

А. М. ГИНЗБУРГ

Экономическая проблема роста украинских городов

(Расширение, развитие, планировка, благоустройство и застройка городов)

Рост городов. На Украине в последние годы стабилизации после гражданской войны замечается чрезвычайно интенсивный рост существующих городов и вновь основывающихся городских поселений.

Достаточно указать, что ежегодный прирост населения в Луганске равняется 10%, в Сталине тоже около 10%, в Харькове около 5%, в Запорожье больше 6% и т. д.

Во всем Донбассе постоянно образуются новые поселения и основываются возле фабрик рабочие поселки, которые в самый непродолжительный период времени настолько развиваются, что превращаются в городские поселения. В настоящем году мы являемся свидетелями грандиозного начинания — постройки Запорожья, будущего миллионного центра огромного фабрично-заводского района, тяготеющего к Днепрострою. Для проектировки Запорожья основано в Харькове при Наркомвнутделе специальное Бюро. Независимо от этого, в Харькове основывается другое бюро по планировке и застройке новых городов в Донбассе. Все это показывает, что рост городов является в данное время одной из самых актуальных задач для экономического обследования.

Процесс роста городов происходит в схематическом виде таким образом: в центре этот рост мало заметен, так как нет никакого смысла ломать существующие еще крепкие старые здания и заменять их новыми. Рост города сосредоточивается преимущественно на его окраинах. На свободных участках воздвигаются огромные здания типа жилищкооперативов, снабженные всеми удобствами культурного поселения, а в других районах, отведенных под индивидуальную застройку, растут как грибы жалкие лачуги частных застройщиков, покрывающие целые квадратные километры неблагоустроенными, пыльными и грязными улицами и усадьбами, лишенными всякого подобия благоустройства.

Этот хаотический процесс индивидуальной застройки повидимому не удастся ни в одном городе ни урегулировать, ни сдержать. Людям некуда деваться, и перед жизненной нуждой в квартирах отступают на второй план все теоретические рассуждения о необходимости благоустройства новых частей города, которое совершенно не под силу неумевшим застройщикам, создающим новое жилье не столько капиталом, сколько своим личным трудом.

Между тем, такое положение едва ли может быть терпимо. Продолжительное время, ибо оно связано с риском превращения городов в большие деревни. Такие непомерно разросшиеся села имеются в большом изобилии в Приволжье, в Полтавской губернии и других местностях. Автору этой статьи пришлось однажды лично проезжать через одно село поблизости от станции Кочубеевки возле Полтавы, которое протянулось на 18 километров длины. Само собой понятно, что жизнь в таком огромном селе чрезвычайно тягостна для населения и связана с рядом лишений и неудобств. Итак, требование жизни ставит перед нами во весь рост задачу не только о расширении, но и о радикальном переустройстве наших городов, которые в существующем виде не могут считаться культурными центрами страны.

Цель переустройства городов. Но для такого переустройства городов мы должны наметить веки, поставить перед собою цели, к которым надо стремиться при проектировании переустройства. Конечный результат всякого переустройства зависит, главным образом, от тех положений, которые поставлены в основу проектирования. Одна и та же проектная задача может быть решена чрезвычайно различными способами в зависимости от основных положений, принятых в проекте. Поэтому, самым существенным в проектировке является именно установление основных вех, по которым мы будем направлять всю работу проектирования и которые надежно приведут нас к желаемой цели. Каковы же те цели, к которым мы должны стремиться при переустройстве города. Совершенно очевидно, что в данное время эти цели коренным образом отличаются от того, что намечалось в довоенное время для растущих городов Украины, индустриального центра России.

Перед нами стоит цель создать из города центр социалистической жизни, который, с одной стороны, давал бы возможность свободного проявления основных отличий нового строя по сравнению со строем довоенной буржуазной России, а с другой стороны, являлся бы тем ферментом, который наилучшим образом мог бы содействовать росту и развитию среди населения страны социалистических навыков и переходу к новым формам быта.

Таким образом, мы ставим перед собою совершенно отчетливо двойное назначение города: быть центром проявления и очагом развития социализма. Для того, чтобы подойти к этой цели, мы должны добиться осуществления двух условий.

Прежде всего мы должны привести наши города во вполне культурный вид, так как только в культурном городе возможно развитие социалистической жизни, жизни преимущественно городской, требующей для своего проявления наличия всех особенностей современного крупного городского центра. Осуществление этого благоустройства несомненно окажет чрезвычайное влияние на весь быт жителей и вполне автоматическим образом, лучше всякой пропаганды, поможет приблизить весь образ жизни населения к основным устоям социалистического быта.

Для другой установки очень важно создание резервуара культурного населения, которое являлось бы источником для пополнения деятелей на селе. Благоустроенный город может явиться неисчерпаемым резервуаром культурного населения, которое, рассеиваясь по стране, поможет постепенно поднять ее на более высокий уровень культуры и цивилизации.

Этапы переустройства городов. Имея в виду эту общую установку, мы должны теперь перейти к рассмотрению тех этапов, по которым проходит рост и развитие каждого большого города. Основных этапов при этом два. Сначала город, как уже указано, хаотически расширяется. Это служит первым признаком его интенсивного роста, но расширение на первое время выражается только количественным увеличением территории и числа улиц, усадеб и домов, не отражаясь на самой структуре города. Последняя, в сущности, в начале процесса преобразования города не изменяется, и растущий город еще похож на огромную деревню с едва намечающимся центром, в виде базарной центральной площади, и без всякого дальнейшего подразделения городского организма на части.

После того, как этот первый этап осуществится, начинается второй этап — развитие городского организма. Этот этап протекает совершенно иначе. Наряду с продолжающимся интенсивным ростом территории города, наряду с ростом его первичной материи, клеточками которой слу-

жат отдельные усадьбы, мы уже можем заметить некоторую дифференциацию структуры самого города. Уже намечаются в нем центры главных и побочных. Вместо одной, или, в лучшем случае, нескольких проезжих улиц и ряда жилых улиц, намечаются магистральные и другие артерии сообщения разной интенсивности использования и разного значения. В городе образуются районы с различным характером населения, с различным использованием территории. Словом, из бесвязного агрегата однородных, не тяготеющих друг к другу частей, город постепенно превращается в связный организм, части которого тесно переплетаются друг с другом, функции которых зависят в большей степени друг от друга, и который живет жизнью организованного целого.

При таком постепенном развитии и изменении своего характера каждый город подвергается последовательно нескольким процессам, направляющим в конце концов его жизнь в желаемую сторону. Процессы эти таковы: прежде всего идет регулировка города, регулировка его улиц, площадей и усадеб. Этот процесс тем более необходим в начале всякого благоустройства, что при хаотическом росте поселений, при неукротимом заселении свободных мест энергичными застройщиками, за которыми не всегда можно уследить, происходит постоянный захват городской территории, постоянные отступления от красной линии улиц, и застроенные участки приобретают вид деревни, но не урегулированного городского поселения. Поэтому, первое, что надо сделать — это урегулировать внешний вид города. Но этот процесс регулировки не может протекать безболезненно. Чрезвычайно часто приходится при регулировке прибегать к полному или частичному сносу устроенных не на своем месте усадеб, и это сопряжено с такими большими расходами, что процесс регулировки в значительной степени сокращается по соображениям экономического характера. Таким образом, мы уже с первого этапа переустройства наталкиваемся на проходящие красной нитью через все дело переустройства городов экономические вопросы.

Второй этап переустройства города состоит в его планировке. Для того, чтобы город не превращался в бесвязный хаос бессмысленно переплетающейся сети улиц, которая в конце концов грозит даже нарушением элементарной безопасности движения, необходимо город спланировать. Для этого нужно создать целую организацию по изучению каждого города, физических особенностей местности, на которой он расположен, связи его с окрестными поселениями и т. д. Необходимо точная съемка существующего поселения. Далее необходим ряд экономических исследований, и только в результате всей этой огромной работы возможно приступить к рациональной планировке города. Уже из этого краткого перечисления входящих в состав планировки работ видно, насколько планировка является дорогой работой. И действительно, многим городам планировка просто не по плечу в силу ограниченности их бюджета, так как это дело для большого города может стоить 100—200 тысяч руб. Таким образом, и на этом втором этапе переустройства города мы сталкиваемся с чисто экономическим вопросом издержек на отдельные процессы переустройства.

Третьим и самым большим расходом является переустройство города. Имея готовый план развития города, все экономические его показатели и будущую планировку, мы должны в постепенном порядке приступить к осуществлению сети городского благоустройства, без которого город, развившись до определенного предела, не в состоянии уже безболезненно существовать. Необходимы пути сообщения в виде трамвая, автобусов и т. д. Необходимы улицы, площади, посадки, водопровод, канализация, освещение и сеть учреждений для обслуживания

городского населения. Все это требует таких огромных средств, что является одним из главных тормозов в развитии больших городов. И на этом третьем этапе развития городов мы сталкиваемся в первую очередь с вопросом чисто экономическим, перед которым все сложные технические вопросы отступают на задний план.

Четвертый этап переустройства города — это его застройка. Эта последняя, технически наиболее простая задача, в особенности, при массовой и стандартной застройке, экономически является самой сложной, так как требует наибольших затрат. И здесь мы опять упираемся в экономический вопрос, как достать средства для вполне выясненной с технической стороны застройки городских кварталов. Итак, наши основные четыре этапа все упираются в один экономический вопрос — как достать деньги.

Для того, чтобы с некоторой степенью достоверности судить о необходимых для переустройства города средствах, мы должны иметь ввиду нашу основную установку на социалистический город и, пользуясь, с другой стороны, опытом постройки капиталистических городов, сопоставить ту и другую систему городской постройки и сделать из этого сопоставления надлежащие выводы.

Свойства буржуазного города. К сожалению, мы до сих пор, ввиду невыясненности вопроса, не имеем со стороны теоретиков марксизма достаточных руководящих указаний на то, каким идеологически должен быть социалистический город. Однако, это отсутствие идеологических указаний не может нас все же лишить возможности дать до некоторой степени экономически точную установку, пользуясь для этого след. методом. Мы должны проанализировать наиболее характерные черты капиталистического города и путем исключения тех из них, которые не согласуются с основами социализма, сделать заключение о том, каковы должны быть особенности социалистического города и как подойти к разрешению задачи о создании такого города. Таким образом, путем антитезы капиталистического и социалистического строя, мы все же сумеем вывести некоторые полезные для нас заключения.

В чем же состоят эти основные черты капиталистического города? На этот вопрос очень не трудно ответить, если внимательно наблюдать то, что нас окружает, так как мы до сих пор живем в наследии капиталистической эпохи.

Рассмотрим, например, каков из себя наш Харьков. Мы в нем видим следующие резко отличающиеся друг от друга районы: центр, состоящий из банков, магазинов, театров и жилых домов, приспособленных для жизни профессионалов, в роде врачей, юристов и тому подобных лиц, занимающихся так называемыми свободными профессиями и для которых необходимо жить в наиболее густо заселенных районах, чтобы не терять связи со своей клиентурой. Далее, второй район — это район, роскошных жилых домов, в которых жили местные богачи в нагорной части города, домов с огромными комнатами, расположенными на больших усадьбах, окруженных садами. Наконец, третий район — это район заселенный харьковской беднотой, рабочими и мелкими служащими и т. д. Этот район характеризуется маленькими, тесно застроенными 1—2-х этажными домами, усадьбами, полными отсутствием садов, маленькими темными комнатами и отсутствием элементарных удобств в густо населенных домах.

Чем же было вызвано такое распределение городских построек? Причин этому две, из которых вторая является следствием первой. Первая и основная причина — это та, что в капиталистическом городе

земля стоила огромных денег. Достаточно сказать, что в Нью Йорке для того, чтобы купить землю, еще в начале текущего столетия нужно было ее покрыть двумя сплошными слоями золотых американских монет. Результатом этого явились поражающие весь мир и не имеющие вне этого факта никакого логического оправдания небоскребы с большим числом этажей. Мы видим, что в других городах Европы, где земля ценится не так высоко, как в Нью-Йорке, уже нет небоскребов, а строители ограничиваются домами в 8—10 этажей.

В России до войны в больших городах при существовавшей цене на землю было выгодно строить дома в 5—6 этажей. В то время половину стоимости дома составляла земля, а половину постройка. Таким образом, капиталисты должны были выколачивать из своих домов наибольший доход для того, чтобы окупить не только стоимость постройки, но и стоимость земли. Этим объясняется, что в центре города были торгово-промышленные и общественные постройки, которые давали высокую аренду. Квартиры профессионалов, живущих в центре, отличались специфической распланировкой, имея в сущности единственную хорошую комнату для приема посетителей. Остальная часть квартиры была тесна и неудобна. Кроме того во всех центральных домах квартирные лестницы были темны и узки, и вся постройка была рассчитана на максимальное использование кубатуры. Совсем другого характера были дома багачей, расположенные в лучшем районе города. Эти дома имели хорошие большие комнаты, просторные службы, и все в них было рассчитано на широкую ногу, так как состоятельный человек не желал экономить арендной платы за большой и дорогой участок и за роскошное здание. Моментами экономического характера объясняется и крайняя скученность жилья в бедных квартирах, в которых невысокая арендная плата должна была давать большой дивиденд на вложенный в землю и здание капитал, что было достижимо исключительно благодаря крайней тесноте застройки и малой кубатуре помещения.

Указанные особенности капиталистического города вызвали следующие явления: ежедневно со всех окраин тянулись огромные массы служащих и рабочих в места своей деятельности, часто на другой конец города, а из роскошных кварталов в эти же фабрики и заводы выезжала толпа хозяев. Таким образом, ежедневно огромная масса народа совершенно непростоительно перебрасывалась из конца в конец города.

Итак, путем этого небольшого анализа, мы пришли к следующим характеристичным отличиям капиталистического города:

1) Искусственное разделение на районы торгово-промышленный, роскошных жилищ и бедных жилищ, вызванное необходимостью иметь доход на стоимость земли и

2) Вызванная теми же причинами, но логически ничем не оправдываемая, ежедневная переброска огромной массы населения на протяжении территории всего города.

Свойства социалистического города. Что же должно быть отличием социалистического города? Ясно, что при социалистическом строе земля не является объектом доходности, а потому не может быть к ней такого отношения, которое наблюдалось прежде, то-есть нельзя дрожать над каждым квадратным метром земли. Земля должна быть использована без расточительности, но во всяком случае без всякого попользования скредно относится к имеющемуся земельному фонду.

Другое следствие состоит в том, чтобы в корне отказаться от системы разделения территории города на качественно различные районы.

Город на всем своем протяжении должен быть совершенно одинаковым: не должно быть ни богатых, ни бедных кварталов. Не должно быть роскошно благоустроенных и совершенно неблагоустроенных районов, а весь город должен быть однородным, в достаточной степени благоустроенным, но без роскоши, и везде удобства жизни должны быть одинаковыми. Кроме того, все работающие в городе должны жить исключительно поблизости от места своей работы, чтобы избежать ежедневного перебрасывания толпы населения из конца в конец.

Вот это дает нам основную установку для характеристики социалистического города. Далее мы должны еще учесть, что использование земли в социалистическом городе должно преследовать цель не увеличения дохода, а доставления наибольших удобств жителям, а потому не следует останавливаться перед отводом земли для общественных мест, для садов, для посадок, для внутри-квартальных садов и т. д.

Вообще расселение не должно носить того скученного характера, как в эпоху капитализма. Однако, и в этом отношении имеется разумный предел, основанный на следующем соображении. Если земля ничего не стоит, то очень много стоит ее содержание, а потому естественные границы слишком расточительного использования земельных фондов даются учетом того, что стоит уход за слишком обширными посадками, за площадями и улицами и т. д., а также учетом расходов на их первоначальное оборудование. Поэтому, при известном пределе экстенсивности расселения наступает экономически-невыгодное соотношение между расходами на благоустройство и бюджетом населения.

Задачей рациональной планировки является найти этот предел и определить экономический оптимум экстенсивности расселения. При соблюдении всех удобств и всех возможностей для культурной жизни населения, надо добиться, чтобы расходы по устройству и содержанию города не превышали бюджетных возможностей живущего в городе населения. Вот в такой установке следует рассматривать задачу экономического обоснования социалистического города.

Планировка. Обращаясь к экономическому изучению отдельных этапов переустройства города, мы начнем с планировки.

Основным элементом планировки является не самое нанесение на плане расположения новых улиц и площадей (каковое по существу есть последняя операция в этом деле), а предварительное экономическое обследование всего города. Обследование это должно касаться следующих предметов. Прежде всего изучается население, его состав, рост в прошлом и перспективы прироста на будущее время. Далее подробно изучается экономика города: промыслы, торговля, агрономия и другие занятия населения, так как в экономике населения лежат ключи к возможностям финансирования всего городского благоустройства. Затем надо ознакомиться с территориями как самого города, так и окрестных земель. Если сам город не имеет запасов свободных земельных фондов, то таковые можно создать только путем отчуждения земли у окрестного населения, крестьянского или иного, с соответствующим вознаграждением за расположенные на ней постройки и с расходами на переселение жителей на другие, специально для этого отведенные, участки и на устройство их хозяйств на новых участках. Таким образом, вопрос о расширении территории города сразу же упирается в чисто экономическую задачу переселения окрестного населения на новые земли и устройство его на этих землях.

В дальнейшем нужно изучить связь города с районами, для того, чтобы наметить основные пути сообщения и топографию города. Устройство путей сообщения связано с большими расходами. Особенности

топографии города также могут вызвать большие расходы, в случае необходимости мелиорации неудобных земель, которые могут попасть в состав города. Если расширяется старый город таким образом, что это расширение связано с переустройством его кварталов и с проложением по его территории новых магистральных улиц, то это в свою очередь сопряжено с большими расходами по отчуждению усадеб и строительными.

Далее нужно изучить транспортный узел, сосредоточенный в переустраиваемом городе, так как вопросы переустройства города влекут за собой часто частичное или коренное переустройство железнодорожного узла, в виде устройства обходных кольцевых линий, нового вокзала, прокладки новых путей и т. д. Также точно часто при расширении города выясняется необходимость пересечения улиц железнодорожным полотном, что влечет за собой устройство многочисленных мостов. Таким образом, переустройство узла является по преимуществу чисто экономической задачей.

Наконец, необходимо изучить связь и зависимость будущего города от местной промышленности. При расширении города в его черту могут попасть крупные промышленные предприятия, которые до того находились вне города. А так как большинство крупных предприятий связано с антисанитарными выделениями вод, газов и сухих отбросов, то это обстоятельство, при вхождении означенного предприятия в черту города, вызывает дополнительные расходы на обезвреживание выделяемых отбросов. Эти расходы иногда являются настолько большими, что может подняться вопрос о целесообразности включения территории данного завода в черту города. Таким образом мы наметили целый ряд экономических проблем, связанных с планировкой нового города.

Благоустройство. Еще больше получается экономических задач при изучении благоустройства распланированных поселений. Благоустройство города зависит от его размеров, от величины занимаемой им территории двояким образом: с одной стороны, расход на каждый вид благоустройства прямо пропорционален величине занимаемой городом территории, с другой стороны, эта зависимость является сложной, так как отдельные виды благоустройства, с расширением городской черты не только количественно увеличиваются, но и качественно делаются сложнее и дороже. Например, во всех сетях: водопроводной, сети сточных вод, сети дождевых вод, газовой сети и т. д., не только увеличивается число километров труб при увеличении территории и города, но и утолщаются диаметры магистралей, что вызывает чрезвычайно большое их удорожание.

При устройстве сети трамваев не только растет число километров пути, но и соответственно увеличивается стоимость электрификации и усложняется ее устройство, благодаря необходимости резервов. Таким образом, вид благоустройства имеет свойства функции не только величины города, но и сложности его. Само собой понятно, что чем сложнее вид благоустройства, тем он относительно дороже, так что большее расширение города связано непропорционально дороже, так что большее благоустройство его территории. С другой стороны, чем город больше, тем плотнее население его центра, тем плотнее застройка кварталов в этом центре. От плотности застройки, наоборот, застройка кварталов в этом центре, от плотности благоустройства, так как на один и тот же квартал приходится больший расход воды, канализационной жидкости и т. д., при той же длине магистральных труб. Это обстоятельство способно отчасти понизить стоимость благоустройства. Поэтому получается такая задача: найти наивыгоднейшие формы для благоустройства, принимая во внимание

мание процент застройки домами усадеб, чтобы при этом получился оптимум в смысле размеров расхода на благоустройство города. Нахождение этого оптимума есть чисто экономическая задача.

Застройка. Для того, чтобы это было совершенно бесспорно, необходимо несколько остановиться на принципе застройки домами кварталов. Кварталы можно застраивать в трех видах: либо, как это было принято до сих пор, отдельными усадьбами, огражденными друг от друга, с расположенными на каждой усадьбе зданиями. Это старый капиталистический способ застройки, при котором каждый владелец ревниво ограждал от вторжения соседей прилегающую к их усадьбам и стоящую больших денег свою землю. В настоящее время нам незачем заниматься ограждениями участков друг от друга, и поэтому теперь более рационально перейти к поквартальной застройке, при которой все кварталы представляют собою одну большую усадьбу, не имеющую ограды и границами которой служат улицы и переулки. В пределах этой усадьбы расположены жилые здания в виде одного или нескольких корпусов с надлежащими разрывами между ними для полного освещения и вентиляции домов. Внутренняя часть квартала, не занятая домами, при этом отводится под общие сады, а дома располагаются по периферии квартала с небольшим отступом от красной линии улиц, для того, чтобы образовать палисадник.

Логическим завершением поквартальной застройки является застройка безквартальная, при которой несколько кварталов объединяются в один большой квартал, и дома располагаются в саду внутри квартала, при чем вместо улицы проезд и проход к этим домам совершается по аллеям сада. При таком расположении получается существенная экономия на дорожно-стоящих устройствах улиц. С другой стороны, несколько удорожается проведение сетей канализации, водопровода и пр. к домам, расположенным внутри такого большого квартала. Для того, чтобы решить, какого рода постройки выгоднее, поквартальные или безквартальные, необходимо произвести довольно сложные экономические исследования и найти оптимум размера кварталов, оптимум расположения домов и квартир и оптимумы формы домов. Все эти задачи являются сами по себе чрезвычайно интересными и сложными экономическими исследованиями. При суждении о расположении домов на участках, необходимо полностью обеспечить гигиенические нормы освещения и вентиляции домов, от которых зависит т. н. разрыв, т. е. расстояние между домами. Эти же разрывы зависят в свою очередь от числа этажей домов, от которых далее зависит количество лиц, живущих в домах, иными словами, плотность населения на гектар квартала. Таким образом, мы получим еще один экономический показатель, оптимум которого надо найти — это плотность населения квартала и ее связь с внешним благоустройством квартала — улицами и сетями.

Дальше необходимо еще найти оптимум для магистральных путей сообщения, так как для удобства жителей, для сохранения их времени, необходимо через известные промежутки располагать либо трамвайные, либо автобусные линии. Для того, чтобы решить, какого рода сети магистральных путей сообщения наиболее выгодны, необходимо найти связь между плотностью населения, от которой зависит число пассажиров, и экстенсивностью сети, от которой зависит стоимость этой сети. Это является также сложным экономическим исследованием.

В конце концов, все перечисленные показатели сведутся к одной общей формуле, которая даст нам наилучшее число душ населения на один гектар застройки квартала при условии наилучшего обеспечения жителей как средствами сообщения, так и различного род

коммунальными услугами в виде сетей и т. д. Выраженная в такой общей форме, эта экономическая задача является синтезом всех предыдущих частных видов.

Далее мы должны обратиться к следующей задаче: мы не можем себе представить город, как замкнутый раз навсегда организм, наоборот — должны трактовать его, как организм непрерывно растущий и по размеру и по сложности, так что все устройства, обслуживающие этот городской организм, должны расти количественно и осложняться качественно.

При проектировке любого из этих устройств, необходимо учесть будущий количественный и качественный рост данного вида благоустройств. Очевидно, что такого рода учет осложняет задачи проектировки и требует в самом начале осуществления данного вида благоустройства принять некоторые меры, от которых в будущем будет зависеть расширение и осложнение этого вида благоустройства. Такого рода задача связана с производством в данный момент расходов, для того, чтобы в будущем иметь наименьшие затраты по переустройству и приспособлению данного вида благоустройства к новым повышенным требованиям. Нам понятно, что в этих предварительных затратах существует также какая то мера, и надо уметь найти оптимум для предварительных затрат, с тем, чтобы учесть их амортизацию, и чтобы общие расходы на данный вид благоустройства, при его первоначальном устройстве и расширении на некоторое число десятков лет вперед, оказались наименьшими. Эта задача является едва ли не самой сложной из всех упомянутых до сих пор.

Показатели. В результате всех перечисленных исследований, мы должны получить ряд выраженных формулами показателей, которые будут зависеть от классов городов, т. е. от деления городов на группы по признакам населения, с одной стороны, и по другим признакам величины города; с другой стороны. В число этих показателей входят показатели, относящиеся к территории города, к его распланировке, к тем видам благоустройства, которые соответствуют классу данного города, к способу застройки нового города и перестройки старого города, если таковая предвидится, к транспортным задачам как внутри города, так и по связи города с окрестностями и с соседними большими центрами и, наконец, к устройству всякого рода сетей в данном городе.

Можно сказать, что без подробного изучения всех указанных показателей, дело планировки не преведет ни к какому желательному результату и будет в сущности не более, как фантазией архитектора, своего рода упражнением академического характера в планировке города, не обоснованным ни на каких действительных экономических данных.

Таким образом, будто бы, совершенно ясна и убедительна необходимость иметь в своем распоряжении все указанные показатели, для того, чтобы вполне сознательно и с наибольшим экономическим и техническим эффектом приступить к рациональной планировке городов. Но как раз в этом месте мы упираемся в т. н. узкое место для всего вопроса планировки.

Изучение показателей. Надо откровенно сознаться, что мы, техники и экономисты, до сих пор не имеем ни одного из указанных показателей. Может быть мы в этом неповинны, так как задача планировки города в том виде, в каком это изложено в настоящей статье, и которая является в наше время единственно возможной в социальных условиях союза, до сих пор нигде никем не выдвигалась. При прежней власти только намечался вопрос о планировке города, и к этому делу подходили весьма робко, так как предвидели полную ее безнадежность.

Ведь раньше земля всегда была частной, и это кало преграду всем попыткам рациональной планировки, а потому никто за нее серьезно не брался. В настоящее время отмена собственности на землю настолько стимулировала вопрос о перепланировке и застройках городов, что сразу выдвинула этот вопрос на одно из первых мест в числе насущных экономических задач Союза, но вместе с тем застала нас, техников врасплох и предъявила к нам сразу такие требования, на которые мы в порядке нашей повседневной оперативной работы не в состоянии ответить.

Все перечисленные вопросы, а также ряд других, менее существенных, однако, не менее сложных, требуют углубленного изучения целой коллегией образованных и высококвалифицированных экономистов и техников, работающей планомерно, для того, чтобы получить удовлетворительные решения поставленных задач. Это дело совершенно новое, и оно должно быть соответственным образом организовано.

Институт планировки. Мы уже имеем оправдавший себя опыт организации специальных институтов для изучения тех или иных сложных задач народного хозяйства строгими научными, академическими методами. Повидимому, и в стоящей перед нами задаче переустройства наших городов требуется организация такого же специального института, для того, чтобы планомерно и последовательно решить все поставленные перед нами технико-экономические задачи, а затем в дальнейшем заниматься проектировкой городов уже не кустарным способом, как это было принято до сих пор, и оставить решение планировочных задач не столько в зависимости от таланта и эрудиции автора, сколько от положительных результатов исследований специального института.

При каком же учреждении удобнее всего устроить такой институт? Очевидно, это должно быть учреждение, которое имеет более или менее тесную связь с городским благоустройством с одной стороны, и с планировкой городов, с другой стороны. В настоящее время как раз организуется такое учреждение. Это есть Бюро Наркомвнудела по проектировке Большого Запорожья. В виду огромной важности данного объекта, эта проектировка должна сопровождаться целым рядом сложных исследований по весьма большой программе. Согласно работам Бюро, исследования эти займут срок приблизительно в один год. Таким образом, в течение этого года получится слаженный аппарат из высококвалифицированных специалистов, который на деле разработает методы и получит готовые результаты для Большого Запорожья.

Жаль будет после окончания данных работ ликвидировать аппарат, который за это время успеет сработаться и получить в работе должную налаженность. Будет гораздо целесообразней, после того, как будет закончена проектировка Большого Запорожья, превратить этот временный аппарат в постоянный и учредить при Наркомвнуделе Бюро по проектировке украинских городов, учредив при Бюро два отделения: отдел практическо-планировочный, в котором будут осуществляться конкретные задания по планировке отдельных городов, и отдел научно-исследовательский, который будет исключительно заниматься теоретическими вопросами, связанными с планировкой.

Настоящая статья имеет целью привлечь внимание руководящих экономических и административных кругов к необходимости организации такого научно-исследовательского института и целесообразности приобщения его к проекту Бюро Наркомвнудела по проектировке Большого Запорожья.

Е. КАСТЕЛЯНСЬКИЙ

Чи є „больные вопросы в экспортном строительстве“^(*)

1927—28 року Україна вступила на шлях широкого торговельного будівництва та індустріалізації ряду нових сіл.-госп. галузів великого експортного значіння. За цілковитого браку досвіду, взяті масштаби, звичайно, заскочили економічну думку й інженерно-технічні сили. І невипродовзі перед господарськими колами постало чимало великих та складних проблем: а саме питання районування, стандарту, які мають бути типи підприємств і системи комбінатів, далі проблеми капіталовкладання по окремих галузях і їхня ефективність тощо. Треба підкреслити, що усі ці питання постали з царині цілком нових не відомих на Україні господарських галузів. Звичайно, труднощі не абиякі. Про деякі з них, автор цієї статті вже мав нагоду виступити на сторінках нашої української преси¹⁾.

Тепер ми стоїмо на порозі 3-го року капітального будівництва і кожен, хто стоїть близько до цієї справи, мусить одверто сказати, що ми й цього року, як і 2 роки тому, стоїмо перед тимим труднощами. І це цілком зрозуміло. З початого капітального будівництва, тільки невеличку частину—дото надто мало істотною своєю питомою вагою, почато експлуатувати. Великіж об'єкти, як приміром м'ясні комбінати, беконні фабрики, птахо-яєчні комбінати, мережу великих механізованих олень, тощо, коротке поважну частину будівництва загальної вартості 50—60% передбачених капітальних витрат—буде закінчено аж наступного року. Усю цю величезну мережу продукційних підприємств, що один одного обумовлюють і визначають, ми ще дотепер в розумінні „экономического сцепления“ цілком не вивчили.

Звичайно, ми зможемо всебічно дослідити економіку цієї нової промисловости лише 2—3 роки згодом, потому, коли вся ця мережа буде „на ходу“. Звичайно, тоді зможемо сказати: „на заклатації питання дай нам відповідь пряму“. А тепер, ніде гріха потаїти, дарма, що маємо не абиякий досвід протягом минулих двох років у процесі проектування торговельного будівництва, доводиться таки йти напозацки в цій галузі, користуватися з не цілком перевірених методів; коротше кажучи, наші наукові можливості у цій галузі, іще досить обмежені, як обмежені можливості передбачити. Точніше: коли проектуємо будівництво, то маємо ті ж труднощі, які ми подибуємо, опрацьовуючи контрольні цифри і складаючи п'ятирічку?

Чи виходить звідси, що ми через недостатній досвід припустили такі непоправні хиби, які спричинили „больные вопросы“ експортному будівництву.

З цього погляду має особливий інтерес видрукована в попередньому № „Господарство України“ стаття „Больные вопросы в экспортном строительстве“.

Поряд з гостро поставленими питаннями, автор даної статі: т. Фур'ян пробує вже дати досить виразні висновки і поставити всі точки над „і“.

^{*}) Примітка Від редакції: Стаття друкується дискусійним порядком. Редакція вважала за корисне подальше висвітлення досвідів і хиб у торговельному будівництві.

¹⁾ Див. „Українське Сторарство“ № 1—1929 р.

Про розмір беконної фабрики. „Шлях індустріалізації“ № 12—1929 р. Велика чи дрібна молочарня. № 20—Беконні фабрики.

т. Футур'ян серед основних питань спиняється головно на двох проблемах, а саме: на проблемі як районувати капітальне будівництво, слушніше, як іде вибрати місце для підприємств, і на проблемі капіталовкладань по окремих галузях. Поза тим, автор чимало аналізує технічне оформлення будівництва.

Останнього ми не торкатимемося, бо у цих питаннях передне слово має інженер.

Наводячи невеличкі економічні ілюстрації до кожного з наведених питань, автор висловляє досить певно, і сміливо. Щодо вибору місця, автор приходить до думки, що здебільша його вибрано невдало, через що багатою з запроєктованих підприємств „будут на целый ряд лет обречены на недогруз“. Також невдало, на Футур'янову думку, розміщено капіталовкладання по окремих експортних галузях, недостатньо уявляючи з їхньою валютною ефективністю.

Чи це так? Чи справді—так гостро прорахувався у торговельному будівництві наш „планирующий коллектив“ в особі НКТоргу, Держплану й плянових відділів торговельних організацій?

Чи є досить продуманих аналітичних даних, щоб отак говорити?

Питання ці великі та відповідальні. Треба на них дещо докладніше спинитися, хоч би на те, щоб перевірити пророблений досвід у нашому плануванні.

Почнімо з беконної фабрики в Дарниці. Основний закид цій фабриці—це брак товарової сировини, яка неспроможна покрити потреби міського населення Київщини. „При этом—каже т. Футур'ян,—авторами проекта совершенно игнорируется та коллизия интересов, которая создается здесь между требованиями экспорта и внутреннего рынка, с явным перевесом на стороне последнего“. На жаль, т. Футур'ян не дає ніяких розрахунків, „чтобы убедиться в значительной дефицитности баланса свиноводства этого округа, составляющего около 35 тыс. голов в год“.

Загально відомо, що наші харчові баланси—суперечливі, бо їх недостатньо ще досліджено. Ще менш перевірено норми споживання села. Приміром, норму споживання свинятини, одержану з селянських бюджетів 1,05 пуд. на душу по Україні, ЦСУ вважає за перебільшену та знижує її до 0,74 пуд., тобто коректує її на 25%. Пристосовуючи отакі корективи по Київщині, її норма споживання свинятини по селу буде 0,51 пуд. замість 0,72 пуд., вирахованих у селянському бюджету. До речі кажучи, ця коректована норма наближується до норм харчування, одержаних з інших джерел обслідування харчування сільського населення Київщини; у цьому можна переконатися на підставі отаких даних:

1927—23 р.	21,6 фун.	через рік	(по мережі спец. кореспонд.)
1928 р. восени	16,8	„ „ „	(з щорічн. періодичн. обслід.)
1927 р.	20,4	„ „ „	(селянські бюджети з корективом у 25%)

Якщо оперувати нормою в 20,4 фунт., що може насамперед претендувати на правдоподібність через її наближеність до даних інших джерел, то Київщина має залишки свиней, як це бачимо з отакої таблиці:

Гуртов. виріб.	Споживання села	Споживання міста	Разом	Залишки	Залишки в штуках
1270	518	590	1108	162	32 (штука 5 пуд.)
	1016 тис. ¹⁾ × 0,51 пуд.	615 (тис. душ) ²⁾ × 0,96 пуд.			

¹⁾ За обчисленням т. Бровара.

²⁾ Населення на 1-І 1928 р.

Можливо що ці залишки будуть більші, коли взяти на увагу різкі одмінні у нормах споживання для різних соціальних груп сільського населення, що коливаються од 9,8 фунт. свинятини на душу малозасівних до 15,3 фунт. на душу великозасівних господарств (за даними обслідування 1926 року). Коли вираховуємо товаровість, то мусимо зв'язати на ці різко одмінні норми споживання по групах, маючи на оці, що на Київщині на групи господарств до 3 десятин (включно) припадає близько 50% свинячого стада.

Як бачимо з цих даних, Київщина не тільки не дефіцитна на свинятину, та й навпаки, має залишки, що забезпечують завантаження беконної фабрики сировиною своєї округи у розмірі не менш 55%.

Ми не маємо наміру настоювати, що ці наведені розрахунки абсолютно вірні. Ми спинилися на них дещо докладніше, щоб звернути увагу на те, як обачно треба оперувати різними методами, коли вибираємо місце побудування того чи іншого підприємства.

Звідси в кожному разі виходить, що в умовах нашої статистики неможна користуватися у дослідженні з одного будьякого методу цілком ізольовано; метод цей кінче треба перевіряти ще іншими методами.

Між іншими, і т. Футур'ян не цілком переконаний, що нема експортних залишків на Київщині. Заперечуючи доцільність будувати на Київщині беконну фабрику, т. Футур'ян заявляє, що слід би „ограничитись переоборудованием существующей в Дарнице свиноводни с тем, чтобы использовал Дарницкий холодильник обеспечить экспорт мороженой сальной и полусальной свинины в запроектируемом регулирующими органами количестве“, тобто саме того вида свинятини, на яку „городское население предъявляет преимущественно спрос“.

Навсправжки, можна навести ще ряд інших обставин, що відкидають наші сумніви, ніби Київщина останніми роками дефіцитна на свинятину. Дефіцит звично передбачає напружений попит, а розвиток свинарства реагує на ринковий попит з берометричною чутливістю.

Для цього досить вдуматися в отаку таблицю (за даними ЦСУ, весін. опит):

Розвиток свинарства (тис. штук) в районі беконізації

	1925 р.	1926 р.	1927 р.	1928 р.
Полтавщина .	109	126	218	308
	100	105,9	183,2	258,9
Роменщина . .	94	104	144	203
	100	110,6	153,2	216,0
Кременчуччина	99	108	119	196
	100	109,1	120,2	198,0
Лубенщина . .	68	69	90	169
	100	101,5	132,4	248,6
Гуманщина . .	45	82	104	160
	100	182,3	231,2	355,6

Заразом свиняче стадо даної округи останніми роками до 1928 р. ажнік не збільшилось, дарма що через ці роки Київське міське населення збільшилось.

Рух свинячого стада Київщини ілюструють такі дані (тис. штук):

1816 рік	1926 р.	1927 р.	1928 р.
265,6	253,9	252,6	301,4

Лише 1928 року—року закладін беканої фабрики—свиняче стадо цієї округи збільшилось близько на 50 тис. штук, або приблизно на 20%. Та чи є це наслідок початого цього року експорту свиней з Київщини і вжитих в зв'язку з закладами там беканої фабрики заходів, а не наслідок бурхливого збільшеного попиту населення?

Такеж явище маємо і в районах, де будуть інші фабрики (Винищи Чернігів, тощо). Є всі підстави думати, що надалі під впливом попиту беконної фабрики свиняче стадо, розвиваючись—поважно випередить прибільшення населення Київщини. Звичайно,—цей розвиток стада є в щільному зв'язку з кормовою базою, але що до цього ми орієнтуємось на реконструкцію рілничої системи, наміченої у п'ятиріччі.

Через останні 3 роки (1926-28 р.) свиняче стадо Правобережжя дало 50% прибільшення, тоді коли Київщина показує перебільшення на 20%. Ця обставина саме якраз свідчить про те, що Київщина досі не мала достатніх стимулів розвивати своє свинарство, бо на підставі статистичних показників, з кожного погляду, сільське господарство Київщини має усі передумовини шукто розвинути свиняче стадо отак як і усі інші округи Правобережжя, ба навіть Білоцерківщина, на яку вказує т. Фуртор'ян. Про це досить переконливо говорять отакий ряд цифер (за даними 1927 р.):

	На 100 госп. свин.	На 100 дес. свин.	На 100 худ. свин.	% % молодняка підсвин. і порос.	
Київщина	110,6	46,0	22,2	27,8	45,5
Білоцерківщина	70,6	31,3	20,0	25,9	61,9
Правобережжя	72,2	17,6	17,4	25,7	55,8

Як бачимо, Київщина з погляду свинарства є одна з найгустіших округ Правобережжя, лише питома вага поросят далеко нижча ніж на Правобережжі.

Це говорить лише за те, що в зазначеній окрузі надто мало зроблено, щоб розвинути промислове свинарство. А в цьому напрямку, коли збудувати беконну фабрику, то це безперечно дасть добрі результати. І тут, ми гадаємо, треба рішуче заперечувати супроти поради т. Фуртор'яна „Отказаться от укоренившейся у нас консервативной (!?) точки зрения, сводящейся к тому, что только вступившее в эксплуатацию индустриальное предприятие может и должно создавать для себя сырьевую базу“. Коли б ми схвалили цю пораду, то тим самим ми відмовились би від нашої практики минулих років у справі беконізації, яка дала безперечні позитивні наслідки.

Позатим, дана округа має багатіше молочарське господарство, що править за вельми поважну передумовину для розвитку свинарства. Коли порівняти всеньке Правобережжя, то молочарське господарство Київщини змальовується отак (за даними 1927 р.):

	На 100 госп- дарств—корів	На 100 штук рогатої худоби
Київщина	88,0	53,0
Білоцерківщина	57,3	52,7
Правобережжя	60,6	51,1

Далі, беручи на увагу сировинні джерела постачати беконний фабриці, годі орієнтуватися на ресурси лише власної округи в її адміністративних берегах. Часто-густо райони економічного тяжіння не збігаються з адміністративними районами. Зосібна райони економічного тяжіння Дарницької фабрики лежать за межами своєї округи, залишаючи усю північну частину округи поза сферою свого впливу.

Чи взяв на уагу т. Футор'ян усі наведені від нас дані, коли об'єктувати сировинну базу Дарницької фабрики, з його статті нічого не видно. У світлі наведених даних ми гадаємо, що немає аж ніяких підстав збивати тривогу, яку так енергійно сигналізує т. Футор'ян.

Очевидки, усі ці дані взяв на уагу „плануючий колектив“, коли в Дарниці проєктовано беконну фабрику. Зрозуміло, це не виключає, що 2-3 роки згодом, коли Дарницька беконна фабрика буде „на ходу“, може виявитись будь-яка несприятлива обставина для роботи беконної фабрики. Та це свідчитиме лише про те, як обмежені наші спроможності передбачити, а поки що отакої обставини т. Футор'ян не наводить.

Далі мова мовиться про Мелітопільський комбінат. Песимістично оцінювати і цей пункт, на нашу думку, також не слід, бо оце обґрунтовано на недооцінці ряду посутніх моментів. На Футур'янову думку маємо 3 основні моменти, які викликають вагання, чи доцільно тут будувати беконну фабрику, а саме: 1) що на Мелітопільщині періодично бувають посухи, 2) що її свиняче стадо вельми обмежене і густість його дуже низька, і нарешті, 3) убозтво на шляхи сполучення.

Спинімося й висвітлімо кожен з цих моментів. Посушливість Мелітопільщини, власне кажучи, і є за одну з причин, що обумовлює конче будувати в цьому районі беконну фабрику, маючи на увазі ту величезну роль, яку має відограти розвиток скотарства щодо утворення стійкого сільського господарства у степових районах. Очевидки, що т. Футор'ян не зважив того, що беконна фабрика в цьому сенсі правитиме за один з потужних заходів розвивати свинарство, чому неминуче товаришуватиме в даному районі інтенсивний розвиток посухостійких культур (що йдуть частинно на годівлю свиней), яких на Мелітопільщині тепер бракує. Відмовлятися від цього заходу, це значить губити перспективу.

Не можна також не зважати на ту обставину, що Мелітопільщина є кволо розвинутий промисловий район, а тимчасом в її селянському господарстві свинарство має чималу силу. Щодо цього досить навести характерну таблицю:

	1916 р.	1925 р.	1926 р.	1927 р.	1928 р.
Розмір стада (1000 шт.) . . .	196	—	101	137	82
На 100 свиней:					
підсвинків	—	42,8	28,3	29,1	—
поросят	—	44,9	58,1	64,4	—
На 100 господ.—свиней . . .	—	60,0	77,5	101,6	59,2
На 100 шт. велик. рог. худоби—свиней	—	31,2	38,8	53,6	36,6

На підставі цих даних питома вага свинарства бурхливо збільшується в загальному складі скотарства, поводі зменшуючи вагу рогатої худоби у селянському господарстві. Звертає на себе увагу виключне прибільшення в свинячому стаді поросят, що яскраво свідчить про розвиток у даній окрузі промислового свинарства. Щоправда, усі зазначені показники через недорід 1928 року поважно знизилися. Та хібаж ми орієнтуємося на недорідні роки за п'ятирічкою? Боротьба за посухою, від якої, справді, періодично терпить даний район, залежить, звичайно, від тої енергії і тих заходів, які накреслені щодо цього у п'ятирічці. Та тут заразом треба підкреслити, що серед степових посушливих округ Мелітопільщина—найміцніша по своїх відбудовних силах. Розмір стада даної округи на 1927 рік перевищує кількість свиней усіх інших округ Степової смуги. Проти 1916 року він не доразове

1927 року лише близько 25% проти 40% усього Степу. Стадо, що зменшилося 1925 року через недорід 1924 року, відбудовано на Мелітопільщині наступного 1926 року; і це дійшли ми не вживши будь-яких виключних агрозаходів. З кожного погляду, як кількісного, як і якісного—Мелітопільщина за станом свого свинячого стада наближається до Полтавщини, кращого, з погляду свинарства, району України. Приміром, свиняче стадо Мелітопільщини має 6,6% свиней старших віком 1 року і 93,4% молодняка (підсвинків і поросят). Отіж приблизно взаємини маємо і в структурі свинячого стада Полтавщини, відповідно 8,0% і 92%. В зв'язку з такою структурою стада, свинарство Мелітопільщини дає вихід близько 135%, а Полтавщини тільки 120%. Теж саме маємо і з густістю свинячого стада: на Мелітопільщині припадає на 100 господарств 101,6 свиней, а на Полтавщині—111,6.

На превеликий жаль, т. Футор'ян робить прикру методологічну помилку; він бо визначає густість стада з кількісної ознаки на 100 десятиці, порівнюючи при цьому 2 округи (Мелітопільщина й Полтавщина), що мають дві різні с.-г. системи з різним ладом селянського господарства—інтенсивним на Полтавщині, і високоекстенсивним на Мелітопільщині. Цей показник якраз свідчить про ступінь забезпеченості кормової бази. І тут Мелітопільщина, в якій маємо 12,4 шт. свиней на 100 дес., є в куди кращому стані, ніж Полтавщина, де на 100 дес. припадає 25 шт. свиней.

Вибираючи місце під будівництво фабрики чималу роль відіграє сировинна база з погляду розподілу її ресурсів по соціальних групах: і тут також спадає на око те значення, якого набирає ступнево свинарство на Мелітопільщині у дрібно-засівному й середньо-засівному господарстві. Це малюють отакі цифри по окремих групах (1925 р. рівняється 100):

Засівні групи

Роки	I беззасів.	II до 3 д.	III 3-6 дес.	IV 6-9 дес.	V 9-15 дес.	VI над 15 дес.	По всіх групах
1925	100	100	100	100	100	100	100
1926	149	190	134	131	114	112	129
1927	248	321	224	175	144	127	169

Одей соціально-економічний момент т. Футор'ян цілком не бере на увагу. Що отакий поважний чинник в умовах диференціації села не береться на увагу, слід це з'ясувати тим, що т. Футор'ян розглядає сировинну базу Мелітопільщини, як і Київщини цілком ізольовано, поза основними її чинниками в їхньому перспективному розвитку. Приміром, він не бере на увагу ваги молочарського господарства, що на Мелітопільщині помітно виросло й відіграє неабияку роль у справі утворити свинарську сировинну базу. Мелітопільщина лежить у другій с.-г. зоні степової туги, де скупчена основна база червоної німецької корови, і є один з головних центрів маслоробної промисловості¹⁾. З наведеної вище причини, він надто мало звертає увагу і на значіння сировинної бази округ, сумежних Мелітопільщині, приміром, Маріупільщини, та інших, звідки Мелітопільська фабрика першими роками також черпатиме додаткову сировину. Ажніяк не повинно нас бентежити й те, що Мелітопільський „Мясокомбинат в первые годы своей работы не сможет рассчитывать на обеспечение себя ресурсами своего округа“.

Отака практика функціонуючих беконних фабрик, що працюють на радіусі не менш 100—150 кілометрів, отакий плян постачання і плян бе-

¹⁾ Див. „Нарис розвитку степового с. господарства України за п'ятиріччя“ 1929 рік.

конних фабрик, що їх будують. Полтавська фабрика, яка лежить у кращому беконному районі, через 2 роки своєї роботи була забезпечена сировиною своєї округи тільки в розмірі 60%. Звичайно, беконні фабрики пориваються постачати собі сировину на радісності не більш 50—60 кілоом., але це є той ідеал, що здійсниться лише через 3—5 роки (залежно від того чи іншого розташування фабрики, коли пущено буде кожну з фабрик). До речі, це питання не тільки економічне — питання кількісної достатності сировини, а куди більше питання це організаційне, що стосується проблем як організувати сировинну базу й охопити її кооперативно-господарськими методами.

Далі, про вбозство шляхів сполучення на Мелітопольщині. Ми гадаємо, що в умовах Мелітопольщини ця обставина ледве чи може правити за серйозну перешкоду розвинути правильне постачання фабрики. По даній округі прокладено залізничну мережу у 3 напрямках, тобто це таж залізниця, яку маємо в Ромнах, Винниці, Гумани, де її проєктують побудувати. Коли взяти на увагу відсутність шосових шляхів, то тут беконні фабрики, що їх будують, неабияк стимулюватимуть полагодити й удосконалити шляхи на Мелітопольщині. В історії капітального будівництва ми не знаємо таких випадків, щоб не будували великих фабричних споруджень тільки через те, що були погані шляхи сполучення; загально відомо якраз зворотне.

Ми гадаємо, що уся сума даних про Мелітопольщину наводить якраз до думки, що суперечить Фурор'яновим висновкам, а саме: уся совокупність агрономічних і соц.-економічних умовин спричиняє konieczність побудувати беконну фабрику в Мелітополі. Такаж і програма НКЗ. При цьому вважаємо за потрібне ще раз підкреслити, що робота майбутньої беконної фабрики на Мелітопольщині буде то краще, що повніше й досколіше там буде сполучене скотарство зі системою рільничих культур.

Нарешті декілька слів про останнє питання, саме про проблему капітало-вкладань по окремих галузях. Питання ці великі й складні.

З приводу цього ті висновки, що їх т. Фурор'ян коротко й стисло формулює безперечно викликають максимум різних вагань ба й заперечень. Можливо, що Фурор'янові формулювання власне через їхню стислість і викликають оті вагання. А сумніви цілком законні, хоч би через те, що ці висновки спираються на недосить перевірених критеріях і не цілком твердо доведених показниках. На Фурор'янову думку, розподіляючи капіталовкладання по галузях експортного господарства, вирішальну силу має „ступень валютної ефективності кожного вида продукції“. Це звичайно тільки почасті слушно. Зрозуміло, коли проєктуюмо об'єкт будівництва, то за вирішальний чинник йому правити народньо-господарське значіння розвитку тої чи іншої галузі в залежності від місця її розміщення. Для цього досить вказати на будівництво беконної фабрики на Поліссі, де знаємо заздалегідь, що будовані там фабрики першими роками дадуть знижену валютну ефективність через низьку там якість тамтешньої свині. Та головне, проте, зовсім в іншому; воно саме в тому, що самі ті показники валютної ефективності є собою покищо величини здебільша умовного характеру; менш за все можуть претендувати ці показники на точність так потрібну, коли враховуємо експортабельність різних галузей залежно від капіталовкладань. Річ у тім, що валютну ефективність на даний рік визначає характер і призначення будованих об'єктів у тій чи іншій галузі. Приміром, за планом 1927-28 р. припадає 2,10—2,20 карб. експортабельності на кожен витрачений карб., а за планом наступного 1928-29 р. ця експортабельність визначається 1,15—1,20 карб. Як вказує цей останній план, оце розход

ження, серед інших причин, з'ясовується ще й тим, що даного року „на-мечаются значительные затраты на строительство по улучшению организации и техники экспорта, эффективность которого несомненна; но последняя в настоящее время не поддается учету“¹⁾ (як приміром холодильники, склади, тощо). А цей вид будівництва непродукційного характеру, зменшує валютну ефективність капіталовкладень даного року; зате він підвищує ефективність цілої галузі, яка не входить до розрахунку даного року. Приміром: в галузі птахівництва 1927-28 р. ми вклали поважні суми капіталів на будівництво „непродукційного“ характеру (холодник у Козятині, яєчні склади, племрозплідники, тощо), що спричинило загалом меншу ефективність капіталовкладень проти інших галузів, та зате підвищує ефективність цілої галузі.

Далі, вельми проблематично те, чи слід сповна задовольняти експортні галузі, що дають максимум валютної виручки, обмежуючи вкладання в інші галузі менш ефективного значіння. Такий стан суперечив би загально визнаній потребі залучити в експорт щонайбільшу кількість галузів господарства. Ми спинилися лише на декількох моментах, сполучених з проблемою валютної ефективності, а їх ми маємо значно більше, але й наведені дані досить ясно справджують висловлену в нас у горі думку, як іще вузькі через методологічні труднощі наші можливості досліджувати економіку капітального будівництва.

Резюмуючи усе сказане, ми гадаємо, що воно досить ясно свідчить про те, що в галузі торговельного будівництва ми дотепер іще перебуваємо в стадії „первісного нагромадження“ досвіду, який у своїй економічній частині дає ще замало матеріалів, щоб твердо й рішуче висновувати. Нагромаджений матеріал ніби покищо не суперечить слушній намітці найголовніших об'єктів запроєктованого експортного будівництва. Висновки ще в майбутньому. Та коли серйозно до них ставитися, то це потребує, щоб по змозі усі виявлені в торговельном будівництві питання всебічно обговорювали, а науково-дослідчі інститути досліджували. Тенерішня наша аналіза торговельного будівництва ажніак не претендує, щоб не було ніяких вагань, чи слушні запроєктування того чи іншого об'єкта. А вагання можливі. Та коли ці вагання вважати за акт розумної обачності, то необачно було об'являти питання, що викликають вагання — „больными“. Це ніби суперечить елементарним правилам профілактики.

А. ГЕНЕС і Б. БАКУМЕНКО

Досвід Маріупільського будівництва

Історія та результати будівництва нового трубного заводу й електростанції при Маріупільських металургійних заводах Південсталі заслуговують на особливу увагу усієї радянської суспільності. Вони бо, з одного боку, відбивають не вижиті досі хвиби першої доби капітального будівництва, з другого боку, показують досягнення через добру політику раціоналізації будівництва.

Питання про побудування нового трубного заводу постало ще 1925 року в зв'язку з передбачуваним прокладанням нафтопроводів (Баку—Батум і Грозний—Туапсе). І питання чи будувати новий трубний

¹⁾ Див. План торг.-експортного будівництва на 1928-29 р. НКТоргу, гл. „План капітальних вкладень“.

завод було позитивно розв'язано, бо бракувало нафтопроводних труб і треба було зменшити залежність від закордону. Будувати новий завод треба було ще й тому, що цього конче потребувала нафтова промисловість, і взагалі виробництво труб було надто недостатнє. Щодо вибору типу виробу й конструкції устаткування, то тут відповідні ухвали хвибували на недостатню уґрунтованість і виразність.

Спершу хотіли уникнути дефіциту нафтопроводних труб поширивши теперішнє давніше виробництво зварних труб. Проте, потреби нафтової промисловости на труби великої тривкості для глибокого свердлення—примусили змінити перші передбачення. Переваги цільнокатаних труб (проти зварних), що в їхній більшій тривкості за меншої товщини стінок (економія на металі), підкреслювали недоцільність поширювати виробництво зварних труб. Остаточний аргумент будувати завод цільнокатаних труб була економія на вартості побудування листо-прокатного цеху, потрібного для зварних труб і не потрібного за манесманівського способу виробництва.

Який повинен був бути тип устаткування для виробництва цільнокатаних труб, цього не знали, бо не вивчено заздалегідь різні системи цього виробництва. Пільгерстани—основне устаткування заводу—замовлено закордоном, тоді коли не було ані проекту, ані пляну будівництва, не було також і попередніх проектних розрахунків за вибір цього устаткування. Замовлення й терміни постачання імпортного устаткування ажніяк не ув'язувало з можливостями будівництва. Чи дивно що вийшли передчасні замовлення, і не продуктивні витрати валюти, і витрати на зберегання устаткування закордоном і на місці робіт. Пільгерстани замовлено в серпні міс. 1926 р. з терміном їхнього установлення—аж у квітні 1930 р. (з терміном виконати замовлення протягом 18 міс.). Основне устаткування електростанції (турбогенератори) замовлено 1927 року з терміном пустити станцію у лютому 1930 року. (Тепер термін пустити станцію пересунуто на жовтень 1929 року).

Характерна риса нового трубного будівництва—це брак технічно-економічного уґрунтування. Новий завод проектували і будують в умовах, коли нема перспективного пляну розвитку й проекту реконструкції старих Маріюпільських металургійних заводів (колишні заводи Нікополь—Маріюпільський, і „Провіданс”—нині заводи А і Б). Через те не знати, які перспективи постачання новому заводі основної сировини—мартенівського бовванцю. З балансу сталі по старих заводах виходить, що вже підчас пуску завод вступає з дефіцитом 23.000 тон мартенівського бовванцю. Цей дефіцит різко збільшується з розгортанням заводу до його нормальної продуктивности (100 тис. тон на рік від 1930 31 р.).

Щодо чавуну перспективи також не ясні. Функціонуючі тепер 2 доменні печі покривають лише потреби старих мартенівських цехів за великої витрати свіжого чавуну—0,50. Одна з доменних печей закінчує кампанію і працює з надто зниженою продуктивністю. Отож, щодо забезпечення чавуном постає питання: побудувати нові печі, і тому годі його розв'язати, доки не закінчиться проект реконструкції заводів А і Б. Нове трубне будівництво потребує негайно й позитивно розв'язати проект реконструкції Маріюпільських металургійних заводів. Нове трубне будівництво уґрунтовано з технічно-економічного боку лише тоді, коли вже замовили устаткування і вибрали спосіб виробництва.

Потреби нового трубного заводу і також стан електроустановлень старих маріюпільських заводів спричинилися до побудування нової електростанції. Катастрофічний стан силового устаткування заводів А і Б, незалежно від потреб нового трубного цеху, також конче потребував збудувати нову електростанцію. Також взято на увагу потреби

електроенергії міста Маріупіля й маріупільського порту, що їх не вдоволено через надмірну зношеність силових установлень. На підставі цих даних, схвалено потужність електростанції в 21.600 квт., з них 2 агрегати по 7.200 квт.—робітні, а один в 7.200 квт. резервний.

Що не було проекту реконструкції доменного й коксового господарства, то це вельми утрудняло уточнити газовий баланс. Тимто і не достатньо уgruntовано вибір основного палива. Будівництво орієнтується на газ, бо це основне паливо. Одночасно, проектується вироблювати мазуті і вугільний пил з антрацитового штибу. Фактично топки казанні на мазуті. Питання про пилувате паливо ще не опрацьоване, перспективи щодо постачання гасу ще не уточнені.

Проектування виконував апарат будівництва. Та у проектуванні трубного заводу й електростанції участь Тресту та інших організацій була надто квола. Також кволо використувано чужоземній технічний досвід і чужоземніх фахівців.

Будівництво спроектовано тоді, коли вже замовили основне устаткування трубного заводу й електростанції. Підчас проектування будівництво орієнтувалося на замовлене устаткування, на схематичні плани розміщення устаткування та його габарити (що їх дали постачальники). Тимто обмежені були і проектна ініціатива будівництва і етапи проектної роботи. Також не було ескізного проектування, що мало прислужитися, як технічно-економічне уgruntування яке вибрати устаткування. Спроби будівництва дещо поліпшити проект Вітковицького заводу мали перешкоди з боку тої фірми, яка з формальних мотивів відмовлялася, коли буде змінено замовлення, відповідати за якість устаткування. Отак було, коли порушено справу за довжину труб: на підставі договору з Вітковицьким заводом і його проектом схвалено труб — 18 метрів завдовжки; тимчасом у нашій нафтовій промисловості вживають труби у 12 метрів. Тимто, було б доцільно прокатувати труби в 24 метр. так, щоб згодом розрізувати їх на дві рівні частини. Щоб отак змінити проект, особливих заперечень не було. А втім, що фірма відмовилася, устаткування монтують з розрахунком на труби — 18 метр. завдовжки.

Будівництво, усе що залежало від нього зробило, щоб одержати якнайкращий результат. Вдало укомплектовано апарат управи будівництва. Гаразд організовано будівельні роботи й технічний нагляд. Апарат будівництва треба зберегти, щоб використати його на прийдешніх роботах по реконструкції старих маріупільських заводів і побудуванню нового в цьому ж районі.

Опріч організаційних заходів, слід також підкреслити заходи, що зменшують вартість робіт.

В процесі проектування будівництво дещо в ньому поліпшило (проти звичайних конструкцій) і цим буде здешевлено роботи, приміром: схвалено вживати розрізних залізних конструкцій, будувати дахи замість суцільного залізобетону з залізобетонних плиток, можна пневматично відчиняти ліхтарі, тощо.

Заміна матеріалів дешевшими від них сурогатами (гранул, жужіль, март. жужіль, цегляний лім, урізки заліза, залізні покидки, тощо теж мала певний економічний ефект. Рівнож треба поставити на добрий карб будівництву те, що вживано тракторної оранки та інших заходів щодо широкої механізації робіт (кришилні, камінь, машини, мішалки бетону, підносики матеріалу, транспорт, тощо). Сюди ж до чинників позитивного впливу слід віднести досить прихильні обставини будівництва, а саме: готове водопостачання (заводу А), заводи червоної й жужливої цегли, близькість листовальцювального цеху, що виробляє матеріали для залізних конструкцій, виселок для робітників тощо.

Заразом, треба підкреслити і негативні умовини на будівництві. Прим., відставало проектування проти календарного плану будівельних робіт. Дарма, що своєчасно замовлено основне устаткування (серпень 1926 року), проектування по новотрубному цеху почато лише в червні 1927 року, а остаточного проекта схвалено аж в травні 1928 року. Чезрезте, почато будівництво аж наприкінці 3 кварталу 1927-28 р. замість жовтня 1927 р., як це накреслював план будівництва. Отакий стан і на електростанції. Приміром, устаткування замовлено в січні 1927 р., проектування почато лише в квітні 1928 р., а остаточного проекта схвалено лише у вересні 1928 р. Та й будівництво почато лише наприкінці будівельного сезону у жовтні 1928 р. Робітні креслення не встигали за процесом праці, та через поквапність у роботі було чимало помилок у кресленнях, і часто-густо роботи перероблювано.

Щодо акуратности найбільш негативно визначаються проектні роботи ДЕТУ (ГЭТ). ДЕТУві передано надто відповідальне проектування електрофікації новотрубного цеху й діяльних заводів. Терміни цього проектування ув'язано з термінами початку роботи нового трубного заводу й подавання току старим заводам. Не зважаючи на таку вагу роботи переданої ДЕТУві, останній не тільки своєчасно не виконав жодного зі своїх зобов'язань, та й ще самохітно змінив проекта фірми "Сіменс й Шукерт" (розподільних споруджень) і цим затримав на 6 міс. замовлення по устаткуванню підстанції.

В галузі постачання, найбільше спадали на око саме негативні обставини будівництва. Частенько траплялись випадки, коли не по призначенню використовувано (заводууправа) кредити будівництва. Чи дивно, що заготівельна контора Південсталі не виконала термінових замовлень будівництва на матеріали конче потрібні для нормальної роботи.

Отак приміром, були анульовані замовлення будівництва на цемент, шамотну цеглу, сталеві канати, форсунки для казанів, тощо. Отака недбайливість до відповідальних замовлень і насущних потреб будівництва характеризує також роботу Московської контори Південсталі.

Поважну частину замовлень виконувано не своєчасно, запізнюючись близько 7 міс. проти призначеного терміну. Устаткування механічної майстерні (терміново потрібне обслуговувати будівництво) замовлено Русавторгу з пропозицією московської контори. Відповідно до цього, врізано імпорту заявку будівництва. Проте аж через 7 міс. по затвердженню замовлення, Московська контора повідомила, що замовлення анульовано. Що була не абияка потреба в механічній майстерні, то будівництво, замість потрібного устаткування, повідомили, що на це перспективи цілком не певні. Аналогічна була історія з замовленням на трансмісії й шарикопідшипники для механічної майстерні. Лише через 5 міс., коли видано замовлення, московська контора повідомила будівництво, що замовлення десь загубили і нічого сподіватися його реалізувати. Та щоб втішити будівництво, контора надіслала копію догани співробітників, який загубив замовлення.

В галузі внутрішнього постачання надто негативний стан з валками (техніч. терм.) і дорнами. Немаючи отаких частин устаткування, новий завод годі пустити. Радянські заводи прийняли замовлення тільки на дорни, та й в недостатній кількості; і валки виробляти відмовилися. Тимто, завод на передодні пуску не забезпечений основними частинами устаткування.

Щодо постачання матеріалів будівництву, то тут цікаво підкреслити затоварювання будівництва, воно бо подавало надмірні заявки. Запаси матеріалів доходять до 4 міс. потреби.

По лінії імпортного устаткування не задоволена потреба будівництва становить суму 7.246.000 крб. В рахунок імпортного плану 1928-29 р. дано заявку на 3 кварт. в 1.842.000 крб., а отримано ліцензій на суму 382.000 крб. чи 21% потреби. Та фактично реалізовано ліцензій лише на суму 14.562 крб., тобто 3% потреби будівництва.

У складі не одержаного ще імпортного устаткування найяскравіше спадає на око устаткування опоряджувальної частини трубного заводу. Будівництво видало заявку ще 1927-28 р., та устаткування це досі ще не замовлено (серпень 1929 р.). Тимчасом, годі заводові почати роботу, коли бракує устаткування опоряджувальної частини. Гаразд булоб, коли завод зможе виробляти нафтопровідні труби, замість основного виробу—труб для глибокого свердлення. Та й за такого урізаного асортименту завод почне працювати тільки з умовою, якщо вироблятиме обрізані варшати, преси та електророліки. Що бракує механічні майстерні то й це утрудняє і такий кустарний вихід зі згаданої ситуації.

Отож і треба підкреслити небезпеку зривання початку роботи на будованому заводі. Зусилля будівництва як і витрати на форсування робіт можуть бути не ефективні.

Характеризуючи постачання імпортного устаткування, треба також підкреслити, що договори з постачальниками будівництву дуже кволо обороняють інтереси будівництва. У договорі з Вітківським заводом нічого не сказано за неустойки, гарантію справності постачальника; фактично також не встановлено, чи має постачальник відповідати за якість устаткування.

В зв'язку з затримкою схваленень проектів і браком кредитів—почато будівництво: по трубному цеху в травні 1928 р., а по електростанції аж в жовтні 1928 р., тобто наприкінці будівельного сезону тогож року.

Будівництво почато так, коли невиразні були фінансові ресурси. Через це і через спізниле схвалення проектів, будівельний сезон 1928 р.—загублений.

А втім, не зважаючи на вгорі зазначені негативні обставини в роботі будівництва, все таки кількісні й якісні його результати досить задовільні. Будівельні роботи йдуть форсованим темпом. На електростанції, в зв'язку з наближенням терміну початку її роботи, роботи у зймку не припинялися та продовжувалися в тепляках. Будівельні роботи сливе закінчені (98%), монтажують роботи за пляном, і можна сподіватися, що станція почне свою роботу своєчасно, тобто в намічений термін 1 жовтня 1929 р. На трубному заводі будівельні й монтажні роботи також не відстають від плану. В металургійній галузі будівельні роботи закінчені на 85%, в опоряджувальній частині—20%. Основне устаткування (Пільгерстани) змонтовано на 50%. Щодо темпу робіт, їх своєчасно буде закінчено, як цього вимагає план.

* * *

Фактична вартість робіт проти кошторису (складеного з обліком 15% зниження) має тенденцію знижуватись (Бет. фонд. під колони—21 крб. за куб. метр, замість 25 крб. кошторисних; також під прош. стан: фактична вартість—33 крб., кошторисна—39 крб.; металеві конструкції й колони: фактична—305 крб., кошторисна—315 крб.; під кран. балки: фактична 279 крб., кошторисна 294 крб.—тощо).

Негативні зміни—підвищення проти кошторису фактичної вартості робіт, головню припадають на збільшення накладних видатків, коли навики знижують цю вартість стабільна зарплата й вартість матеріалу. Що накладні видатки вбиваються в силу, то це здебільша припадає на витрати не передбачені в кошторисі. Приміром, накладні видатки на

ЦЕНТРАЛЬНА
НАУКОВО-УМОВНА
БІБЛІОТЕКА

зарплату тому підвищені, що роботи продовжувалися безупинно усю зиму, і тимто маємо не передбачені витрати на відпустки сезонникам, на опалення бараків, тощо. У кошторисі також не передбачено утримання устаткування по механізації будівельних робіт і це, звичайно, збільшило накладні видатки.

Проти кошторису фактичну вартість робіт зменшено зекономивши головню на зарплаті й матеріалах. Вище ми зазначили чинники, що угрунтовують ці зрушення. Проте, слід підкреслити, що будівництво не має основних вимірників того, яка ефективність застосованих заходів по механізації й раціоналізації будівництва: нема даних уточнити динаміку взаємин між продуктивністю і зарплатою. Протягом 16 міс. будівництво не налагодило облік руху продуктивності праці. Також нічого не зроблено по лінії технічного нормування праці. Тимто, будівництво немає показників, яка саме ефективність витрат—в царині продуктивності праці. Також годі виявити, як використано робсилу та усі інші технічні й організаційні можливості будівництва.

Проте, слід підкреслити, що нове трубне будівництво не є собою негативним винятком по лінії налагодження обліку по зарплаті і праці. На жаль, більшість будів-ва на оцю важливу галузь не звертає пильної уваги. Ба навіть дніпровське будівництво, що цінує на великий масштаб роботи, техніку й організацію робіт,—не має звітних даних, що виявили б ефективність нового устаткування, висловленого у продуктивності праці. Гаразд було б раціоналізувати облік і нормувати працю, а, проте, вживають всіляких палятивних методів виявляти міру використання робсили. Отже, конче треба настоювати на організації систематичного обліку й правильного налагодження технічного нормування, що єдино можуть виявити ефективність організації і техніки будівельних робіт.

Ефективність заходів будівництва нових труб щодо зниження вартості будівництва досить поважна. Рух будівельного індексу позначається на перевагу тенденцій знижуватись по одиничних вартостях робіт; це бачимо з таких даних:

Наймен. робіт	Коштор. одиниц. варт.	Факт. од. варт. 1927-28 р.	В % до кошт.	Факт. од. варт. в I кварталі 1928-28 р.	В % до 1927-28 р.	Факт. од. варт чер. трієр. 1928-29 р.	В % до I кв. 1928-29 р.	Факт. од. варт чер. III кв. 1928-29 р.	В % до сієр. 1928-29 р.
1) Зал. колон	317.72	316.70	99	296.70	93	294	99	288	98
2) Підкр. балки	305.18	294.—	94	276.—	93	288	104	256	88
3) Під. Буд. Ферми	335.—	277.—	82	—	—	—	—	276	—

Що переважають позитивні зрушення, це справджують і економічні результати по закінченій частині робіт. По цих районах з 2.450.000 крб. — заощаджено (проти кошторису) 172.130 крб., хоч 7% вартості цих робіт. Темп робіт, ще не використані можливості по лінії ущільнення робітного дня й кращого використання будівельного устаткування — угрунтовують наші вимоги до будівництва, щоб воно знизило вартість будівництва (в галузі будівельних робіт) не менш як на 10% проти кошторису.

А в тім, треба зазначити, що на шляху реалізації вказаних досягнень—доброго темпу будівництва—є чимало серйозних труднощів: 1) споживачі закінчуваної електростанції ще не підготовлені користатися з току; 2) неакуратність ДЕТу по лінії своїх зобов'язань щодо проектування утворює напруженість термінів робіт по будівництву підстанції

трубного цеху; 3) проект електрофікації заводів А і Б ДЕТ іще не закінчив; 4) місто Маріуполь щойно починає підготовлюватися до користання з току нової електростанції, і 5) ще не почато проектування електрофікації Маріупільського порту.

Отаким стан маємо і по новотрубному заводу: 1) що завод незабезпечений дорнами, валками і запасними частинами, це неуможливило початок і нормальну роботу цеху; 2) брак устаткування окремої частини (досі не замовленого) зриває терміни початку роботи на заводі.

Нове будівництво також не забезпечене кадрами кваліфікованих робітників і тех. персоналу. Спроби будівництва організувати мінімальні кваліфіковані кадри, посилаючи до Чехо-Словаччини (Відковіці) інженерів, майстрів і робітників, були не вдалі. Призначені закордон 10 осіб від будівництва скорочено до 3 техніків. Дозвіл на поїздку загайся, та в дуже незручний час дано було припис відрядити закордон згаданих 3 осіб: саме, коли почато монтажувати основне устаткування; а тим часом бути присутнім при монтажі конче потрібно щоб засвоїти нове устаткування.

* * *

Наведені дані доводять, що нема гарантії, чи буде своєчасно використана електростанція та пущений новий трубний завод. Може статися, що зусилля будівництва й затрати на форсування робіт будуть не продуктивні.

Південсталь, Головчермет, Наркомторг—повинні вжити рішучі заходи та усунути зазначені перешкоди. Передусім слід повнотою реалізувати не аби які зусилля усієї робітничої суспільності, зосібна керівників новотрубного керовництва, що зробили це будівництво одне з найкращих в СРСР.

М. КОСТЕНКО та І. КОЗАКОВ

До методології побудування перспективного балансу будівельних матеріалів.

Останніми роками, в зв'язку з розгортанням будівництва й дефіцитністю будівельних матеріалів, пробують побудувати перспективний баланс будівельних матеріалів. Звичайно майбутнє цього балансу має за себе усі шанси, і як цілком слушно зазначає тов. Черняк (див. журнал „Господарство України“ № 6), проблема обчислити баланс будівельних матеріалів стає за неминуче кільце в загальній системі планування продуктивності.

Баланс будівельних матеріалів, як це ми маємо й для інших балансів, має в собі ідею котрої рівноваги кількісно вимірних сполучених явищ досліджуваної цілокупності. Від цього, зовнішня його форма по суті не відрізнятиметься за інші спеціальні баланси; можна сказати, що баланс є собою двоїста таблиця, на якій з одного боку вносяться дані, з яких джерел і скільки саме поступає в народне господарство інтересних для нас матеріалів, а з другого боку, в якому числі вони розподіляються за тим чи іншим призначенням.

Коли будуюмо натуральний баланс будівельних матеріалів, то за основні елементи кожному з них правитимуть:

№№	Статті надходжень	Кількість	№№	Статті витрат	Кількість
1	Запаси до початку року	№	1	Спожито в народньому господарстві:	
2	Гуртовий вибір даного року	№	а) на продукційні потреби	№	
			б) на будівництво	№	
3	Ввіз (з закордону й союзних республік)	№	2	Вивіз (за кордоном)	№
			3	Запаси наприкінці року	№

Що в отаких не повних балансах, як правило, не маємо рівності підсумків зазначених у балансі величин, то тут збалансуємо додаючи сальдо до меншого підсумку. В даному разі, сальдо має цілком реальний сенс, а його абсолютні розміри та місцезоположення (в активі або пасиві) має надто важливу практичну вагу.

Загалом треба сказати, що схема побудування натурального балансу будівельних матеріалів не була б особливо важка, якщо можна було б легко одержувати цифрові дані в зазначеному розрізі.

Поки що питання як побудувати баланс будівельних матеріалів не лише на 5-тиріччя, а й за минулий час — завдання досить таки важке. Свідомі труднощів у цій роботі будемо лише тоді, коли безпосередньо опрацьовуватиметься ця проблема. Особливі утруднення постають тут в одній з провідних статей актива: виявити справжню потребу народного господарства в конкретних видах будівельних матеріалів. Тимто, маючи досвід щодо обчислення потреби народного господарства України в основних будівельних матеріалах мінерального походження, вважаємо за потрібне спинитися тут і висвітлити методологію цього питання.

Як обчислювати місткість ринку будівельних матеріалів — це справа надто нова. Наша практика планування в цій галузі не тільки немає будь-яких засад методологічного порядку, ба навіть на сьогодні не маємо потрібних статистичних матеріалів. Коли ми спробували виявити на підставі статистичних даних споживання цементу, вапна, цегли, крейди та алябастру через 1927/28 рік, то ми одержали безглузді цифри, що їх явно спростовують результати будівництва згаданого року. Отож, колиб ми і спинилися на цьому методі, то чи навряд ми могли б дати хоч дещо реальні цифри, скільки потребує народне господарство будівельних матеріалів навіть для нашого вихідного року, і не лише по окремих галузях та районах, але й по народньому господарству в цілому.

Одеж самісеньке треба сказати також за практикований спосіб виявляти місткість ринку будівельних матеріалів через підсумовування споживачів заявок.

Дані цих заявок навіть цього року, дарма що на це були накази ВРНГ Союзу і подальші накази ВРНГ України, гаразд таки не уgruntовані і мало не половина зовсім не уgruntована. Беручи це на увагу, з також неминуче дублювання підчас обліку об'єктів будівництва — цей спосіб виявляти місткість ринку, як показала практика роботи Всеукраїнської контори Будсиндикату, має чимало вад і в кожному разі його треба перевірити. Окрім цього, поки що ми практикуємо заявки на один операційний рік — і до того ж більшість організацій пізно подають заявки і цим, звичайно, унеможливають належно використати ці відомості.

Цілком зрозуміло, що за доби бурхливого будівництва, яке ми переживаємо поточного 5-тиріччя й переживатимемо — подальшими роками — з таким станом плянів й регулятивні органи повинні собі зарадити. Тимто, щоб забезпечити промисловості будівельні матеріали в розмірах і напрямках відповідних до потреб запроєктованого на 5-тиріччя будівництва, — конче треба заздалегідь зважити його потреби та ув'язати з пляном загального розвитку країни.

Як ми бачили, звітні дані й спосіб безпосередніх заявок не можуть прислужитися навіть в тому разі, якщо нам пощастить дати хоч трохи реальні цифри потреби в будівельних матеріалах за вихідний рік; питання бо про залежність між фізичним більшанням чистого будівництва (в даному разі через 5-тиріччя) і потребою в матеріалах саме по собі, що цілком слушно зазначає 5-тирічка Високого будівельного Комітету СРСР, не таке вже просте, як це здається на перший погляд; та й цю величезну економічну проблему наші високі плянівні органи досі ще не опрацювали.

Річ у тім, яке функціональне призначення об'єкту будівництва; питома вага матеріалів у чистому будівництві коливається і через цілий ряд причин (саме: механізації, стандартизації будівельних робіт, тощо) виявляє постійну тенденцію підвищуватись. Опріч цього, всередині окремих груп будівель і споруджень постійно пересовується матеріал стін, і до того в різних галузях своєрідний, як своїм темпом, як і призначенням. Наслідком отаких перехресшуваних тенденцій, що часом один одного виключають, міняються в той чи інший бік і норми витрати на матеріал, і тому сама потреба в матеріалах як з погляду асортименту, як і кількості. Тимто, досить важко встановити на близьке 5-тиріччя динаміку розгортання потреби в будівельних матеріалах, не опрацювавши всебічно запроєктовані капіталовкладання.

За вихідну точку в перспективному обчисленні потреби народного господарства в будівельних матеріалах потрібно брати фізичні об'єми запроєктованих в 5-тиріччі капіталовкладань, бо кожен інший метод у теперішніх умовах або приводить до підсумовування малих величин, не вжитих в проектуванні, або просто не відповідає на поставлене питання. За основу ж роботи треба брати метод послідовної диференціації фізичного об'єму чистого будівництва, спершу на групи за функціональним призначенням об'єктів будівництва, а згодом всередині цих груп на одностайні за матеріалом стін підгрупи з тим, щоб надалі визначати питому вагу інтересних для нас матеріалів по гомогенних групах.

Усім звісно, що теперішні будівлі й спорудження мають неоднакове призначення: котрі беруть участь у виробництві, * або ж йому сприяють, котрі вдовольняють соціально-культурні потреби людності, тощо. Звичайно, запроєктовані на близьке 5-тиріччя об'єкти будівництва слід розбити за ознакою призначення головню на такі категорії: продукційні, житлові, комунальні, соціально-культурні (школи, клуби, будинки відпочинку), тощо.

Залежно від того чи іншого призначення, об'єкти будівництва щоб їх збудувати потребують, на одиницю об'єму, або витрат на будівництво точно визначеної кількості будівельних матеріалів, що дотогож всередині одностайних груп досить тривкі своїм асортиментом. Тимто, і треба групувати капіталовкладання запроєктованих об'єктів будівництва на отаки групи за ознакою призначення: а) промислове будівництво, б) електробудівництво, в) транспорт, г) міське житлове будівництво, д) сільське житлове будівництво, з) комунальне будівництво, ж) соціально-культурне будівництво.

Кожну з цих груп, згодом, треба диференціювати за матеріалом стін на одностайні підгрупи (типи), найхарактерніші для України: а) залізо-бетонні, б) цегляні, в) кам'яні, г) цегляно-кам'яні, д) глинняні, е) дерев'яні, ж) мішані.

Коефіцієнти взаємин між цими типами будівель для кожної групи, коли не буде проектної намітки, треба запозичити з офіційних статистичних даних на останній рік; при цьому треба їх на кожен з подальших років коректувати відповідно до виявленої щодо цього тенденції, і тому зайве про це говорити. Ми вважаємо, що тут треба висвітлити питання суто будівельні та питому вагу в ньому загальної вартості матеріалів, а також слід визначити долю окремих видів будівельних матеріалів в їхній загальній вартості, бо питання ці надто важливі.

Теоретично безперечно, що кожен з об'єктів будівництва зазначених підгруп, як одностайних, має точну й виразну внутрішню будову, питому лише даних підгрупі. Отож, питома вага окремих видів матеріалів в їхній загальній вартості по кожній з цих груп повинна мати виразну закономірність. Якщо, ми мали б гарантію, що наша диференціяція об'єктів будівництва за інтересними для нас ознаками справді була б ідеально одностайна, то з становища одного спостереження ми могли б мати коефіцієнти, що в цілому мали б остаточну вагу для наших підгруп. Візьмо, приміром, оце: розібравши одну з типічних цегляних будівель та згрупувавши потім одержані будівельні матеріали по окремих видах, ми могли б точно виявити, приміром, кількість цегли та інших матеріалів на одиницю об'єму, хоч витрат.

Проте, жодною диференціяцією годі дійти до цілковитої одностайності в групуваннях, та можлива лише деяка умовна одностайність для невеликого числа вилучених основних ознак. Тимто, окремі об'єкти будівництва навіть всередині цих одностайних підгруп, з причин суто випадкових, ухиляються в той чи інший бік. Ці випадкові причини в масі взаємно урівноважуються, через що поновляється початковий стан. Та коли це так, то на масу і на пересічну з масових даних випадкові події впливають дуже кволо і, навпаки, в масових даних цілком ясно виявляється вплив постійних причин.

Отже, щоб виявити закономірності щодо об'єктів будівництва кожної з підгруп, потрібне масове статистичне спостереження. Результати отакого виробничого обсліду ЦСУ України 1926/27 р. по житлобудівництву міст та виселків міського типу доводить, що питома вага важливих для нас матеріалів всередині одностайних підгруп об'єктів будівництва (залізо-бетонні, цегляні, кам'яні тощо) має цілком тривкий характер.

Що збільшиться число спостережень та наслідки цього вноситимуться на графік, наша крива дедалі наближуватиметься до кривої симетричного розподілу досліджуваної статистичної цілокупності, цебто до такої, якої частоти від певної пересічної з них зменшуються в обі сторони однаково, як це виходить за законом випадкових помилкок.

Сила абсиси для вершини цієї кривої характеризуватиме модальну величину, тобто найімовірніше значення досліджуваної величини, що найчастіше трапляється та яка в даному разі наближуватиме до пересічної арифметичної. Отже, можна цілком певно сказати, що пересічна арифметична з маси статистичних даних дає нормальну, найімовірнішу величину питомої ваги окремих видів будівельних матеріалів в їхній загальній вартості. Приміром, якщо взяти вартість усіх матеріалів за 100%, то на долю цегли, вапна, цементу й алябастру по житловому будівництву пересічно по Україні припадає за даними згаданого перепису ЦСУ:

Типи будівель.

Найменування матеріалів	Цегляні	Кам'яні	Дерев'яні	Змішані	Глиняні	Інші
1. Цегла	21,0%	7,8%	7,9%	17,0%	6,4%	8,8%
2. Вапно	3,2%	5,6%	1,16%	3,2%	1,0%	1,7%
3. Цемент	6,9%	2,4%	0,67%	3,24%	0,6%	0,5%
4. Алябастер	1,14%	1,49%	0,26%	1,85%	0,4%	0,5%

Такого ж обсліду у промисловому й комунальному будівництві не було, та, проте, ми вважаємо, що для наших обчислень цілком придатні коефіцієнти Високого Будівельного Комітету України, бо їх старанно перевірено та стверджують їх в галузі житлового будівництва статистичні дані.

Оці коефіцієнти такі:

Найменування матеріалів	Типи будівель	Промбудівництво			Комун. будівництво		
		Зал.-бет.	Кам. цегл.	Мішане	Кам'яне	Цегляне	Мішане
1. Цегла.		20%	11,52%	20%	0,5%	22,5%	11,5%
2. Вапно.		0,5%	3,9%	4,8%	4,4%	3,7%	3,9%
3. Цемент.		12,5%	9,6%	9,8%	10,8%	8,4%	9,6%
4. Алябастер.		1,4%	1,3%	1,3%	1,46%	1,14%	1,3%
5. Крейда.		0,04%	0,03%	0,04%	0,04%	0,03%	0,03%

Узагальнюючи можемо сказати, що долю участі того чи іншого будівельного матеріалу (х) в їхній загальній вартості всередині одностайних підгруп визначаємо за такою формулою:

$$X = \frac{a \cdot 100}{A}$$

де під „а“ розуміємо вартість окремих видів будівельних матеріалів а під „А“ їхню загальну вартість.

Зрозуміло, що, не визначивши питому вагу окремих видів будівельних матеріалів в їхній загальній вартості, годі мати загальну вартість цих матеріалів. Там, де витрати на нове будівництво й капітальний ремонт сповна припадають на чисте будівництво, виокремити вартість товарів не так вже важко. Отакий стан ми маємо, що і в житловому будівництві та в близькій до нього будівництві соціально-культурного типу (школи, клуби, лікарні, будинки відпочінку, тощо. Тут доля витрат на матеріал всередині одностайних підгруп також величина вельми тривка.

За даними вибіркового обсліду ЦСУ України 1926 року витрати на матеріали від загальної вартості житлобудівництва становили пересічно по Україні:

1) По цегляних будівлях	61,2%
2) „ кам'яних „	61,1%
3) „ глиняних „	63,4%
4) „ дерев'яних „	69,4%
5) „ мішаних „	64,1%

Отже, загальна вартість матеріалу (А) від фізичного об'єму чистого будівництва становитиме:

$$A = \frac{B \cdot \text{кфА}}{100}$$

де під „В“ розуміємо фізичний об'єм чистого будівництва, а під „кфА“ — питому вагу в ньому матеріалів.

В торговельно-промислових підприємствах також можливо розв'язати питання: як виокремити вартість матеріалів, хоч воно подекуди і складне. Тут, як звично, крім чистого будівництва, є устаткування, що має щодо промисловості переважну силу. Тимто тут, не обчисливши загальну вартість матеріалу, треба виокремити чисте будівництво, тобто виключити з витрат в основний капітал — витрати на устаткування.

За даними ЦСУ СРСР 1929 року, виробничі будівлі й спорудження на заводах Союзної ценової промисловості, за питомою вагою в основному капіталі (за повною відбудовною вартістю), становили¹⁾:

На 1-ше жовтня 1926 р.	49,7%
На 1-ше жовтня 1929 р.	49,5%

Структуру основного капіталу на 1-ше жовтня 1926 р. (за повною відбудовною вартістю), за даними Українського ЦСУ 1929 р., змальовують по усіх галузях української ценової промисловості отакі цифри:

1. Будівлі виробничі	28,2%
2. Спорудження	19,2%
3. Силові установлення	14,4%
4. Технічне устаткування	28,8%
5. Струмента	0,8%
6. Реманент	3,3%
7. Транспорт	5,3%

Отож, будова основного капіталу по ценовій українській промисловості, з становища поділу його вартості між складовими елементами, говорить, що питома вага тих видів майна, які не беруть безпосередньої участі в продукційному процесі виробничі будівлі та й ті, що обслуговують виробництво, (ніби мають проти ценової промисловості Союзу вищу будову—47,4% проти 49,5%.

А втім, якщо взяти на увагу те, що згаданий коефіцієнт по українській промисловості (47,4%) включає бездіяльне й консервоване майно, то йому відповідатиме по Союзній промисловості коефіцієнт 47,7% тобто вельми близька йому величина. Отже, на підставі цього, можна визнати, що питому вагу виробничих будівель і споруджень по заводах української ценової промисловості становитиме відповідно 49,2%.

Коефіцієнт чистого будівництва в основному капіталі промисловості, як це видно з даних 1925 проти 1926 року, не є постійна величина; навпаки, цей коефіцієнт постійно міняється, коли міняється будова капіталу, тобто поділ його вартості між окремими елементами. Тенденція цієї зміни в промисловості взагалі і зокрібно в умовах нашої продукції, може бути лише в бік збільшення елементів основного капіталу, що беруть безпосередню активну участь у продукційному процесі; інакше кажучи, механізуючи, електрофікуючи продукцію і отже знизивши чисте будівництво.

¹⁾ Під виробничими будівлями й спорудженнями треба розуміти будівлі, використані до виробництва та усіх сполучених з ними прямих і допоміжних продукційних операцій (фабрично-заводські будинки, приміщення майстерень й інші будівлі, що обслуговують виробництво), контори, сторожки, склади, сараї для всьляких матеріалів і товарів, та інші спорудження, тобто наземні, підземні, спорудження (рудні, городи, брук, сфердошини.

Динаміку чистого будівництва (числівник) та устаткування (знаменник) через роки 5-тирічки змальовують для промисловості Союзу отакі дані Високого Будівельного Комітету в 5-тирічному пляні промисловості будівельних матеріалів.

1927-28 р.	1928-29 р.	1929-30 р.	1930-31 р.	1931-32 р.	1932-33 р.
50%	50%	47%	45%	43%	40%
50%	50%	53%	55%	57%	60%

За контрольними цифровими даними 5-тирічного пляну розвитку української промисловості, що склала ВРНГ УСРР, запроектовано динаміку чистого будівництва отак:

Роки	Нове будівницт. (без жил. б.)	Капітальн. ремонт
1928-29 . . .	43,2%	50%
	56,8%	50%
1929-30 . . .	43,2%	50%
	56,8%	50%
1930-31 . . .	40%	59%
	60%	50%
1931-32 . . .	35%	50%
	65%	50%
1932-33 . . .	35%	50%
	65%	50%

Маючи оце на увазі, ми схвалили на 5-тиріччя 1928-29—1932-33 р. пересічно отаку динаміку коефіцієнтів чистого будівництва й устаткування по Україні:

1928-29 р.	1929-30 р.	1930-31 р.	1931-32 р.	1932-33 р.
49,2%	46,2%	43,2%	40,7%	38,7%
50,8%	53,8%	56,8%	59,3%	61,3%

Наведені коефіцієнти що, на нашу думку, і своєю величиною і своїм темпом, справді висвітлюють теперішню ситуацію, ми взяли на увагу обчисливши чисте будівництво по промисловості України. Взагалі ж вичислювати чисте будівництво (В) треба за отакою формулою:

$$B = \frac{K \cdot \text{кфВ}}{100},$$

де під „К“ розуміємо загальну суму витрат в основний капітал торг.-пром. підприємств, а „кфВ“—питому вагу в ньому чистого будівництва.

Питома вага загальної вартості матеріалів в чистому промисловому будівництві також всередині одностайних груп є цілком тривка; і ми взяли її в нашій роботі для 1928-29 р., як 58,6% разом з транспортними видатками.

Отож, маючи на кожний рік взятого нами перебігу часу вартість кожного гатунку буд. матеріалів в сталих цінах вихідного року Ф-ко забудівля, ми зможемо, діливши цю суму на відповідні українські ціни за одиницю натурального виміру, висвітлити й саму кількість матеріалів, потрібних, щоб вдовольнити будівництво—запроектоване на той чи інший перебіг часу.

Коли ми обчислювали потребу українського народного господарства в цементі, алябастрі, вапні, цеглі й крейді, то ми взяли за основу пересічно-українським цінам ф-ко забудівля цифри ВРНГ України, опріч вапна:

1. По Цеглі . . . 42 крб. тисяча 3. По алябастру . 21 крб. 50 к. тон.
2. „ цементу . . . 7 „ бочка 4. „ крейді . . 17 „ 20 к. „

Щодо вапна, то, на нашу думку, ціна його 15 крб. 50 коп. за тону ф-ко забудівля ВРНГ зменшила. Ми в наших розрахунках пересічно взяли по Україні 20 крб. 35 коп. за тону, гадаючи, що пересічна цінникова ціна по вапну була 1927-28 р. близько 13 крб., залізничний тариф за пересічно-український прогін 4 крб. 35 коп. з тони, розвантаження й доставлення тяглом до місця забудівлі—3 крб. з тони.

Звичайно, враховані нами основні будівельні матеріали, коли поширяться виріб і вживання нових видів будівельних матеріалів, саме: артицького туфу, кримського ракушочника, сфагнуму, бетонних виробів трепільної дегли, та інших, завжди можливо відповідно коректувати.

Наостанці треба з'ясувати ще одне важливе, саме: виявити пересічно-українські ціни ф-ко забудівля. Ці ціни знову таки слід обчислювати за даними того ж року, що в його цінах запроєктовано будівництво. Щоб виявити пересічні ціни ф-ко забудівля, які складаються з 3 основних елементів: відпускних цін ф-ко вагон станція відбуття, залізничного тарифу та витрат на доставлення від станції призначення до місця забудівлі, треба зосібна кожен з них визначити. На котрі будівельні матеріали відпускні ціни є в офіційних бюлетенях, а ціни іншим не так вже трудно виявити. Тут складніше питання: як визначити пересічну вартість перевозок, як залізницею, як і тяглом. На це слід задалегідь висвітлити пересічний прогін на кожний вид інтересних для нас матеріалів та відповідно протаксувати, а також орієнтовно встановити пересічну відстань об'єктів будівництва від залізничних станцій.

Зважаючи на характер взаємозалежності окремих елементів в загальному плані треба додержувати, коли проектується, осьякої послідовності: 1. Промислове будівництво: а) республіканська й місцева промисловість, б) Союзна промисловість; 2. Електробудівництво; 3) Торговецьке будівництво; 4. Транспортне будівництво: а) залізничне, б) річне, в) морське, г) безрейкове, д) повітряне; 5. Житлове міське будівництво; 6. Житлове сільське будівництво; 7. Комунальне господарство; 8. Наркоматське будівництво; 9. Кооперативне будівництво.

Оцими основними моментами закінчивши питання за методологію враховувати потреби народного господарства в будівельних матеріалах ми вважаємо за потрібне зазначити, що були й у пресі з приводу цього обмін думок цілкомито схвалює наше слушне в цьому настановлення; а запроєктовані наші цифри, скільки потребує народне господарство України основних видів будівельних матеріалів мінерального походження на 1929-30 р., надто близькі до запроєктованих Держпланом цифер, а також до попередніх даних заявок. За це говорить отака таблиця:

За даними	Цемент		Вапно		Алябастер		Крейда	
	Тис. боч.	В %	Тон	В %	Тон	В %	Тон	В %
Н-обчисл.	6510	100	786	100	289	100	174	100
З подан. заявок	6022	92,5	—	—	206	71,3	184	106
Проект. Держплану	6100	93,8	654	83,3	290	100	—	—

Позатим, цікаво порівняти потребу народного господарства України, що ми обчислили наприкінці 5-тиріччя, тобто на 1932-33 р., і запроєктоване у 5-тиріччі ВРНГ України виробництво цементу й вапна. Тут ми маємо:

1. Цементу потрібно: 9.613 т. боч. тобто 95,2% запроєктов. н/ кількості.
вироблено: 9.150 „ „
2. Ванна потрібно: 1.257 т. тобто 108,6% запроєктов. н/ кількості.
вироблено 1.370 „ „

Отже, обчислені згаданим методом цифри потреби народного господарства в будівельних матеріалах добре змальовують запроєктоване у 5-тирічному плані будівництво. Тимто, коли так підходити до питання, то зникають ті труднощі, що постають, коли вираховується потреба народного господарства в будівельних матеріалах. *Чи дивно, що й побудування перспективного балансу будівельних матеріалів можливо цілком тепер розв'язати, і ще більше це можливо, коли взяти на увагу нову щойно статистику будівництва.*

Наостанці, зазначаємо, що наша стаття і має саме на меті краще висвітлити надто актуальне на сьогодні питання.

М. ХИМЕНКО

Проблема сільсько-господарчого експорту в умовах індустріалізації сільського господарства

I

Експорт — чинник, що свідчить про господарський зв'язок окремих господарств з господарствами інших країн світу. Але такий зв'язок може бути різний. Може бути так, що країна чи система окремих господарств, через цілий ряд своїх господарських переваг, є за гегемона на господарському світовому ринкові й тим то може підпорядковувати собі інші господарства світу. Це буває тоді, коли одні країни уявляють зі себе ринок сировини для інших країн. Це одна з причин колоніальної експансії імперіалістичних держав.

Наприклад, фактично це було з господарством б. Росії, що уявляло із себе не що інше, як „аграрний придаток“ капіталістичній системі світу, зі сильно відсталим сільським господарством, що його до нещодавнього могли визискувати всесвітні капіталісти. Та Жовтнева революція, поваливши старе, накреслила нові шляхи розвитку усього народного господарства б. Росії. Ці шляхи йдуть через перебудову господарства на таких засадах, які утворюють господарську базу для перебудови цілісного укладу життя. Це має значіння особливо тепер, коли ціла країна працюючих мобілізує усі виторчі сили щоб найскоріше перебудувати усе господарство на соціалістичних підвалинах.

Не треба доказувати, що в умовах перебудови нашого народного господарства в цілому, і зокрема сільського господарства, за зовсім нової системи зв'язку з капіталістичним оточенням, проблема господарського зв'язку зі зовнішнім ринком набирає найважливішої ролі щодо принципальних задач загальногосподарського й соціалістичного значіння.

Проблема розвитку виторччих сил країни й питання, як розвинути господарство на вищий шабель, питання діднати й перегнати капіталізм, вимагають від нашої країни так використати економічну політику, щоб,

знижуючи капіталістичні елементи, можна було використати для цього розвиток вже існуючої системи всесвітнього поділу праці та з тим щоби зв'язок нашого господарства з країнами світу де далі більше був незалежний.

А здійснивши такий зв'язок, зв'язок незалежності нашої країни від країн капіталізму, матимемо швидкий темп індустріалізації усього нашого народного господарства на ґрунті монополії зовнішньої торгівлі. Роль монополії зовнішньої торгівлі так виправдала себе, що не потребує аж ніяких нових доказів про її доцільність. Вона доказала, що лише на ґрунті монополії зовнішньої торгівлі можна здійснити господарський зв'язок нашого господарства з господарствами капіталістичних країн.

Взявши на увагу, що сільсько-господарський експорт не лише утворює можливості провадити індустріалізацію країни, довозячи технічне устаткування з капіталістичних країн, а й позитивно він впливає на індустріалізацію сільського господарства, від стану та розвитку якого залежать як розміри самого експорту як і довозу (імпорту), треба сказати, що наше завдання є з'ясувати цей вплив експорту на реконструкцію сільського господарства в сучасних умовах.

Отже, ми повинні виявити тенденції, що уявляє зі себе сільсько-господарський експорт од періоду господарської відбудови взагалі, прослідкувати можливі шляхи його розвитку та в зв'язку з цим і вплив на розвиток самого сільського господарства.

При цьому особливо потрібно визначити роль в будівництві експортних можливостей — господарства України, яка в географічних умовах має стати за першорядного експортера всього нашого Союзу.

Зв'язок довоєнної Росії з капіталістичним світовим господарством дорівнюється щось до 30% товарового виробу на зовнішній ринок, досягнувши суми вивозу 1909—13 р. до 1.501,4 м. кр. (довоєнних).

Відірвання 6. Росії від всесвітнього ринку фактично сталося з виникненням імперіалістичної війни. Це відірвання поглиблювалося наступними роками революції й громадянської війни. Зовнішня торгівля стала підпадати і майже припинилася 1920 року.

Зовнішня торгівля 6. Росії й СРСР такого розміру (дані митної стат. НКТ СРСР в міл. дов. крб.).

	1909-13 р.	1914 р.	1915 р.	1916 р.	1917 р.	1918 р.	1919 р.	1920 р.
Вивіз	1.501,4 100%	897,8 59,8	274,8 18,3	280,8 18,7	129,1 8,6	6,0 0,4	0,2 0,01	1,4 0,1
Довіз	1.139,7 100%	1.107,8 97,2	867,3 76,1	1.111,2 97,5	610,9 53,6	111,7 9,8	82,6 7,2	29,3 2,6
Баланс	+ 461,7	- 210,0	- 592,5	- 830,4	- 481,8	- 105,7	- 82,4	- 27

Маючи досить поважне місце в постачанні продуктів тваринництва всесвітньому ринкові, 6. Росія мала активний баланс, і лише імперіалістична війна рік-у-рік закабалювала господарство її (Росії) імпортом капіталістичних країн „Антанти“. Зникнення 6. Росії з всесвітнього ринку утворило сприятливі умовини для заокеанських країн, що посіли її місце.

Наприклад, за роки війни кількість рогатої худоби в заокеанських країнах збільшилась до 34 міл. голів, овець до 8,8 міл., свиней — 6,1 міл. голів (Дані Часоп. зовнішн. ринка 1925 р.), і разом чимало піднісся експорт її до Європи. Всесвітній баланс м'ясної торгівлі дав таку картину (в міл. пуд. за даними „Шляхи розвитку нар. госп. УСРР“ ст. 411):

	1909—13 р.	1925 р.	1926 р.
Експорт .	137,2	214,4	190,1
	100, %	156,2 %	140,0 %
Довіз .	134,1	193,9	190,2
	100, %	144,7 %	141,7 %

Як бачимо, місткість зовнішнього ринку споживання м'ясного виробу досить поважна, причому за повоєнні роки вона дійшла 47—50%.

Головне місце по імпорту м'ясних продуктів належить Англії, саме щось до 65%. Далі йдуть такі країни: Франція, Німеччина, Бельгія та Італія. По експорту головне місце належить заокеанським країнам, Аргентині, Бразилії, Канаді та С. Ш. П. А.

Відродження нашої зовнішньої торгівлі починається лише 1921 р., цебто коли припинено громадянську війну й капіталістичні держави припинили блокаду. Розвиток вивозу СРСР можна бачити за таких даних: (в міль. крб. за цінами 1913 р. Дані Мит. Стат. НКТ СРСР).

Роки	В и в і з				
	У весь	В т. ч. с.-госп.	% % до 1913 р.	В т. ч. промисл.	% % до 1913 р.
1913 . . .	1.501,4	1.343,9	89,4	157,5	10,6
1921 . . .	20,2	16,9	83,5	3,3	16,5
1922 . . .	81,6	56,8	69,3	24,8	30,7
1923 . . .	335,0	264,0	78,2	71,0	21,8
1925 . . .	418,5	291,5	69,7	127,0	30,3
1926 . . .	507,2	363,6	71,7	143,6	28,3

Наведені дані вказують, що сільсько-господарський експорт досягнув за радянського господарювання поважних розмірів, але й цей розвиток ще не достатній; він не дійшов навіть відносного співвідношення довоєнного часу. Як і за старих часів, розвиток сільсько-господарського експорту за радянського вже господарювання йшов коштом вивозу, головню, зернових продуктів. Це й зрозуміло, бо перебудова сільського господарства, інтенсифікація його для виробництва напівфабрикатів для експорту, потребувала й тепер потребує чималих ресурсів і відповідного часу на це.

Порівнявши основні групи сільсько-господарського експорту з довоєнним часом, бачимо, що, рядом с піднесенням зернових продуктів, збільшується й вивіз продуктів тваринництва.

Про це можна уявити з таких даних (дані Стат. НКТ СРСР).
(в міль. крб. за цін. 1913 р.)

Р О К И	Зернові		Інтенсивні тех. культ.		Продукти тварин- ництва.	
	Сума	% до заг. гальн. ви- возу	Сума	% до заг. вивозу.	Сума	% до заг. вивозу.
1913	701,0	46,7	112,3	7,5	242,6	16,2
1921	0,05	0,3	5,1	25,5	3,7	18,2
1922	0,2	0,3	21,0	25,8	14,0	17,2
1923	109,6	48,8	13,1	5,8	18,7	8,3
1924	98,5	29,4	18,1	5,4	43,3	12,9
1925	82,5	19,7	13,5	3,2	69,6	16,6
1926	143,6	28,3	26,2	5,2	58,1	11,5

Як видно, питома вага усіх наведених груп на 1926 р. зменшується проти 1913 р. та найбільше знижується група зернових, що 1923 р. досягла 48,8% загального вивозу. Зниження цієї групи ще не вказує на погіршення справи вивозу взагалі, але це було б тоді, коли інші групи перевищували темп довоєнного часу. А цього тут якраз і немає. Правда, тут треба зазначити, що велику гальмівну в експорті ролу відіграв недорід 1921-22 р.

З часу відбудови нашого господарства і разом і відбудови експорту помітно, що зовнішня торгівля в своєму відбудовному зрості відстає від інших галузів народного господарства. У той час, коли вироб сільського господарства дійшов рівня довоєнного часу, а вироб промисловості вже пересягнув цей період, — то зовнішня торгівля досі іще на дуже низькому рівні.

Це яскраво можна бачити з таких даних, за цінами довоєнного часу (дані контрольних цифр Держплану СРСР).

	1921-22 р.	1922-23 р.	1923-24 р.	1924-25 р.	1925-26 р.	1926-27 р.
	(у % до довоєнного часу)					
1. Промисловий виріб ¹ . . .	26,0	33,9	45,1	66,5	91,4	103,7
2. Виріб сільського госп. . .	47,2	64,6	68,8	70,4	86,7	92,8
3. Вивіз загальний	4,9	10,2	26,1	24,5	32,0	39,1
4. Вивіз с.-г. товарів	4,2	14,7	19,6	21,7	23,9	26,6
5. Довіз	26,9	14,7	19,9	35,8	41,2	38,1

Це й є картина нашої зовнішньої торгівлі в загально-союзному значінні.

Динаміку ж загального розміру Українського експорту за минулий час можна собі уявити з таких даних (дані Стат. НКТ УСРР в міл. крб.):

1909-11 р.	1924-25 р.	1925-26 р.	1926-27 р.	1927-28 р.
368,6	78,5	119,7	162,2	122,2

Наведені цифри досить добре характеризують квалітет темпів відбудови та розвитку Українського вивозу проти довоєнного часу.

Порівняння темпів розвитку Українського і загально-Союзного експорту вказує, що зріст Українського вивозу весь час випереджує такий по СРСР, причому Україна наближається до того рівня, який вона мала в довоєнний час у російському вивозі. Останнє можна змалювати такими даними (в міл. крб.)¹):

Роки	СРСР	Україна	Україна до СРСР (%)
1909-11	1.420,9	368,6	25,9
1924-25	575,3	78,4	13,6
1925-26	676,5	119,7	17,7
1925-27	770,5	162,2	21,2

¹) Дані „Шляхи розвитку Українськ. народн. госп.од.“ Укрдержплан.

Структура Українського вивозу змальовуємо в такому вигляді
(в міл. крб.):

	с.-г. експорт.				Промисл. експорт.				Усього	
	Основ.		Другоряд.		Основн.		Другоряд.			
	абс.	+	абс.	+	абс.	+	абс.	+	абс.	+
1924-25	45,5	57,9	2,6	3,3	30,1	38,3	0,4	0,5	78,5	100
1925-26	73,4	61,2	4,7	3,9	38,5	32,3	3,1	2,6	119,7	100
1926-27	100,1	62,0	7,5	4,7	49,2	30,6	4,4	2,7	161,2	100
1927-28	57,2	48,6	12,6	10,2	49,2	40,3	3,2	2,6	123,2	100

Еволюція українського с.-г. експорту за період 1924-25 р. та 1927-28 р. дає зріст як по лінії основного, як і другорядного; в цьому розмірі зернові культури досягають таки значної частини. Взагалі довоєнний с.-г. експорт України йшов урозріз з інтересами народного господарства, воно бо, пристосовуючись до вивозу сировини, мало екстенсивний характер. Розвиток сільського господарства в наших умовах мусить змінити й структуру нашого с.-г. експорту, замінюючи вивіз сировини на оброблений продукт.

Отож і можна констатувати, що сільсько-господарський експорт розвивається досить мляво. Таке становище, звичайно, вимагає від нашої країни вжити негайних заходів і утворити певну базу в сільському господарстві для посилення нашого вивозу. Останнє ж потребує проаналізувати економічно-господарський стан нашого сільського господарства, встановити тенденції розвитку його та накреслити певні шляхи реконструкції з тим, щоби забезпечити вивозом с.-г. продуктів як індустріялізацію самого сільського господарства, як і перебудову усього народного господарства через довіз певних технічних здобутків капіталістичних країн.

Дальніший нарис має на меті з'ясувати причини чому відстає наш с.-г. експорт та накреслити шляхи розвитку його.

В розвитку сільського господарства, з часу громадянської війни й до сучасного моменту, сталися такі пертурбації: по-перше, аграрна революція й знищення поміщицького господарства; по-друге—неп і диференціяція села з розвитком куркуля і третє—реконструкція сільського господарства на базі знищення капіталістичних елементів і побудови великих колективних господарств.

Усі ці моменти, безумовно, вплинули на розвиток і обличчя сільського господарства взагалі. Знищення поміщицького й куркульського господарства привело до чималого зменшення товаровості його. Це можна змальовувати такими даними. Гуртовий вибір с. господарства до війни дорівнював сумі в 10.225 міл. крб., де на поміщицьке господарство припадало близько 10,9% ¹⁾, чи 1.100 міл. крб. Товаровий вибір сільського господарства становив 3,8 мld. крб. або 34,7% гуртового виробу, а коли привняти це до поміщицьких господарств, де товаровість становила до 46%, то товаровість цих господарств визначиться до 500 міл. крб., або 15% всієї товаровості. Хоча великі поміщицькі господарства замінили радгоспи, але вони, завдяки відбудовному стану (бо громадська війна та аграрна революція до значної міри знищила основні капітали в поміщицьких господарствах), не могли зовсім замінити їх, давши належну товаровість. Крім того, товарові ресурси для

¹⁾ Н. Вишневский—„На аграрном фронте“ № 3, 1927 р. Ст. 67.

експорту зменшилися через поважне збільшення попиту на сировину з боку промисловості і збільшення серед населення споживання с-г. продуктів. Коли порівняти товаровість з довоєнним часом, то можна вбачити таку картину:

% товаровості до гуртового виробу ¹⁾

	1913 р.	1923-24 р.	1924-25 р.	1925-26 р.	1926-27 р.
I. Виріб рільництва	24,8	15,9	16,2	16,4	18,1
II. Прод. тварин- ництва	34,4	21,6	25,6	24,7	25,5
III. Все сільське го- сподарство	24,8	16,1	17,6	17,2	18,3

Ці дані показують, що товаровість основних видів с-г. продуктів відстає від норми довоєнного часу. Огож подальший розвиток сільсько-господарського експорту залежить од техніки сільського господарства.

І ось тут постає питання про ті заходи, що потрібні для перебудови сільського господарства. А перебудова його на соціалістичні підвалини в сучасних умовах є не тільки бажана але й потрібна, бо цього вимагають інтереси народного господарства в цілому. Конечність перебудови сільського господарства на доцільніші форми господарювання в історичному розвитку його ще в 6. Росії економічно відчувалося давно, та тодішні правителі нічого зробити не могли, бо, щоб перебудувати сільське господарство, потрібно відібрати землі у поміщиків, якраз у тих, хто саме й правив тоді державою.

І лише Радянська влада, знищивши владу поміщиків, накреслила з самого початку свого існування форми розвитку сільського господарства. Ці форми є колективні господарства. Але через цілий ряд соціально-економічних обставин, розвиток сільського господарства пішов по лнії, протилежній, в умовах радянського будівництва, інтересам народного господарства в цілому. Період стану сільського господарства до Неп'ї, і ще багато й після його, характеризується наявністю дрібних селянських господарств, які не мають змоги рентабельно господарювати й здебільша є об'єктами проїдання капіталів взагалі. Період Неп'ї відзначається на диференціацію села, утворенням певних можливостей для зростання економічної міцї глїтая. Усе це не могло знайти свого відбитку щодо економічної політики Радвлади на селі в сучасних умовах. Тепер ми поставлені в такі умови, що залишити господарські форми на селі так, як вони витворилися за часу Неп'ї, визначало-б протиріччя тим формам розвитку сільського господарства, що його накреслила Рад- влада, цеб-то формам колективізації.

Оттак, стає ясным, що подальший розвиток с-г. експорту мусить йти через індустріялізацію сільського господарства; останнє повинно провадитися шляхом колективізації окремих селянських господарств.

Під індустріялізацією сільського господарства в широкому значінні слід розуміти запровадження елементів механізації, машинової техніки од предесів виробництва продуктів рільництва, тваринництва, так само й переробку цих продуктів на спеціальних технічних підприємствах (елеватори, беконні фабрики, цукроварні, тощо). Ми повинні зв'язати на одне із завдань у галузі с-г. виробництва — на подальшу його товари- зацію. Процес товаризації селянського господарства може йти двома

¹⁾ Контрольні цифри Держплану СРСР 1926-27 р.

шляхами: через швидкий розвиток галузів, що самі собою є товарні, як наприклад, скотарство, бурякосіяння, виноградарство тощо, і через піднесення продукційності кожної галузі, і значить й її товаровості.

Сільсько-господарська індустріялізація не тільки сприяє товаризації селянського господарства взагалі, але й підносить на вищий рівень товаровості бідняка й середняка, яким налагодити зв'язок з ринком проступніше через продукцію інтенсивних галузів.

Як індустріяльне підприємство підводить базу під господарство, сприяє його інтенсифікації, його товаризації,—неодмінна умова є максимально використовувати індустріялізацію для зміцнення колективістичного сектора. Ось тут, до речі, слід звернути увагу на один зі заходів, що стимулює колективізацію,—це міжселищні тракторні станції, які утворюються за ідеєю агронома Маркевича. Колективізація селянського господарства мусить бути здійснена на протязі найближчих років, бо існування дрібних селянських господарств затримує розвиток належних експортних можливостей, і zarazом можливостей збільшити наш довіз для індустріялізації усього господарства; це, значить, затримує темп побудови соціалістичних підвалів у сільському господарстві взагалі. Отже, проблема сільсько-господарського експорту є проблема найшвидше колективізувати селянські господарства, збільшити товаризацію його через запровадження в широкому масштабі міжселищних тракторних станцій.

ЕКОНОМІЧНЕ ЖИТТЯ ЗАКОРДОННИХ КРАЇН

В. ВЛАДИМІРОВ

Зовнішня торгівля Польщі

(Закінчення)¹⁾

II. Імпорт

Виходячи з того, що імпорт регулювати легше, ніж експорт для того, щоб досягти активності в торговому балансі, Польща, залежно від тих чи інших впливів, то послабляла регламентацію імпорту, то збільшувала її. Цим і можна пояснити великі хитання в розмірах імпорту. Напр., пересічна місячна сума імпорту в різні роки була така: 1922 р. — 13,7 міл. ам. долар., 1923 р. — 18,1 міл., 1924 р. — 24,0 міл., 1925 р. — 26,0 міл., 1926 р. — 14,5 міл., 1927 р. — 27,3 міл., і за 8 місяців 1928 р. — 32,5 міл. долар.

Розмір імпорту з року на рік зростає, і перед суспільством постає проблема: щоб зробити, щоб мати активний баланс — чи зменшити розміри імпорту, чи, не припиняючи зростання імпорту, разом з цим розгорнути і експорт. Ясна річ, другий шлях був би найздоровіший для народного господарства країни, але для цього вона ще не має достатніх ресурсів. Тимто після гучних лозунгів „за всяку ціну розвивайте експорт, бо ростущий імпорт говорить про відновлення народного господарства Польщі“, — в останні місяці Польща знов мусила братися до скорочення імпорту, при чому кампанія за обмеження імпорту набрала небувалих розмірів і форм.

Та чи можна ж зменшити імпорт, не заподіявши шкоди народному господарству? Насамперед, розмір імпорту на душу населення далеко відстає не тільки від західно-європейських країн, а навіть і від пересічно-світового розміру, Напр., за даними 1927 р. на душу населення по всьому світу на рік припадало імпорту 17,9 долар., а по окремих країнах: В Австрії — 64,3, Німеччині — 52,6, Франції — 50,9, Чехословаччині — 36,9, Латвії — 25,8, а тим часом в Польщі тільки 10,9 долар. Отже, і мови не може бути про надмірний імпорт (див. табл.).

Наведені дані вказують на певну стабільність структури імпорту. Так, імпорт сировини та напівфабрикатів хитається в розмірі близько 40%, а готові вироби, підносячись до 57% у 1924 р., пересічно все таки держаться на рівні 40—43%. Група харчових продуктів має більше хитання, що безпосередньо залежить від урожаю та експорту хліба. Довіз тварин невеликий, бо Польща і сама експортує їх.

За середнього врожаю і правильної хлібної політики країна імпорту хліба не потребуватиме. Але декотрі хліба довозити все ж таки доведеться, особливо пшеницю; правда, політика польського уряду скерована на те, щоб змінити споживання пшениці на жито, але врожай цього року навряд чи дасть змогу довести до краю намічену політику.

¹⁾ Див. „Господарство України“ № 6.

По основних групах товарів імпорт розподіляється так: в міл. долар.

	1922 р.	1923 л.	1924 р.	1925 р.	1926 р.	1927 р.	9 міс. 1928 р.
Разом	164,9	218,1	288,5	312,8	174,8	327,9	291,1
Тварин	0,13	0,3	1,4	0,2	0,1	1,6	0,2
Відсоток до підсумку	0,1%	0,2%	0,3%	0,2%	0,1%	0,3%	0,2%
Харчові продукти і начинки	23,2	25,3	49,2	79,1	24,8	69,8	55,5
Відсоток до підсумку	14,1%	11,7%	19,6%	25,3%	14,2%	21,3%	19,0%
Сировина та напівфабр.	69,8	91,4	92,2	96,1	85,4	129,4	100,3
Відсоток до підсумку	42,4%	42,0%	36,7%	30,7%	48,7%	39,4%	37,8%
Готові вироби промисловості	71,6	100,6	145,5	137,0	64,1	127,6	125,0
Відсоток до підсумку	43,4%	46,2%	57,9%	43,8%	36,6%	38,9%	42,9%
Золото й срібло	0,0	0,3	0,0	0,2	0,3	0,4	

Між тими харчовими продуктами, що їх країна не продукує, або ж продукує мало, через що їх ї треба довозити, на першому місці стоять рис, чай, какао, кава, оселедці, тютюн. За останні 4 роки рису доведено понад 200.000 тонн, при чому 1928 р. за 9 місяців доведено вже 94.000 тонн, цебто 50% довозу за 4 роки — 1924—1927 р. Маючи на увазі, що споживання рису в країні нижче від середніх європейських норм і що воно протягом останніх років стало досить популярне, треба думати, що довіз рису і надалі не буде нижчий від 9-10 міл. доларів на рік. Таку ж саму суму має становити надалі і довіз чаю, кави й какао (їх за останні 4 роки доведено на 26,7 долар., а за 9 міс. 1928 р. — на 6,2 міл. дол.).

Імпорт риби, після того як скасовано заборону довозити її, став помітно зростати. На чільному місці в цьому довозі стоять оселедці. Основний споживач оселедців, це найбільше населення, головню єврейське, що його в Польщі налічується близько 3 міл. душ. До останнього року довіз їх становив пересічно 56 тис. тонн на рік на суму 4,5 міл. долар., а за 9 місяців 1928 р. доведено вже 52 тис. тонн, цебто маємо зріст на 25% проти пересічно річної норми довозу. Коли мати на увазі, що заборону довозити оселедці скасовано і мито не збільшено, то довіз, звичайно, не зменшиться, а навпаки ще й зросте. За це говорить також і те, що зорганізувалося спеціальне англо-польське товариство з власною флотою, яке за одно з своїх найближчих завдань ставить збільшити довіз оселедців у Польщу.

Тютюну в Польщі майже не виробляють і тому вся робота польської тютюнової монополії базується на імпортовій сировині. Протягом останніх 4 років тютюну в Польщу привезено 61.185 тонн, на суму 21,7 міл. ам. долар., а за 9 місяців 1928 р. — 8.363 тонн на суму 3,2 міл. ам. доларів. Довіз тютюнів цілком держить у своїх руках тютюнова монополія, але й вона не зовсім вільна у купівлі тютюнів. На підставі договору з 10-III-1924 р. з Італією, коли вона дала Польщі на 400 міл. лір позики, тютюнова монополія повинна купувати 2.000 тонн тютюну італійського походження через італійську тютюнову монополію. Крім того, для Італійського Консорціума виготовлено право приставляти Польщі, в порядку переваги, 60% закордонної сировини, але тільки на тих умовах, на яких польська тютюнова монополія купує його в інших країн. Практично це робиться так: ПТМ об'являє торги на приставку 40% потрібної їй сировини кожного сорту, а після торгів Італійський Консорціум має право продати решту 60% Польщі на таких же самих умовах. До цієї кількості перші 2.000 тонн не належать, бо Польща за

цю сировину платять за цінами італійської тютюнової монополії плюс 10%.

СРСР у довозі тютюнів, безперечно, може зайняти досить помітне місце, звичайно за певних умов, бо її тютюнову сировину залюбки приймали і раніш, а російські папіроси були великим делікатесом. За останній рік доведено в Польщу тютюну з СРСР 724 тонни. Загалом беручи, довіз цього товару мабуть не зменшиться, особливо коли мати на увазі, які прибутки дає казні тютюнова монополія.

Трохи інше стоїть справа з предметами розкошів (до них у Польщі зачисляють також і фрукти та оріхи) і з тими товарами, що попит на них міг би бути при певних умовах покритий внутрішнім виробництвом.

Польща, посилюючи регламентацію, особливо увагу звернула на довіз лімонів та апельсинів — їх довіз дуже поменшав. Напр., 1924-25 р. апельсинів доведено 22.000 тонн, а 1926-27 р. тільки 6-7.000 тонн і за 9 місяців 1928 р. — близько 4.000 тонн. Дуже знизився і довіз лімонів, а також горіхів та міндалю.

Тваринних жирів, довозиться в Польщу велику силу, головню, у вигляді топленого сала, з Голандії і ПАСШ. За 4 роки їх доведено 60.000 тонн на суму 20 міл. ам. долар., при чому за 9 міс. 1928 р. доведено 18.000 тонн, на 5 міл. долар. Цей імпорт безперечно може дуже поменшати, і це цілком зрозуміло, коли взяти на увагу, що Польща сама експортує силу силенну свинини, яку можна використати і в самій країні, щоб мати топлене сало.

Величезні мита не дозволяють багатьом країнам, зокрема СРСР, довозити вино в Польщу, а тому їх сюди і довозить Франція та Угорщина, що мають 75% знижки на миті. Усього вина доведено 12.000 тонн на 3 міл. ам. долар., але Польща всіх сил додає, щоб зменшити цей довіз, що правда, не коштом Франції, бо остання безперечно скористається з свого особливого становища, щоб не дати зменшитись імпорту французьких вин.

Отже, бачимо, що в групі харчових продуктів дуже мало є таких товарів, яких Польща могла б менше довозити, не зменшивши занадто разом із цим і споживання. Коли відкинути хліб, то довіз у Польщу цієї групи товарів безперечно стоятиме в межах 55—60 міл. ам. долар., а з пшеницею — розмір сум, витрачених на імпорт харчових продуктів, збільшиться до 65—70 міл. ам. доларів.

Імпорт сировини та напівфабрикатів, як зазначалось уже вище, відіграє дуже важну роль в усьому імпорті. З найважливіших видів сировини та напівфабрикатів відзначимо такі: шкура, руда залізна, олив'яна та цинкова, лом залізний, кавчук, фосфорити і волокнуваті речовини.

Довіз шкури сириці і вичиненої та шкіряного взуття в імпорті відіграє теж на абияку роль, бо становить 6,1% (пересічно за 4 роки) усього імпорту. Їх доведено на суму 68,2 міл. долар. або пересічно на рік 18 міл. долар. Року 1927 довіз уже збільшується до 18,3 міл., а 1928 тільки за 9 місяців доведено на 16,5 міл. долар. Уся шкура сириці (на неї припадає до 38% усього імпорту) іде головню з тропічних країн, при чому Польща купує цей товар через голандських, гамбурських, лондонських і гаврських купців.

Вичинена шкура йде із Австрії і Чехословаччини, при чому ці країни в експорті додержують системи преміювання аж до 17% вартості товару. Привозить від них Польща головню підшовну шкуру. Місцева чинбарська промисловість не може дати досить шкур і, напр., 75% підшовної шкури припадає на чужоземну і тільки 25% на місцеву. Навряд чи можна ждати, щоб найближчими роками зменшився довіз шкір-сировини без шкоди для виробництва.

Річне споживання взуття орієнтовно обчислено в 6 міл. пар. Таке споживання дуже невелике і надалі воно безумовно має збільшитися. Цю кількість потрібного взуття на 1 міл. пар покривають 15 механічних фабрик (решта з 33 стоїть), 3 міл. пар дають ремісники і понад 2 міл. пар довозиться з закордону. Коли б усі фабрики були сповна завантажені, то вони б змогли дати 4 міл. пар взуття, але нічого й думати, щоб вони так розгорнули своє виробництво, бо Чехословаччина й Австрія, дійсавши знижку з уже валоризованих мит, завалили своїм дешевим взуттям усю країну, і місцеве виробництво не тільки не шириться, а навпаки стало згортатися і тепер переживає гостру кризу. В цій галузі становище створилося тепер таке, що імпорт шкіри та шкіряних виробів найближчими роками не тільки не зменшиться, а може навіть ще і збільшиться, в усякому разі він становитиме не менш як 18—20 міл. ам. долар. на рік. Маючи велику розвинуту *металургію*, що покриває своєю продукцією не тільки всю потребу країни, а ще дає лишок і на експорт, Польща, однак, не має сировини для цієї галузі промисловости. Поклади руди в самій Польщі невеликі (вони зосереджені переважно в Ченстохівсько-Домбровському районі) і крім того, заліза в них не більш як 30—40%. Отже, польська руда може придатися тільки як примішка до високовідсоткових руд, яких Польщі доводиться багато довозити з закордону. Напр., року 1924 доведено 47% усієї спожитої в польській металургії руди, 1925 року — 58,1%, 1926 — 46,4%, 1927 р. 56,8%. Руду Польща довозить тільки високовідсоткову, бо довіз низьковідсоткової руди, для того, щоб підтримати місцеву промисловість, вона фактично припинила, завівши довізне мито.

Імпорт руди, що понад 50% заліза

	1923 р.	1926 р.	1927 р.	1928 р.	(9 міс.)
Разом у дол. . . .	599,6	777,7	2319,7	1505	—
" у тоннах . . .	112135 100%	188761 100%	577210 100%	299006	—
із Швеції	40780 36,4%	62247 33%	134157 23,2%	42309	14,1
" СРСР	35896 32,0%	73299 38,5	301929 52,3%	147437	49,3
" Німеччини . . .	16415 14,6%	27003 14,3	55228 9,5%	30517	10,2
" Морокко	—	14035 7,4	41617 7,2%	—	—
Пересічна ціна 1 тон- ни (дол.)	5,3	4,1	4,01	5,3	—

Дані цієї таблиці показують, як усе збільшувався імпорт руди у Польщу і як у цьому імпорті безперервно зростала питома вага СРСР. Безперечно, що вирішальну роль тут відіграє висока якість руди Криворізького басейну і її перевага, визнана аналізами Сілезької металургії, над іншими рудами.

Окрім високовідсоткової руди, Польща також купує на домішку близько 10 тис. тонн низьковідсоткової руди з Німеччини та Австрії, близько 12 тис. тонн залізо-сірчистої руди, щось із 35 тис. тонн шлаку, що має в собі залізо, і коло 72 тис. тонн піритових огарків (їх Польща імпортує з Німеччини та Чехословаччини). СРСР у цьому імпорті участі не брав, але, маючи величезну кількість цих огарків, він може покрити майже весь річний розмір споживання їх у Польщі. Імпортовані огарки мають заліза 64%, дебто стільки, скільки й піритові огарки СРСР. Єдиний і найбільший дефект радянських піритових огарків, що коли б його не було, то вони б могли легко завоювати польський

ринку, це те, що радянські заводи, обробляючи сірчані іскриш, мало вибирають з його сірки і її там ще залишається до 2,7%, через що неможна їх вживати в сталеливарному й інших найвідповідальніших галузях металургії.

Крім того, Польща довозить ще силу й залізного лому для марте-нівського виробництва, а саме: року 1924 його доведено 152 тис. тонн на сумму 1.382,5 тис. дол., 1927 — 472 тис. тонн на 6.209,2 тис. дол. і за 9 місяців 1928 року — 372 тис. тонн на 5.977 тис. дол. Основні країни, звідки Польща вивозила старе залізо та лом, були Англія, Німеччина, Франція, Бельгія й Швеція.

В обставинах безмитного довозу, пільгових залізничних тарифів на довіз як руд, так і старого заліза — з одного боку, а з другого, маючи не цілком завантажені підприємства, навіть коли порівняти із 1913 роком (чавуном 57,9, а сталлю 76,8 за 1927 р., цебто рік піднесення кон'юнктури), Польща не тільки не зменшить імпорту лому, а навпаки, муситиме його ще більше довозити.

Поряд із великою металургійною промисловістю, що мусить, не мавши виходу на зовнішній ринок, базуватися на внутрішньому ринку, — у Польщі є ще спеціальна експортна промисловість — цинкова. Ця промисловість 85% своєї продукції віддає на експорт, її рудні вже вичерпані і вона мусить з року на рік збільшувати імпорт цинкової руди. Усього за 4 роки доведено в Польщу цинкової руди 358 тис. тонн (з них тільки 1927 року — 196 тис. тонн) на суму 10 міл. ам. долар. 1928 року за 9 місяців доведено 141 тис. тонн на 3,2 ам. долар.

Маючи на увазі, що експорт продукції цинкової промисловості дає державі валюту, а з другого боку, зменшує видобуток руди і погіршує її якість, треба думати, що довіз і цієї сировини не зменшиться, а, навпаки, збільшиться.

Загалом беручи, імпорт сировини для металургії та цинкової промисловості становитиме щороку 16 — 18 міл. доларів. У цьому довозі СРСР може мати велике місце при певних умовах, зазначених уже вище, що також стосується і до імпорту взагалі.

Є ще галузі промисловості, що сировину для них не можна продукувати в Польщі з кліматичних причин, а саме гумова промисловість і бавовницька. До війни у Польщі (в її теперішніх гриницях) гумової промисловості не було і невеликий попит на гумові вироби задовольняли товари, вироблювані в тих країнах, до складу яких Польща належала раніш (Німеччина, Австро-Угорщина і Росія). Війна і розвиток автомобілізму попит збільшили; крім того військове міністерство Польщі, виходячи з власних міркувань, постановило взяти під свою опіку розвиток гумової промисловості; отже, й зашла потреба створити таку промисловість. Особливе піклування уряду, його замовлення і т. ін. зробили те, що темп розвитку гумової промисловості набрав величезних розмірів; це можна бачити хоч би з розміру довозу сировини (каучуку та балату):

	1924 р.	1925 р.	1926 р.	1927 р.	1928 - 9 міс.
в тоннах . . .	172,2	303,3	629,1	1010,8	2130
	100%	179,0%	365,3%	586,9%	808,4
в 1000 дол. . .	54,2	285	769,5	945,3	1189

Нове виробництво помалу стало виробляти різні види товарів, напр., 1927 року вироблено 1800 т. пар галош та ботиків, 1,5 міл. пар спортивного й народного взуття, потім гумове полотно, пальта і т. інш. Не виробляє промисловість поки що тільки камер та покриток для автомобілів, їх Польща довозить з закордону, і дедалі, то все більше

з 1924 до 1928 довіз їх збільшився майже вчетверо. Таке швидке зростання пояснюється розвитком автомобілізму в країні: напр., на 31-XII 1924 р. автомобілів було 13.854 шт., а на 31-XII 1927 р. їх стало вже 25.656 (зріст майже на 100%). Це число, розуміється, мізерне, коли порівняти з іншими країнами, отже треба ждати ще більшого розвитку автомобілізму, а це має ще дужче збільшити імпорт покришок та камер. Довозить Польща покришки та камери найбільш із ПАСШ, Франції, Англії й Італії (останні мають 70% знижки на мита). Має розвинути довіз також і з СРСР, хоч тут і стоятиме на перешкоді те, що ми не маємо у Польщі митних пілг.

Трохи іншу картину являє імпорт *гумового взуття*. Тут імпорт з 523 тонн взуття, доведеного 1925 року, знизився до 25,1 тонн 1927 року, що пояснюється ростом внутрішнього виробництва. Разом із взуттям, Польща довозила й галоші; 1927 року їх доведено 506,5 тонн на суму 1,4 мільйонів доларів. 1928 року довіз має збільшитись, бо сам тільки СРСР склав договора про довіз у Польщу на 813 тис. доларів галош і ботиків, тим часом як за минулих років він продавав пересічно на 50 тис. доларів. Попит на галоші з СРСР такий самий, як і на галоші з інших країн, бо якість наших галош, навіть коли порівняти з довоєнною якістю галош „Треугольник“, відомих у Польщі, досить висока.

Нема сумніву, що польська гума промисловість, підтримана від уряду, перебуваючи під захистом охоронних мит, розвиватиметься і далі, отже, значить, розвиватиметься інтенсивно і довіз сировини, і можливо, що імпорт взуття та галош почне зменшуватись, хоча чим-раз більший попит у країні на них і паралізуватиме до певної міри намагання зменшити імпорт. Імпорт покришок та камер найближчими роками безперечно зростатиме. СРСР та й іншим країнам мабуть доведеться років через 3—4 втратити галошний ринок, та зате можна буде посилитись на ринку камер і покришок, особливо коли і на СРСР поширяться 70-відсоткова знижка на мита.

Розмір внутрішнього споживання *бавовни* з угарами становить за теперішнього рівня продукції (цебто 100% завантаження підприємств з двома змінами) близько 80 тис. тонн. Протягом останніх 4 років бавовни доведено 243 тис. тонн на суму 126 мільйонів доларів. Виходячи з пересічних цін, можна гадати, що на довіз бавовни Польща щороку витрачатиме 39—40 мільйонів ам. доларів.

Другий вид текстильної сировини, це *вовна*. Розмір її споживання дорівнюється 25 000 тонн, з них на імпортову припадає 20 тис. тонн. Для того, щоб внутрішня продукція тонкої вовни могла заступити імпорт, доведеться збільшити кількість тонкорунних овець до 25 мільйонів штук, а цього треба ждати принаймні років із десятих, коли мати на увазі теперішній стан вівчарства і малий інтерес до його. За останні 4 роки вовни доведено 65 тис. тонн на загальну суму 80,6 мільйонів доларів, а за 1928 р. (9 міс.) цієї сировини доведено на суму 16,7 мільйонів доларів, при чому ця цифра мало різниться від суми довозу вовни за той же самий період 1927 року, отже й можна гадати, що розмір щорічного довозу вовни становитиме 20—21 мільйонів доларів.

Крім того, за останні 4 роки і за 9 місяців 1928 року доведено напівфабрикатів:

За 9 міс. 1928 р.

бавовняної пряжі на	12,4 мільйонів доларів.	4,4 мільйонів доларів.
шерстяної	8,9 „ „	5,6 „ „
шовкової	4,2 „ „	0,9 „ „

Разом 25,7 мільйонів доларів. . . . 10,9 мільйонів доларів.

при чому в окремі роки всієї цієї пряжі доведено в тоннах: 1924 року — 2.978, 1925 р. — 3.098, 1926 р. — 2.921, 1927 р. — 6.043 і за 9 місяців 1928 р. — 4.440 тонн.

Імпортувати пряжу доводиться найбільше через те, що в бавовняній промисловості розмір виробництва високих номерів пряжі є недостатній, бо прядивні фабрики побудовано для середніх номерів. Отже й можна думати, що довіз пряжі і надалі буде не менший як у 1927 р. Шерстяну пряжу Польща імпортує з Англії, щоб виготовляти високої якості шерстяні матеріали. Довіз цей має збільшитись, бо зменшується довіз готових шерстяних виробів, а тим часом попит на них у країні дедалі все збільшується. Не перестане довозити Польща і шовкову пряжу, тому що сама її не виробляє. Крім того, вона довозить іще джуту на 3—3½ міл. долар. та льону й конопель на 400—500 тис. долар. Загалом беручи, щорічний довіз текстильної сировини та напівфабрикатів становитиме близько 80 ам. долар., деібо понад 20% усього імпорту країни. Зменшитись довіз може тільки тоді, коли або збільшиться довіз готових виробів, а це для країни не вигідно, або коли зайде криза, бо промисловість у 1927 р. і в I півріччі 1928 р., коли вона працювала нормально, дала як раз ті цифри, що ми їх оце наведемо.

Не абияке місце в імпорті країни належить і штучним добривам. Особливу роллю в штучних добривах відіграє суперфосфат: із 1.550.370 тонн усього спожитого штучного добрива в 1913 р. 850 тис., деібо 55% було суперфосфату. Тепер споживання штучних добрив взагалі, а зокрема й суперфосфату зменшилося проти довоєнного часу, та й взагалі воно дуже невелике. Продукційність заводів Польщі визначається в 600—650 тис. тонн і тепер вони завантажені тільки на 50%. Та навіть і при такому завантаженні усе виробництво базується на імпортовій сировині, бо ті джерела фосфоритів, що має Польща (10 міл. тонн) невеликі і сировина низької якості (має 25% фосфористого вапна). Добувається їх на рік не більш, як 10.000 тонн, тим часом як за один 1927 р. доведено 202 тис. тонн. Звідси зрозуміло, що всякий розвиток суперфосфатної промисловості спричиниться до збільшення імпорту. Певна частка в цьому довозі може припасти й на СРСР, бо аналіз виницьких фосфоритів показує їхню перевагу над кращими африканськими та американськими фосфоритами, що довозить Польща. Першу спробу експортувати подільські фосфорити вже зроблено, і, безперечно, СРСР у довозі фосфоритів у Польщу досить легко може зайняти велике місце через свою близькість до неї, яка зменшує транспортні видатки.

Калійних солей доведено в тоннах: 1924 р. — 33881, 1925 р. — 74829, 1926 р. — 27263, 1927 р. — 82391, 1928 р. (9 міс.) — 75906 тонн. Сама Польща виробляє тепер коло 250.000 тонн, а споживає коло 325.000 тонн калійних солей, тим часом як до війни вона їх споживала 495.000 тонн. Коли визнати за нормальне довоєнне споживання Познані, тоді, крім фосфористих добрив — 3,9 міл. тонн і азотистих — 1,3 міл. тонн, доведеться ще витратити й калійних 3,6 міл. тонн.

Крім того Польща довозить іще чилійську салітру. Довіз її рік у рік зменшувався аж до 1917 р., але після того, 1928 р. він знов зріс і не перестає зростати й далі. Безперечно зростає з року на рік також і довіз томасшлаку, найдешевшого штучного добрива. На ці два види добрива Польща витратила щороку близько 4 міл. долар., а за 1928 р. (9 міс.) витратила вже 6,3 міл. доларів.

Усе сказане говорить за те, що ростуще споживання має збільшити й витрати на довіз штучних добрив. За останні 4 роки на довіз штучних добрив витрачено 18,1 міл. долар., а за 9 міс. 1928 р. — 8,4 м. дол. Розмір цього імпорту надалі має ще більше зрости, коли взяти на увагу

основну установку уряду Пилсудського на те, щоб розвинути сільське господарство.

Отже, у групі сировини та напівфабрикатів здається нема такої статті, яку б можна було скоротити, не заподіявши шкоди народньому господарству. Навпаки, все говорить за те, що нормальний хід господарського життя потребуватиме збільшити майже всі статті цієї групи.

Беручись до аналізу імпорту готових виробів промисловости, розглянемо окремо групу речей споживання і засобів виробництва, розподіливши кожну з них на дві групи товарів, а саме — на товари вироблювані в країні і невироблювані.

Спинімося насамперед на групі предметів моди та розкошів — шовку, галантерії вищих сортів, парфумерії, тощо. Ці речі Польща довозить (головно з Франції) через те, що вони переважають якістю й майстерністю відповідні речі внутрішнього виробництва. Людність (особливо німецька та австрійська частини її) звикли до цих речей і зменшити їх імпорт, це значило б посилити пачкарство.

Далі йдуть товари, що виробництво їх у країні невелике й низьке на якість, або внутрішнє виробництво їх не покриває цілком попиту в країні. Це насамперед вироби з тваринних продуктів, гумові вироби, лікарські та ароматичні вироби, готова одежа, шкільне приладдя. Цих предметів 1927 року доведено було на 34,5 мільйонів доларів, а за 9 місяців 1928 р. — на 36,5 мільйонів доларів, при чому більш як 40% усього імпорту цих виробів припадає на Францію.

Сподіватися тут значного (для активізації торгового балансу) зменшення імпорту не доводиться, бо крім малого внутрішнього виробництва, цьому всяким способом перешкоджатиме і Франція.

Довіз засобів виробництва великий, бо для відновлення промисловости довелося імпортувати машини, відповідне устаткування тощо. Дуже важко визначити розміри цього довозу, тому що номенклатура довозу тут дуже велика, але все ж таки й ті дані, які ми маємо, досить виразно показують тенденції імпорту цієї групи товарів.

Довезено готових виробів (засоби виробництва):

	1926 р.	1927 р.	1928 р.—9 м.
Вироби мінеральної промисловости . . .	1,5 м. д.	4,0 м. д.	3,8 м. д.
„ металевої та електричної	26,0 „	56,0 „	56,0 „
„ хемічної й рафінірн.	6,0 „	11 „	10,0 „
„ паперової	1,8 „	4 „	3,3 „
„ поліграфічної	1,2 „	1,9 „	1,2 „
„ шкіряної	0,5 „	1,0 „	1,0 „
„ деревинної	0,5 „	1,0 „	1,0 „
„ інших галузей промисловости. . .	3,0 „	10,0 „	11,0 „
Разом	40,5 м. д.	88,9 м. д.	87,3 м. д.

У цій групі товарів є ціла низка таких: довіз яких не зменшиться, а навпаки збільшиться; передусім це треба сказати за групу металеву та електротехнічну.

Прагнучи того, щоб замінити низку імпортованих товарів товарами місцевого виробництва, уряд мусив був дозволити безмитний довіз машин для того, щоб хоч щось зробити для реконструкції промисловости та відновлення основного капіталу. Крім того, щоб насадити нові галузі промисловости, яких до цього часу не було ще в Польщі або ж вони були слабо розвинуті, от як приміром гумова промисловість, хемічна, автобудівництво, електротехнічна, авіобудівництво, паротягобудівництво,

тощо — також довелося інтенсивно довозити машини. Тимто, за 4 роки машин було доведено на суму 62,8 мільйонів доларів, а за 9 місяців 1928 року на 22,6 мільйонів доларів.

Ясна річ, цей довіз для народного господарства Польщі є найраціональніший, а тому й слід думати, що коли робота йтиме нормально, то імпорт навряд чи може зменшитися найближчими роками. Цифри 1928 р. показують збільшення довозу і досить серйозне; це можна пояснити тим, що в цій році надто серйозно стало питання про технічну реконструкцію промисловості.

Друга група машин — це сільсько-господарські. Їх за 4 роки доведено на суму 9,3 мільйонів доларів, а за 9 місяців 1928 р. на 3,7 мільйонів доларів.

Польща має свою, досить розвинуту промисловість с.-г. машин. Вона їх навіть експортує в інші країни, зокрема в СРСР, але в себе вона слабо бориться з консерватизмом селян та поміщиків Познані, звиклих до німецьких машин, через що вони й купують їх, не вважаючи на вищу ціну. Крім того, закордонні заводи й кредитують більше, а потім і машини довозяться такі, яких у самій Польщі не виробляють, от як трактори, парові плуги, сепаратори, тощо. Оскільки центр ваги уряду та Американського Радника зосереджується на тому, щоб інтенсифікувати сільське господарство, треба гадати, що ця інтенсифікація збільшить і довіз с.-г. машин та знаряддя.

Електротехнічних виробів за 4 роки доведено на загальну суму 23,6 мільйонів доларів, а за 9 місяців 1928 р. — на 7,3 мільйонів доларів.

Тут треба зазначити, що внутрішнє виробництво зараз покриває тільки 50% внутрішнього попиту, дуже невеликого через малий розвиток електрифікації та радіо-аматорства. Крім того, ця промисловість існує тільки завдяки неймовірно високим митам. Отже, цілком зрозуміло, чому ця галузь промисловості, створена декілька тому років (до війни її не було) так боїться торгового договору з Німеччиною, бо Німеччина виставила за одну з основних умов те, щоб їй дано було 70% знижки з мита на електротехнічне приладдя. Коли б таку знижку вона дістала, то це знищило б польську промисловість протягом 1-2 років.

Довіз хемічних матеріалів, особливо барвників (красителів), надалі не зменшиться, бо польська промисловість у цій галузі ще багато років не зможе конкурувати з німецькою; а по-друге, не треба забувати, що в експорті текстильних товарів (для них власне і довозиться барвники) промисловці добилися того, що мита на хемматеріали їм вертають, а це вельми стимулює експорт товарів і полегшує довіз барвників високої якості з Німеччини.

Кількість імпортованих автомобілів безперечно також зростатиме, бо в Польщі на 1 автомобіль припадає тепер 1.500 жителів, цебто дуже мало. До цього часу Польща витрачала на імпорт автомобілів такі суми: 1924 р. — близько 3,2 мільйонів доларів, 1925 р. — 5,1 мільйонів, 1926 р. — 1,9 мільйонів, 1927 р. — щось із 6 мільйонів і 1928 р. — 6,7 мільйонів доларів (за 9 місяців).

Все вищезазначене переконує нас в тім, що в усій групі готових виробів промисловості коли й можна зменшити імпорт, то тільки по групі речей споживання, та й то на невелику суму. Але й це зменшення буде компенсоване ростом імпорту по групі засобів виробництва. Отже, розмір довозу цієї групи товарів найближчими роками становитиме 130-140 мільйонів доларів.

Кінчаючи трактувати питання за імпортом у Польщу, ми можемо зробити такі основні висновки:

1. Розмір імпорту в Польщу не є занадто великий і це видно насамперед з того, що хоча довіз сировини, напівфабрикатів, машин та

багатьох готових виробів і посилюється, проте експорт промвиробів із Польщі не збільшився, а це вказує на зріст внутрішнього ринку.

2. Самий розмір внутрішнього попиту як і раніш дуже невеликий, поперше, тому, що зарплата робітників та службовців ледве тільки покриває прожитковий мінімум. В основному зарплата дорівнюється 25-35% зарплати англійських робітників і 50-60% зарплати німецьких робітників. По-друге, селянство тільки дуже недавно стало кидати натуральне господарство, особливо на східних окраїнах.

Тут лежить величезний ринок. Ринок цей через малий розвиток шляхів сполучення й торгівлі ще не охоплений, отже коли здійсниться основна лінія уряду Пилсудського та Американського Радника в Польщі, спрямована на те, щоб посилити розвиток сільського господарства, то, ясна річ, місткість внутрішнього ринку для промвиробів вельми збільшиться.

Маючи на увазі, що для зовнішньої торгівлі і взагалі для розвитку народного господарства в Польщі не абияку ролю відіграє схід, спинімося окремо і на цьому питанні.

III. Торгівля зі Сходом

Загальне товарове насичення ринків Європи унеможливило для виробів польської промисловости конкуренцію з виробами досконалішої західно-європейської промисловости. Цим і пояснюється криза перепродукції в польській обробній промисловості в останні роки. Звідси повстала й теза: „Польща, межуючи зі Сходом, повинна черпати звідти собі сировину і давати йому промтовари“, інакше кажучи, в Польщі прийшли до тієї думки, що її промисловість має задовольняти внутрішній ринок та ринки Сходу (під останніми розуміють не так географічно-східні від Польщі країни, як країни економічно-відсталі, в Азії та Африці).

Треба зазначити, що до цього часу торгівля з цими країнами була невелика, хоча польські товари й пройшли майже у всі країни Азії та Північної Африки. Польща і в торгівлі зі Сходом мала пасивний баланс: так, довіз із цих країн становив 1926 р. 9,777 тис. дол., 1917 р.—12,680 тис. дол., а вивіз за ці саме роки тільки 2,971 тис. дол. і 5,113 т. дол. Слід однак зазначити, що наведені цифри не показують сповна всього товарообороту в Польщі зі Сходом. Не треба забувати того, що 80% зовнішньої торгівлі Польщі проходить через країни посередники, які часто під своєю маркою вивозять польський товар, а привозять східний; це говорить за те, що товарооборот має бути більший.

Основні товари, експортовані на Схід (за 1927 р.), такі: цукор, залізні труби, вовняна пряжа й тканини, залізо, цинк і вироби з його, бавовняні тканини, скляні вироби, кам'яне вугілля і гнуті меблі. Між товарами імпортованими можна відзначити такі: бавовна, джут, рис, тютюн у папушах, руда залізна, чай, перець, гума, горіхи та міндаль, ізом, чинбовики. Всі ці предмети Польща не продукує, отже навряд чи може зменшитися імпорт. Тимто, щоб досягти активного балансу в торгівлі зі східними країнами, Польщі і треба звернути увагу на посилення експорту.

Схід цікавий для Польщі як ринок великої місткості (місткість самих тільки ближньо-східних ринків економісти обраховують у 650 міл. долар.) і притому ринок для збуту саме тих промвиробів, що з ними Польща має перепродукцію; але до цього часу Польща на цих ринках збуту стояла тільки на 24 місці (близько 0,2% всього дозову в ці країни).

Розвинути експорт у ці країни Польщі перешкоджає ось що: 1) цих ринків і їхніх специфічних умов вона ще не знає і майже зовсім їх не

досліджувала; 2) немає достатніх оборотних коштів; 3) немає регулярного морського сполучення між польськими портами та портами Близького Сходу; 4) географічне становище Польщі примушує її вдаватися до транзиту через інші країни, зокрема через СРСР. Транзит через СРСР для Польщі має найбільше значіння в її торгівлі з Персією, бо вона покладає великі надії на перський ринок, сподіваючись збувати туди мануфактуру, гумові вироби, ліжка, металеві вироби, меблі, тощо.

Ці транзитні перешкоди примушують Польщу шукати нових шляхів транспортування вантажів у Персію, при чому вона має на думці транспортувати їх автомобілями аж із азійських портів. Наприклад, передбачається налагодити транспортування вантажів таким шляхом: Барла-Багдад-Хонікей залізницею, а звідти вантажними автомобілями через Хамадан і Керманда до Тегерану. Автомобільне транспортування тягтиметься 10 днів, при чому коштуватиме воно, як підраховують польські економісти, не дорожше як транспортування через СРСР. Тут треба тільки витратити 500 тис. долар. на ремонт шосе, прокладеного ще декільки сот тому років. Та остаточно транзитна проблема розв'ягнеться звичайно тільки тоді, коли добудеться залізниця, що має сполучити Перську затоку з Тегераном, а до того часу експорт у Персію на 90% залежатиме від транзитних дозволів СРСР. Річ бо в тім, що зазначених 500 тис. доларів у Польщі не можуть знайти вже цілий рік.

Отже треба зробити такі підсумки: а) Польща почуває себе на східних ринках ще дуже слабо, б) у неї немає достатніх коштів на те, щоб посилити торгівлю зі Сходом, особливо коли мати на увазі надзвичайно грізну конкуренцію дужих промислових європейських країн, і, значить, в) розвинути експорт в цім напрямку найближчими роками Польща неспроможна, якщо тільки вона не дістане фінансової підмоги (від Америки).

У торгівлі зі Сходом СРСР посідає особливе місце, а тому ми спинимося на цьому питанні.

До війни між колишнім царством Польським і Росією відбувався вельми жвавий товарооборот (ми не маємо змоги навести дані про товарооборот Росії з тими частинами Німеччини та Австро-Угорщини, що одійшли тепер до Польщі). Так, за обчисленням польських економістів, пересічний річний товарооборот до війни був (у міл. карб.) такий: експорт у Росію — 550 міл. карб., імпорт з Росії — 598,4 міл. карб. (пасивне сальдо для Польщі — 47,4 міл. карб.). Головне місце в цих оборотах належало текстилю і готовій одежі — експорт 348,9 міл. карб. і імпорт 283,1 міл. карб., потім металургії — експорт 60,3 міл. карб. і імпорт — 76,3 міл. карб., продуктам хліборобства та тваринництва — експорт 46,2 міл. карб. і імпорт — 91,2 міл. карб., виробам промислової сировини — експорт 47,4 міл. карб. і імпорт — 45,8 міл. карб. і т. д.

Ясна річ, такий розмір товарообороту був наслідком того, що колишня Конгресувка була частиною всього господарського організму Росії. Коли ж створилася нова Польща, та ще з настроями далеко не доброзичливими до СРСР, товарооборот не міг не зазнати великого підпаду. Напр., за даними польської статистики, за 1927 р. імпорт із Росії становить тільки 543,6 тис. тонн на суму 11.238 тис. карб., а експорт у Росію — 87,6 тис. тонн на 5.050 тис. карб.

Велику роль відігравало тут те, що аж до останнього року Польща не була заінтересована в розвиткові товарообороту з СРСР, сподіваючись, що вона незабаром торгуватиме з Росією, та вже не з більшовицькою. І тільки останнім часом став набувати собі права громадянства той погляд, що треба торгувати і з СРСР, а коли умови

збуту притиснули Польщу так, що їй не стало вже чим дихати від економічних труднощів, то на весь зріст повстало питання про східні ринки, передусім СРСР.

Слід тут відзначити, як одну з тих причин, що гальмували розвиток нашої торгівлі з Польщею, нашу малу обізнаність з економікою нової Польщі. Коли не брати операцій з хлібом та рудою, наші продажі в Польщі мали напівгуртовий характер і не шли далі Варшави; з другого боку були такі явища, коли ми в Польщі закупали товари не польського походження.

Останній рік почав нову добу, бо практика минулих років і певна дослідча робота з вивченням польського ринку дали змогу виставити нові серйозні товари. Напр., виявилось, що поруч з рудою ми можемо продавати пиритові огарки. Потроху вся паперова промисловість Польщі переходить на наші каоліни; теж саме бачимо і з глиною. Виявляється, що ми можемо збувати у Польщу велику кількість білих паперових обрізків, і пробні партії дали вже добрий результат. Радянські галоші цього року знайшли собі добрий збут, виступивши вперше на польському ринку великою кількістю. Можемо збувати в Польщу і велику кількість фосфоритів з України; крім того можемо вивозити багато гранітної шашки, при чому, як це не дивно, розмір вивозу залежить не від польського ринку, а від вправності українських організацій, які своєю млявістю можуть зірвати всю роботу з цим товаром. А тим часом довіз цього товару в Польщу становить 40—45 тисяч тонн. Коли завоювати 50% цієї кількості, це може дати коло 200 тис. дол. валюти.

Почали ми ввозити в Польщу і кам'яно-вугільну смолу. Своєю високою якістю цей товар починає завойовувати симпатію польського ринку. Польща довозить його близько 10.000 тонн, і коли зуміти завоювати 50% цієї кількості, (річ цілком можливо), то 150.000 дол. знов таки припливуть до Радянського Союзу.

Новим і дуже цікавим товаром стали нитки. Але їм доводиться тут боротися на ринку з такими велетнями, як Коатц і Аккерман, і все ж таки їх пощастило продати з квітня до вересня, цебто в мертвий сезон, на 60 тис. долар., хоч яка й була конкуренція, загрози й репресії проти торговців від Коатца. Безперечно, це тільки початок як боротьби з Коатцом, так і реалізації радянських ниток. Не треба забувати того, що Польща довозить понад 120 тис. grossів ниток у катушках і стільки ж у мотках, а СРСР привезено й реалізовано за вищевказаний період 10 000 grossів. Вельми висока якість радянських ниток дає право гадати, що й цей товар, якщо тільки не буде від польського уряду якихось екстраординарних заходів (приміром, заборони довозу ниток з СРСР) — знайде собі широкий ринок збуту в Польщі. Щодо імпорту солодководної риби, то на СРСР припадає 90% усього імпорту цієї риби в Польщу: її привозиться з СРСР більш як на 1 міл. долар, щороку. Розуміється, ця сума може збільшитися в 5-6 разів, коли риба з СРСР вийде за межі Варшави та Лодзі, де її тільки й продають зараз. Сотні міст і містечек з єврейським населенням (головний споживач риби), ставши ринком збуту, зроблять те, що риба буде мабуть основним товаром вивозу з СРСР у Польщу. В останні 3-4 місяці 1928 р. (серпень — листопад) польський уряд заборонив довозити рибу з СРСР і це вигнало ціни на місцевому ринку в 2-3 рази. Формально цю заборону пояснюють "санітарним законом"; але звичайно це тільки зачіпка, а основна суть полягає в тім, що Польща не може дістати бажаного транзиту в Персію і відповідає на це тим, що заборонила імпорт риби. Як розв'яжеться це питання, сказати важко, бо воно суголубо принципіально для обох сторін.

Крім цих великих товарів, у Польщу і раніш продавано і можна буде далі продавати ще багато всяких товарів другорядного експорту, от як м'яяс, мездру, роги, гарбузове насіння, кінофільми, книги, тощо.

Загалом беручи, розмір нашого експорту в Польщу можна збільшити в багато разів, коли б усунути ряд перешкод, що заважають йому розвинутись.

Один із вирішальних моментів в імпорті це кредити, бо бідна на капітали Польща не може дати кредитів, що їх дістає СРСР в інших країнах. Це питання, на нашу думку, центральне, бо очевидно, що польські заводи можуть дати і дають куповані нами в них товари потрібної якості. Основні товари, що їх була б рація купувати в Польщі (коли відкинути кредитний момент), є такі: цинк, сталь і залізо, предмети залізничного устаткування (стрілки, крестовини), деякі с.-г. знаряддя, ряд машин і деталей текстильного устаткування, устаткування цукроварних заводів, суперфосфат і, за певних умов, текстиль, головно, бавовняні тканини. Через відсутність кредиту замовлення часто доводилось передавати з Польщі в інші країни. Останнього часу почали ходити уперті чутки (на нашу думку, близькі до істини), що Американський Радник Дьюї, від кого фактично залежить розмір кредиту, заявляв представникам промисловості, що він не бачить радії давати кредит промисловості, коли ця промисловість не виходить зі своїми товарами на зовнішній ринок, а таким ринком на його думку можуть бути східні від Польщі країни. Цим пояснюється і цікавість Дьюї до взаємин між Польщею та СРСР; щоб з'ясувати собі ці взаємини, він навіть пустив анкету по відповідних організаціях та установах Польщі.

Все вищесказане стверджує, що проблема оздоровлення народного господарства Польщі вперлася, на думку ряду найбільших діячів Польщі, в розв'язання Східньої проблеми. Цю ж таки думку розвивали на Соймі і ряд депутатів, доводячи, що коли не скласти з СРСР торгового договору, то не оздоровити народного господарства Польщі, при чому, як це не дивно, а такої думки були навіть і запеклі вороги Радянського Союзу (з ППС).

* * *

До останнього часу, що вже не робить уряд, щоб вийти якось із такого становища, народне господарство Польщі все швидче й швидче наближається до кризи. Якщо півроки тому ще відкидали можливість кризи (передусім в урядових колах), то тепер настання кризи визнають як міністер фінансів Чехович, так і доповідач Бюджетової Комісії Сойму проф. Кржижановський, при чому останній навіть радив цю кризу прискорити, щоб легше було її пережити.

Основними факторами, що призвели до кризи, безперечно були: 1) пасивний торговий баланс і 2) до краю тяжке становище на грошовому ринку, з неймовірно високим дисконтовим відсотком.

Ми вже говорили, що активного балансу в зовнішній торгівлі Польщі навряд чи пощастить досягти, бо розмір експорту падає, а імпорт, навпаки, збільшується. Валоризація мит не зменшила імпорту, вона тільки знизила експорт, а імпорт навіть збільшився. Навіть група так званих предметів розкоші, на які було відвищено мито на 72%, дала збільшення довозу з пересічно місячної суми 2.375 тис. долар. у 1927 р. до 3.111 тис. долар. у 1928 р. Крім того, згідно з укладеною недавно додатковою угодою з Чехословаччиною, на багато товарів (від 17 до 18% усього імпорту) мита знижено до рівня, що був перед березнем. Ці два факти самі вже говорять за те, яка короткозора була тут політика уряду.

Чужоземний капітал ішов у Польщу і тепер іде тільки як спекулятивний капітал, а саме: одноразове скуповування акцій за-для гри на підвищення, короткотерміновий кредит для використання кон'юнктури і т. інш. Щоб привабити чужоземний капітал до довготермінових вкладань, Дьюї вдався до крайнього протекціонізму місцевій промисловості, маючи на думці високим зиском принадити капітал. Ясна річ, що довго цим не можна продержатись, бо жити ізольовано Польща, бідна на капітали та на природні дані, не зможе, і коли відновляться відносини, то вже через пару місяців вони знищать всю цю штучно витворену на високих зисках промисловість, бо вона не витримає конкуренції з дешевим чужоземним товаром. Становище на грошовому ринку надзвичайно скрутне. Польський банк, щоб удержати високу кон'юнктуру 1927 року пішов на початку 1928 р. на лібералізм у кредитовій політиці — дав розгорнутися промисловості й будівництву, а під кінець літа не зміг витримати напору і потроху став здаватися. Але промисловість, не рахуючись ні з чим, розгортала виробництво і, примушена збувати товар, пішла на реалізацію своїх товарів під векселі. Векселями забите все, і характерно, що вексель пересічно не перевищує суми 150 злотих (менше за 20 долар.). Крім того, як правило, векселі стали видавати на строк довший від 9 місяців, що абсолютно унеможливило його дисконт у банках. Приватний дисконт через те пішов угору, і зараз по містах він досягає для першокласних векселів — 3%, а по сільських місцевостях навіть 5-6 місячних. Але навіть і таке збільшення векселів не послабило попиту на готівку, при чому голод на готові кошти місяць крізь місяць все більшає.

Протести векселів збільшились і, нарешті, що викликає особливі побоювання — це відлив валюти закордон. У польському банку валютне забезпечення було 3-XII 1928 р. на суму 136 міл. долар., а на 20-X 1928 року воно вже становило тільки 121 міл. долар. Криза нависла над Польщею, і проф. Кржижановський має рацію, кажучи, що цю кризу треба прискорити рестрикцією кредиту, для того, щоб з наявним запасом валюти вдержати польську валюту від занепаду. Вдержати валюту можна буде тільки тоді, коли державний бюджет буде активний; але, безперечно, що криза спричиниться до зменшення додаткових надходжень, і тоді валюта навряд чи зможе вдержатися, бо бюджет стане пасивним.

Кінчаючи наш огляд, ми стверджуємо, що Польща зможе економічно зміцніти або тоді як вона завоює східні ринки, або ж коли вона стане джерелом сировини та продуктів харчування і ринком збуту для велико-промислових країн. Політика польського уряду останніх двох років ішла саме цим напрямом, але їй стали чинити тут опір промислові кола.

В результаті цієї суперечливості і призвели до кризи, що оце насувається на Польщу, і ми боїмося сказати, що після цієї кризи могло б настати підвищення; навпаки, ми думаємо, що за теперішньої економічної політики уряду, за теперішньої системи організації народного господарства — це господарство стало на шлях перманентної кризи, врятувати від якої можуть тільки екстраординарні заходи.

Я. ВЕСОВ

Ляйпцігська весіння будівельна меса 1929 р.

Не перебільшуючи можна сказати, що головну увагу на цьогорічній весенній міжнародній технічній месі в Ляйпцігу притягав до себе будівельний відділ; це не лише тому, що будівельну месу проти минулого року поважно поширено, коли вона також притягувала до себе пильну увагу відвідувачів. Керівники та організатори меси, а також зацікавлені галузі німецької будівельної промисловості зуміли скупчити підчас меси все те нове й „живе“ в будівельній справі, що характеризується як „останнє слово“ технізації й раціоналізації будівництва. Сказане відноситься взагалі до будівництва, а зокрема до житлового дорожнього будівництва.

Спершу спинимося на дорожньому будівництві. Відомо, що будівництво доріг було слабим місцем в цілому народньому господарстві не тільки в нас—у СРСР. Щодо цього, в Німеччині становище не на багато краще, ніж у нас. Ріжниця лише в тому, що в Німеччині перед війною дорожнє будівництво було куди краще, ніж у царській Росії, де дуже мало турбувалися навіть за магістральні шосеві дороги першорядного значення. Останніми роками, проте, розвиток безрейкового моторового руху настільки потребує розв'язати дорожню проблему та пристосувати шляхи до потреб цього руху. Та щоб ґрунтовно перебудувати дороги, утворити нову дорожню мережу, відповідно до потреб вантажного й пасажирського руху, за пожеглого руху взагалі, потрібні великі капітали, якими Німеччина аж ніяк вихвалитися не може, нехай і має безперечні великі успіхи на полі загального відродження своєї економіки. Опріч цього, не забудьмо про репараційні щорічні великі платежі закордон, що неабияк перешкоджають нагромадженню вільних капіталів. Отож, дорожнє будівництво в Німеччині можна здійснити, поперше, лише за допомогою місцевих асигнувань, а не коштом держави, подруге, через високе обкладання моторових одиниць. Проте, цих 2 джерел недостатньо для інтенсифікації дорожнього будівництва, яке в Німеччині через його відсталість потребує грубих коштів. Чи дивно, що усі зацікавлені в цій справі звертають свою увагу якби вишукати технічні способи здешевити дорожнє будівництво. А способи ці полягають передусім в тому, щоб його механізувати й поліпшити якість будівельних матеріалів.

На щастя, Німеччині не треба було щодо цього відкривати Америку; вона лише використала досвід тоїж Америки. Власне, С. Штати перші стали на шлях механізувати дорожнє будівництво, що принесло їм чималу користь. Це власне і є той шлях раціоналізації дорожнього будівництва, що так дуже спричинився до розвитку американської автомобільної промисловості й швидкого розвитку внутрішнього безрейкового руху.

Нас вразив достаток виставлених на будівельній месі в Ляйпцігу експонатів машин для дорожнього будівництва. При цьому, частина машин — це звичайнісенька собі копія американських машин з деякими змінами після пророблених досвідів, що їх викликали умовини німецького ґрунту; друга частина машин є собою результат комбінованого американсько-німецького винахідництва. Серед цих машин за найпростішої треба визнати різні типи мішалних машин, що механічно розмішують різні матеріали, з яких роблять сумішки для дорожньої покритті. Тут передусім відіграє ролю вже сама якість вироблюваної сумішки, в якій

найбільшу вагу має бетон і смоляні речовини. Бетон і асфальт—найважливіші елементи в теперішніх доріжних покриттях, що мають бути такої міцності, якої вимагає ступінь поживавлення безрейкового моторового товарово-пасажирського руху. А втім навіть сучасний позаміський пасажирський рух за допомогою 2-поверхових великих автобусів важкого типу висуває на порядок денний проблему побудувати шляхи з цілком достатньою силою опору.

В зв'язку з цим, найбільший інтерес викликали ті машини, які призначені для побудування важких, міцних, щонайопорніших доріжних покриттів. Частина цих машин демонстровано тут же на вільному повітрі. Тому, що ми не маємо на місці змалювати технічно ці машини, тут обмежимося й вкажемо лише на їхні функції. Найголовніші функції це ті, які розривають стару доріжну покриття на менш-більш значну глибину. Отакі машини усувають потребу в надзвичайно важкій і напруженій людській праці. Вони замінюють дзюбаки й лопати та водночас куди краще за них. Вони призначені не тільки на те, щоб усувати покриття старих доріг, які чимало уступають міцному й стійкому полотну сучасних доріг, але заразом вони розривають і усувають частинно чи сповна міцні накати доріг теперішнього першорядного значення; тут роботу машин ажніак неможна замінити мускульною силою людини. Демонстровано тут отакі машини великої сили, що приводяться в рух газом, чи електрикою чи нарешті нафтою. Перші отакі машини, для вигрібання землі, не були ще достатньої потужності, та їх винайдено лише з метою замінити людську працю, яка підчас війни і зараз же по війні коштувала дуже дорого. З'явлення щонайновіших машин для риття й вигрібання землі було цілком неминуче тому, що їхню роботу людина ажніак не може виконати. Винахідництво цих машин мало для С. Штатів вельми важливі наслідки: вони уможливили ремонт і перебудування сучасних доріг автомобільних першорядного значення. Як ми вже вище сказали, німецька промисловість не обмежилася лише копіюванням американських доріжно-будівельних машин; вона випустила також свої власні типи дотепних конструкцій, які вельми стануть у пригоді німецькому доріжному будівництву. Окрім машин для риття землі і непридатних вже старих дорожніх полотен, на месі також демонстровано машини-розпорскувачі асфальту й інших сумішок для верхового шару накатів, трамбувальні машини, машини, що механічно вивантажують і навантажують вириту землю, тощо. Усі ці машини, які уможливають всебічно раціоналізувати доріжне будівництво, мають ще більшу вагу, якщо взяти на увагу, що по всіх усядах Західної Європи, особливо в С. Штатах, менш-більш значна частина пасажирського й товарового руху перейшла від колісних доріг, дебто залізниць, на безрейковий рух. Щодо товарового руху, то тут слід згадати цікаві численні скарги залізниць як Америки, як і Європи, де безрейковий рух щойно починає інтенсивно розвиватися, що моторові автовантажники дедалі, то більше з ними конкурують. Тимто, ми тут і там спостерігаємо, як залізничні компанії, а в Німеччині державні залізниці, або скуповують акції автобусних компаній, або складають з останніми угоди, щоб пом'якшити їхню конкуренцію. Та й залізничний пасажирський рух тепер вже подибує неабияку конкуренцію з боку хутко поширюваного автомобільного руху. Це особливо відчувається в С. Штатах через надзвичайне поширення автомобілів приватного посідання.

Висвітлюючи житлобудівельний відділ на будівельній месі, ми повинні констатувати великий успіх експонатів так званого сталевих будівництва. Останні 2 роки позначаються на поважне вживання сталі в житловому будівництві Німеччини. Ці успіхи викликані не лише зви-

чайнісеньким наслідуванням С. Штатам і частинно Англії, але в багатьох відношеннях це викликано безпосередньою неминучістю. Усі спроби знизити ціни на спорудження досі ще не дали в Німеччині жодних наслідків. Навпаки, ба навіть можна говорити про подальше подорожчання житлового будівництва. Деякі авторитети запевняють, що насправді будівельний індекс становить тепер у Німеччині не 160-170, а 180, а то й вище. Оце подорожчання головню викликає політика картелів, які в своїх руках скупчують продукцію будівельних матеріалів та увесь час штучно підвищують на ці матеріали ціни.

Пересуди, навіть у С. Штатах, у цій країні сміливого новаторства в різних ділянках техніки, чималий час гальмували вживання сталі у житловому будівництві, аж доки війна й повоєнний час, викликавши нечуване подорожчання будівництва, покаали край цим пересудам. Отже, коли досвіді щодо вживання сталі блискуче себе виправдали і перемогли остаточно старі „традиції“, житлове будівництво почало відтоді хутко розгортатися. Справді, за даними американської статистики 1928 р. житлобудівництво в С. Штатах потребувало 1 міл. 800 тис. тон конструкторської сталі. У Німеччині того ж року все будівництво, і зокрібно житлове, зужило 600 тис. тон сталі. Загалом, в С. Штатах в 1928 р. на все будівництво пішло близько 4 міл. тон сталі, цебто в $6\frac{1}{2}$ разів більше, ніж у Німеччині.

Не можна заперечувати, що вживання сталі в будівництві це один з найпомітніших чинників його раціоналізації.

Це випливає з якості й характеру сталі. Безперечно, ні з одним будівельним матеріалом не можна так легко робити різноманітні конструкції, як саме зі сталлю. І раз такі її властивості забезпечують куди більшу можливість стандартизувати і типізувати окремі частини, ніж ліс і правдивий чи штучний камінь, то це й висуває сталь на чільне місце серед інших будівельних матеріалів. Друга важлива властивість сталі є в тому, що будівництво різних споруджень куди менше зв'язує житлове будівництво з місцем побудування, бо потрібні для споруджень окремі частини виробляють з неї на фабриках.

Та сталь, як будівельний матеріал, має ще інші властивості. Ціком слушно говорить відомий берлінський інженер-будівельник Бонді, що будівельний технік куди більше людина „будівельних традицій“, ніж кожний не технік. „Бездротове телеграфування, передавання телеграфом виображень, повітряне сполучення та низка інших явищ“, каже Бонді, „зуміли не аби як піднести в очах не техніка вагу сталі в техніці“. Хоч останнім часом в будівництві більш стали вживати сталь, ніж до війни, всеж „традиційний“ нормальний будівельний матеріал, саме — камінь, ліс, тощо, надто зв'язують техніка з традицією в житловому будівництві, не даючи його творчій фантазії того розмаху, якого звичайно потребує кожний переворот у техніці. До цього слід додати, що бетон і залізобетон, а також штучний камінь самі собою призвели до революції у будівельній справі, і щоб ці матеріали ґрунтовно пристосувати в будівництві, потрібний був од будівельних фахівців рівнож процес „пристосування“, тим паче, що зазначені будівельні матеріали не аби як уможливили процеси стандартизації, типізації й загальної механізації житлового будівництва.

Ляйпцігська меса блискуче довела поточного 1929 р. — переваги житлового будівництва зі сталі. На це є приклад — експонат: 7-ми поверхова вежа і при ній павільйон, що їх побудовано на терені виставки протягом $1\frac{1}{2}$ місяця. Почали будувати це спорудження 17 січня та закінчили вже 2-го березня поточного року. Цього замало, як відомо остання зима була виключно сувора по всіх усяодах Європи.

Підмури для зазначеного спорудження виготовлювано машинами, хоч і доводилось вживати людської праці. Тому що земля промерзла на глибини 1,2 метра, то щоб полегшити і прискорити побудування підмурів, треба було зробити підрив ґрунту. Коли почались роботи, Цельсій показував 8° морозу. Та холод різко підвищився, дійшовши 14-ї 32°. Через 200 річну добу у Німеччині це другий випадок отаких морозів. Проте, роботу продовжувано безперервно. Павільйон можливо було побудувати з тою умовою, що на місці через сполучення з центральним опаленням підвищувано від цього дещо температуру. А втім цей спосіб пристосовують тепер у Німеччині на тих будівлях, які закінчують узімку. Згадану 7-миповерхову вежу фактично почали будувати лише 7-ї; і роботи в даному разі були в тому, що монтажовано вироблені на заводі сталеві частини. Щоправда, підчас цієї роботи морози ступнево пом'якшувались, а всетаки закінчено цю роботу пересічно в 12° морозу. Зрозуміло, що цілком не можливо було б побудувати отаку вежу й павільйон, якщо тут вжили б інші будівельні матеріали за отаких температурних умовин. 2-го березня спорудження закінчено і 3-го березня одвідувачі меси вже могли її оглядати.

Ця перемога на німецькому житлобудівельному фронті ще більш примушує присвятити посилену увагу проблемі пристосування сталі у будівництві. Ця проблема, зосібна, має величезний інтерес для України, яка не має будівельного лісу та має зате не абиякі поклади залізних багатств. Доречі, будівельна практика, як у С. Штатах, Англії а тепер і в Німеччині, відкинула панівну думку, що ніби сталь на спорудженнях збільшує їхній тягар. А проте, якраз навпаки: тоді, коли, приміром, 1 кв. метр цегляної стіни в 30 см. завгрубшки важить 700 клг., кв. метр сталеві стіни важить лише 600 кгр.

Інші переваги сталі полягають у тому: збудувати цегляну стіну потрібно чимало часу, тоді, коли побудувати сталеву стіну, як це бачимо на прикладі будівельної меси, цей процес надзвичайно швидкий. Увесь процес побудування будинку для одної родини, який складається зі загальної жилі кімнати, кабінету, кухні, передсінку, пральні в цоколі, льоху для зберегання городини й палива, загальної площі в 54 кв. мтр., потребує лише 10 днів часу і на 11-й день можна вже оселитися в ньому. Зрозуміло, що майже вся робота на терені спорудження полягає у монтажуванні вироблених на фабриці частин. Але навіть взявши на увагу час, потрібний виробити ці частини на фабриці, ми повинні висновити, що побудування такого будинку потребує куди менше часу ніж побудування не тільки кам'яного чи цегляного, ба навіть дерев'яного будинку.

Вельми важливо, що тиснення будівлі, де сталь відіграє куди поважнішу роллю за інші матеріали, нехай мова мовиться в ній лише про сталевий кістяк, куди менше за тиснення кам'яної чи цегляної будівлі. У доповіді будівельного інженера Галя, зачитаній 6-ї поточного року у приміщенні спілки організацій повітряних сполучень і присвяченій цьому важливому питанню житлового будівництва, звернуто увагу слухачів на те, які саме будівельні матеріали найкраще вдовольняють вимогам будівництва як з погляду технічного, як і економічного. Інженер Галь доводить, що кістяки будинків краще за все повинні бути зі спеціальної високоякісної будівельної сталі, а для стін треба вживати легкі по-високо-ізоляційні матеріали. Сучасне солідне житлове будівництво повинно вдовольняти отаким вимогам мешканців: щоб воно захищало від холоду, тепла й вохкості, від вулишного й у сусідніх помешканнях гомону, забезпечувало максимальну безпеку від коливань ґрунту та землетрусів і, нарешті, треба, щоб будівництво було цілком вогнетривале. Усе це можна здійснити, коли вжити сталі.

Велике значення має темп побудування споруджень і його сушіння. Рівно ж велику роль відіграє міцність будинку і можливість зробити у майбутньому внутрішні потрібні зміни. Щодо економічного боку, то oprіч зшої згаданої хуткости побудування споруджень, важливо осьцдо: щоб можна використовувати матеріали в разі руйнації будинків, на інші потреби, щоб будівництво було дешеве та значно пристосувалось воно до вимог сутоархітектурних. Все це можна забезпечити через пристосування легкого високоякісного сталевого матеріалу. Заразом вживши сталі, перетворюємо житлове будівництво у сутопромислове виробництво та скорочуємо потребу у робочих руках до мінімуму. Через те, мислимо робити менш більш точну калькуляцію у будівництві, а коли цього не було це, звичайно, істотна хиба старого будівництва.

Практика доела, що вживання у спорудженнях сталевого кістяка дає близько 50% економії часу підчас побудування. Коли закінчено будувати кістяк можна одночасно продовжувати подальшу роботу усіх поверхів. Це знову таки поважно зменшує час будівництва.

В Німеччині стале-кістякове будівництво пропагують останнім часом вельми енергійно, що й дало відповідні позитивні наслідки. У цілому ряді місцевостей країни вже побудовано й продовжують будувати зазначеним способом будинки різних типів і для різних призначень. Серед таких отак побудованих будівель заслуговують на нашу увагу: 10-типоверховий холодильник у Гамбурській вільній гавані, 11-типоверховий будинок для управи відомої фірми Сіменс-Шукерт. Тепер будують величезний адміністративний будинок для також славетної фірми німецького хемічного концерну у Франкфурті на Майні. Далі у Монахії тепер будують, за згаданою кістяковою системою, книгозбірню при Німецькому Музеї. В Берліні побудовано цілий житловий бльок на цьому ж ґрунті. При цьому доведено, що побудування дало зменшення робіт і часу на цілих 4 місяця. У С. Штатах отаким робом досі побудовано силу великих гостиниць, урядових, адміністративних та інших будівель, магазинів, складів, ресторанів тощо. При цьому, додержано естетичний смак, бо в цьому разі куди легше можна було оздобити фасади.

В Німеччині будівництво, де пристосовують систему сталевих кістяків, коштує приблизно на 70—75% дорожче ніж до війни. Це треба з'ясувати перед усім тим, що робітничі руки й будівельні матеріали подорожчали. Позатим житлове будівництво в даному разі потребує чимало часу і до того воно залежить від характеру роботи, часто-густо так не сприятливої, що багачко праці витрачається дурно і тому поважно хибує якість споруджень. Щодо сталевого житло-будівництва, то приміром, одна фірма, яка спеціалізувалась у цій справі, дає зобов'язання побудувати будинок у 4 рі квартирі протягом 24-х днів, після чого будинок у всіх своїх подробицях готовий під житло. Такий будинок має льох. Вінчяковий дах зроблено з цегла. Кожна з цих 4-х квартир складається з 2-х кімнат і кухні, має корисну житло-площу в 51 кв. метрів. Ці будинки споруджено осьяк: коли побудовано звичайним порядком підмури, підносять залізо-сталевий кістяк, якого потім замуровують великими сталевими пластинами завгрубшки 4 м.м. які виготовлені за системою Сіменс-Мартін. Обладовуючи потім особливу систему зв'язків, повнотою ізолюється внутрішнє приміщення від будь-якого впливу тепла, холоду та вогкості. Безпосередньо в середині за зовнішнім сталевим покривом є вільний повітряний простір близько у 6 сантиметрів, який править за чудовий ізолятор для тепла й звуку.

Цей простір обмежують імпреновані торфові плитки, що не пропускають воду й вогкість. Поверхня внутрішньої стіни складається з

жуляків, або пемзо-бетонних накидів завгрубшки 6-8 сант. Інше внутрішнє опрацювання відбувається звичайним порядком. Отож властиву цегляним будинкам вокість тут усунуто цілком. Через винахід неіржавної сталі є можливість усунути всяку небезпеку, щоб заіржавіла сталь, вживана у спорудженнях.

Потрібно підкреслити, що питання про гігієнічні умовини житла в сталевих спорудженнях спеціально обговорювали лікарські кола, які прийшли до думки, що отакі житла дають якнайкращу гарантію уникнути видимої й невидимої вохкості, різких змін температури тощо. Коли, з другого боку, зважити, що зовнішня стіна змальованої сталеві конструкції 14 сантиметрів завгрубшки дає стільки ж тепла, як звичайна цегляна стіна в 51 сантиметрів завгрубшки, то відразу спадають на око великі переваги сталевого житлобудівництва. До них, як ми вже вище зазначали, треба ще додати поважні його переваги з погляду економічного: а саме меншає час будівництва, меншає залежність будівництва від години та є можливість негайно оселитися в будинках, коли вони готові. Не спиняючись тут на подробицях, зазначимо, що на підставі не один раз перевірених обчислень сталеве житлобудівництво дає економію против кам'яних споруджень в 40% усіх витрат на одні лише земельні й малярні роботи тощо.

Житло сталеві конструкції Німеччини коштує не багато, цілком готове житло, що складається з 3-х кімнат і додаткових приміщень і вигід, коштує залежно від вимог, щодо внутрішнього обладнання, від 6-10 тис. марок, цебто до 2.800—4.600 карб. Сюди зараховано витрати на інсталяцію електричного світла, гасу, води а також на обладнання підвалля площею близько $\frac{1}{3}$ площі будинку. Коли збудувати окремо кімнату над зазначені 3 кімнати, то це коштує щоразу 2000 марок.

С. ГУГЕЛЬ

Підсумки зниження собівартості у Харківській місцевій промисловості через 1 півріччя 1928-29 р.

1 півріччя 1928-29 р. для ХВМП'у—це півріччя напруженої роботи щодо зниження собівартості. Продукційно-економічні обставини 1 півріччя ускладнилися; цілий ряд чинників по різному вплинув на зниження собівартості; тимто за 1 півріччя знижено заводську собівартість на 3,98%; по лінії трестівської промисловості, хоч і треба було знизити собівартість на 8,5%, а знижено лише 3,35%. Оцінюючи зниження через 1 півріччя 1928-29 р., треба мати на увазі, що торішнє зниження в місцевій промисловості перевищило директивне завдання. Отже, провадити боротьбу за зниження собівартості 1928-29 р. треба було на вужчій базі.

Проте, наприкінці другого кварталу (березень) знижено на 7,51%, а на початку другого півріччя (квітень) собівартість у місцевій промисловості доходить до 10%.

Це говорить про рішучий та різкий перелім у роботі щодо зниження другого півріччя, що повинно посилити темп знижувати собівартість протягом цього півріччя.

Знижувано собівартість за 1 півріччя в таких обставинах: серед загальних чинників, що впливали на собівартість, слід підкреслити: раціоналізацію й капітальні роботи. За пляном раціоналізації на 1928-29 р. передбачувано витрати на раціоналізаторські роботи 3.477 тис. карб. разом з капітальними роботами, що стосуються раціоналізації. Коли 1927-28 р. стояло питання утворити на підприємствах раціоналізаторські осередки, то на початку 1928-29 р. ці осередки вже існують у багатьох трестах і підприємствах та розгорнули велику роботу для вивчення й дослідження продукції, а також накреслили ряд заходів усунути виявлені дефекти. Витрати на раціоналізаторські роботи в 3.477 тис. карб. мають дати протягом року ефект в 2.5 міл. карб., що становить 72,5% до витрат. Усі некреслені раціоналізаторські заходи обговорювано на виробничих нарадах та комісіях.

За 1 півріччя на швацькій фабриці ім. Тинякова та на фабриці № 2 ґрунтовно реорганізовано продукційні процеси; це й уможливило спеціалізувати підприємства й цехи, та поважно збільшити інтенсивність процесів і максимально їх деталізувати. Тимто, цехи цивільного одягу фабрики ім. Тинякова, і масового одягу фабрики № 2, переведено на систему безупинного потоку; поруч реорганізації продукційної системи, унормовано витрати матеріалу. Перейдено бо на трафарети й устатковано фабрики новими імпортованими машинами. Через те, ці раціоналізаторські заходи прислужилися на швацьких фабриках 1 півріччя до еко-

номії близько в 308 тис. крб. Рационалізаторські роботи 1 півріччя мають дати поважний ефект в 2.350 тис. крб. II півріччя, що уможливить виконати план зниження.

У фабриці „Червона Нитка“ і фабриці ім. „Кутузова“ також рационалізовано 1 півріччя процеси, що не потребувало жодних грошових витрат, саме: стандартизовано вироби, краще використано сировину, в зв'язку з збільшенням числа машин на 1 робітника, — ушлірено робітний день, стандартизовано пакування, тощо. Усі ці заходи дали ефект до 260 тис. крб. Загалом, на цих фабриках провадиться поважна дослідницька робота, бо організовано фабричні лабораторії.

Рационалізаторські роботи в кондитерському тресті спрямовано на поліпшення організації продукції й робітних процесів: змінено бо стандарт, збільшено тару, зменшено асортимент, реорганізовано управу шоколадного й какавого цеху, тощо. Усе це зроблено без жодних витрат та одержано за орієнтовними даними до 1 міл. крб. економії. Опріч цього, здійснено додаткову роботу, що спричинила невеличкі витрати, а саме: механізовано бісквітний пакувальний цех, механізовано транспорт у карамельній майстерні. Одержана економія уможливила перекрити чимале підвищення цін на сировину і тим знизити собівартість на 1%.

З загальної суми витрат в 41 тис. крб., передбаченої в плані рационалізації по Хемкомбінату, за виїмком побудівлі розщипної станції, виконано робіт близько 41% і повнотою виконано роботи у фабриці „Трудовий Хемік“. В інших підприємствах також триває робота, що буде закінчена II півріччя. Основна робота Треста II півріччя — це побудування розщипної станції, і це уможливить рациональніше використовувати сировину.

Рационалізаторські роботи у Пивтресті мають на меті удосконалити технологічні продукційні процеси. 1 півріччя: змеханізовано облік зерна, встановлено топки „Кірша“, що дало економію палива в 1330 крб., та від інших рационалізаторських заходів заощаджено за півріччя 8,5 тис. крб. Опріч цього, в зв'язку з кращою організацією праці, зменшенням витрат посуду на 40%, заощаджено протягом 1 півріччя — 1.800 крб.

Рационалізаторські роботи в підприємствах „Хартмасу“ це механізація продукційних процесів, рациональне використання сировини й палива. За невеличких витрат (1.450 крб.), заощаджено 60 тис. крб.

Поліграфтрест спеціалізував свої підприємства, що спричинилося до кращого використання устаткування й робочої сили. Друкарня ім. „Блакитного“ пристосована друкувати газети та журнали, друкарня ім. „Фрунзе“ — друкувати книжки й дрібну друкарську роботу, друкарня „Комуніст“ друкує газети національних меншостей. З загальної суми — 198 тис. крб. на рационалізацію, виконано робіт на 40%.

В зв'язку з сезонністю виробництва Сидікаттрест підготовляв початок виробництва: влаштовував сушильні й сараї, електрофікував цегельні та організував середньо-заводський транспорт.

В Керамзаводі маємо електрофікацію плиточного цеху, що уможливило замінити старе устаткування, а також зекономити вартість механічної енергії близько 5-6 квт. год. Рационалізаторські роботи на держзаводі позначаються на організації продукційних процесів, що за витрат 23,2 тис. крб. дасть ефект в 93,3 тис. крб.

Комдрів 1 півріччя частинно здійснив систему безупинного потрку на фабриці „Профінтери“, що уможливило посилити продуктивність праці та знизити собівартість.

З оцих даних бачимо, що питанням рационалізації надається належну увагу. Маштаб робіт II півріччя буде геть поважніший, бо роз-

гортається будівельний сезон; і це, безперечно, повинно вплинути на показники зниження собівартості

Капітальні роботи. За основне джерело, і надалі знижувати собівартість та поліпшувати якісні показники продукції, стають капітальні роботи. Через сезонні умовини більшість капітальних робіт передбачено здійснити II півріччя.

ХВМП схвалив 47 проектів на будівельні роботи і 12 проектів ще опрацьовуються. Щоб забезпечити будівництво матеріалами, ХВМП подав заявку до ВРНГ УСРР, але вилучений матеріальний фонд сповна не покриває потреб будівництва, особливо на кровельне залізо (з дефіцитом 67%) і на швелері й балки (з дефіцитом 51%). Щодо технічного персоналу, бракує інженерів, техніків та десятників. З попередніх даних, протягом I півріччя почато роботи на суму 2144 тис. крб., що становить 47%, з чого закінчено й здано в експлуатацію на суму 1212 тис. крб. чи 27%.

Назва тресту	Виконан. плану капіт. робіт в крб.			Виконан. плану випуск. виробу в тис. крб.		
	Асигнов. на 1928-29 р.	Закінч. здано в експлоат.	В %	Передб. на 1928-29 р.	Випущен.	В %
Текстшвацпром	614.789	198.844	32,4	38.252	17.116,6	44,7
Кондтрест	390.300	47.880	14	16.414	10.147,3	61,8
Хешкомбінат	307.485	51.862	17	8.279,5	3.708,2	44,8
Пивтрест	138.850	59.390	42	6.597,8	1.301,9	28,8
Хартремас	337.700	75.650	23	5.417	2.679,1	49,5
Поліграфтрест	285.874	68.236	24	4.169,1	2.114,5	50,7
Комдрів	83.500	51.350	62	4.222	2.252,2	53,3
Дерзавод	49.100	10.880	22	1.945,7	1.038,7	53,4
Силкаттрест	1.132.215 ¹⁾	648.620	58	3.839	1.168,3	30,4
Спиртрест	47.782	—	—	1.554,2	1.144,4	73,6

З цих даних бачимо, що більшість великих трестів капітальні роботи виконало підчас звітного періоду невеликий процент і водночас випуск виробу не абияк переганяє капітальні роботи. В цілому, план капітальних робіт I півріччя ХВМП виконав на 26,9%, тоді коли по виробництву план виконано на 48,6%, а в постійних виробництвах—49,2%.

Отож, завдання щодо випуску виробу реалізовано за звітний час у попередніх умовах і без повного впливу ефективності на собівартість накреслених капітальних робіт.

Якщо взяти на увагу пізній початок весни та несприятливі обставини для капітальних робіт (особливо для будівельних робіт), протягом I кварталу і частини II, треба визнати за задовільний початок робіт в 47% та закінчення і передання до експлуатації 57% усіх початих робіт, або 27% всього об'єму капітальних робіт.

Сировина. До труднощів знижувати собівартість (особливо I кварталу) належать утруднення місцевої промисловості в деяких видах сировини й напівфабрикатів, як сільсько-господарського, як і промислового походження; це спричинило також чимале підвищення цін на сировину. Це, звичайно, зменшувало продукційні спроможності, бо це впливало на кількісне й якісне виконання програми. Важкі обставини постачання сировини Харківській Місцевій Промисловості минулого 1927-28 р. причинилися до того, що промисловість вступила в новий операційний рік або без запасів, або з запасами меншими за нормальні. 1928-29 р. обста-

¹⁾ Без нового будівництва.

вини постачання ще погіршилися і вже І кварталу бракувало окремих видів сировини, як внутрішньої, як й імпортової. Що ряд трестів (Спиртотрест, Пивтрест і Текстшвацпрот) зумів так сяк подолати сировинні утруднення та підтримати безупинну роботу виробництва, то інші трести ще досі переживають не абиякі утруднення, які напевне важко буде ліквідувати до кінця операційного року. До таких трестів належить: Кондтрест, Хемкомбінат, Хартремас, Харполіграфтрест, Комдрів і Дерзавод.

Кондтрест переживав та переживає великі утруднення, бо йому бракує муки й патоки. Хотівши виробити бісквіти й макарони, трест мав на увазі заготовити 4500 тон муки. Та Наркомторг дав лише 3900 тон. Управа Союзхліба І кварталу запропонувала Українській К-рі відпустити трестові 1485 тон. Проте, трест дістав лише 759 тон; дотого ж муку давано в розмірі щоденної потреби та й то з чималими перебоями, що спричинило простої макаронного цеху. Щодо патоки, то обставини геть погані. Річна потреба в патоці це — 3200 тон. Патока поступала протягом І півріччя з великими перебоями та й більшу частину її одержано аж наприкінці півріччя. Загальна сума одержаної патоки — 1300 тон. Таке ненормальне надходження патоки, примусило трест, щоб позбутися перебою в продукції, штучно виготовляти патоку з цукру, а це своєю чергою посилює попит на цукор.

Хемкомбінат за промпляном подав заявку на жири в 3380 тон щоб виробляти мило, та затверджено лише 2992 тони. Через те, що 80% усіх жирів надійшло І півріччя, жирова група тресту працювала безупинно; однак, щоб виконати продукційний план, трест потребує ще 240 тон соєвської олії. Також незадовільно постачано фарбівній групі сухі білила; бо Хемсиндикат відмовився постачати виробництву потрібні сорти. Приміром, трест, замість потрібних йому білих № 1, одержував № 0, що ціною значно вищий та загрожує рентабельності виробництва.

Хартремас переживав гострий дефіцит у сортовому залізі мало не усе півріччя. Особливо стояло пекуче питання постачати заводу ліжок. Коли річна потреба була в 8000 тон сортового заліза, виділено лише 5000 тон. Що отак зменшено потрібну кількість, то потреба на півріччя визначається в 2500 тон. І півріччя треба було 2324 тон, а фактично одержано лише 794 тон. Лютого місяця ВРНГ повідомила за додаткове виділення 1000 тон метала.

Що недовантажено заліза, це спричинило недовиконання продукційної програми і тимчасовий перехід на 5-тиденний тиждень.

Щодо штампувального заводу, також несприятливо постачано йому залізо холодного вальцювання. Заявку тресту на імпорту сировину 120 000 тис. крб. зменшено до 43 тис. крб. За І півріччя видано ліцензій тільки на суму 22 тис. крб., з чого реалізовано на 7 тис. крб. Докищо, замінювано залізо, якого бракує, нашим залізом (Урал-Меніарський завод і „Лентремас“); це не сприятливо, бо його ж бракувало і воно було невідповідних розмірів, що давало великий відсоток покидьків й биття. Чи дивно, що на заводі була сила простоїв, і через те недовиконано продукційну програму на 45%.

Комдрів відчував протягом І півріччя гострий дефіцит в обручному й оцинкованому залізі. На рік потрібно обручного заліза — 105 т., а одержано лише 22 тони. Тимто трестові годі розгорнути виробництво дверок і духовок, що їх село вже починає попитувати. Оцинкованого заліза потрібно 275 тон, а одержано за півріччя тільки 49 тон. Оця кількість заліза, що її потрібно одержати, спричинила неповне розгортання виробництва; при цьому треба зазначити, що бляхарне виробни-

цтво — єдина державна організація, що постачає предмети господарського вжитку сільсько-господарській кооперації.

Шкірзавод надто потребував дубильного екстракту. Тому, що ВРНГ зменшила імпорتنий контингент екстракту до 40 тис. крб. проти заявки в 85 тис. крб., трест змушений був перейти гарбувати корою, що по-важно збільшило собівартість.

Дерзавод — протягом I півріччя мав чималі утруднення щодо постачання цв'яхами й дротом. Металосклад постачав замалу кількість та й то з перебоями, а дріт зовсім відмовився постачати, що й загрожує роботі стружінного та ящикного цеху. Позатим, треба зазначити, що залізниця не надала МК вагонів, це затримало перевіз заготовленого матеріалу і завод змушений вдаватися до дорожчих матеріалів.

Поліграфічний трест мав також утруднення, бо бракувало йому потрібної кількості паперу на виробництво.

Отак, умовини постачання сировини були за I півріччя одною з найголовніших перешкод, що перешкоджали знижувати собівартість.

Ціни на сировину. Поруч недостатнього постачання, сировини, в цілому ряді трестів сировина ще й сильно подорожчала, особливо сировина сільсько-господарського походження. Приміром, в Пивтресті сировина подорожчала на 53 тис. крб., що становить підвищення на 13,2% проти торішніх цін. У Хемкомбінаті (фабрика фарб) подорожчало на 94 тис. крб., тобто на 7,8%. У Спиртотресті сировина подорожчала на 20%.

Якість сировини. Опріч згаданого не абиякого подорожчання сировини, погіршилась також її якість, сорти не відповідають; передусім це в Текстильцвпромі, Харполіграфі й Тремасі. Рівнож погіршилась сировина поточного року і в Спиртотресті.

Ці моменти на виробництво несприятливо вплинули, — це ставить перед промисловістю серйозне завдання: краще використовувати сировину, поліпшувати технічно-економічні показники, зменшувати упал. тощо. А втім, хоч і є досягнення в цій царині, промисловість ще не спромоглась зарадити собі з покладеним завданням I півріччя: це не абияк ускладняє роботу в I півріччі, бо усі ці зовнішні обставини зобов'язують ще більше знизити собівартість.

Продуктивність праці та зарплата. Що по лінії сировини підприємства ХВМП ще не зуміли вишукати резерви, щоб знижувати собівартість, то за найповажніший резерв були взаємини між продуктивністю праці та зарплатою. Кількість робітників по усіх підприємствах збільшило від 13.344 на 1-X 1928 р. до 13.736 на 1-IV 1929 р., а в постійних підприємствах від 12.083 на 1-X 1928 до 13.210 на 1-IV-29 р. Робітників збільшило по усіх трестах, крім Пивтресту (бо в ньому зменшено виробництво), Хартремасу (в зв'язку з ліквідацією залишкової робітничої сили). Пересічно в місяць робітників збільшило у II кварталі проти I кварталу в постійних підприємствах на 4,6% (12.673 проти 12.118), коли збільшився виріб на 7,8%. Проти плану, пересічна кількість робітників за II квартал зменшилась на 0,5%, а через півріччя зменшилась на 2,7%. Зваживши, що, за пляном, випущено виробу на 49,2%, слід визнати взаємини між кількістю робітників і розміром випущеного виробу за досить добрі в усіх трестах, крім Дерзаводу, де робітників II кварталу, коли зменшився виріб на 9,3%, збільшило на 10,4%.

Контрольні цифри на 1928-29 р. передбачали дійти до пересічно-місячного виробу на 1 робітника у постійних підприємствах в 630 крб., тобто, перевищити проти 1927-28 р. на 24,3% і дійти до пересічно-місячної зарплати — 85 крб. 34 к., збільшивши її проти фактичних даних 1927-28 р. на 4,1%.

Продуктивність праці та зарплата за 1-ше півріччя 1928-29 року.

ТРЕСТИ	Пересічнімісн. виробок й зарплата списового робітника							
	За пляном на 1928-29 р.		Фактично за півріччя		За пляном на 1928-29 р.		Фактично за півріччя	
	Сума	% к 27-28 (до зв. дан.)	Сума	% к 27-28 (до зв. дан.)	Сума	% к 27-28 (до зв. дан.)	Сума	% к 27-28 (до зв. дан.)
Текстильцвпром.	746	137,9	699	129,3	88—56	104,1	88—23	103,7
Конкрест	630	116,0	785	144,6	74—84	102,4	86—22	117,9
Хемкомбінат	1701	135,4	1443	114,9	87—72	101,9	91—65	106,4
Пивтрест	1008	119,1	818	96,6	95—88	102,8	86—68	90,8
Хартмас.	503	98,2	524	102,3	84—54	102,3	80—02	96,3
Харполіграф.	194	121,3	194	121	93—65	101,0	88—40	95,3
Комдрів	632	167,6	464	123	86—94	111,1	89—65	114,5
Держзавод.	510	101,0	470	93,1	81—62	104,9	76—39	96,2
Керамзавод	214	108,6	259	131,3	66—15	103,4	69—47	108,5
По ХВМПУ	610	123,7	—	—	83—80	104,0	—	—
В т. ч. у пост. підпр.	630	124,3	609	120,1	85—34	104,1	86—26	105,2

Результати за 1-ше півріччя доводять, що досі ще не підвищено продуктивності праці проти 1927-28 р. на 20,1% (609 крб. проти 507 крб.), зарплату на 5,2% (86 крб. 26 к. проти 81 крб. 98 к.), тобто те підвищено ліміти продуктивності праці, а по заробітній платі (4,1) ці ліміти перейдено.

Що не здійснено ліміти по продуктивності праці, бо не довиконано продукційної програми, за що хоч вгорі вже зазначено. Ліміти по зарплаті перейдено, бо розгорнуто інтенсивну роботу та переглянуто норму виробки й раціоналізованого виробництва; ця робота всетаки не дала значних результатів протягом 1-го півріччя.

А втім, в II-му кварталі помітно, що збільшується продуктивність праці проти I-го кварталу на 3,9% і зменшилась зарплата на 1%, інакше кажучи, I-го кварталу продуктивність праці — проти 1927-28 р. — збільшилась на 17,8%, а II-го кварталу — на 22,3%, тоді, коли зарплату підвищено I-го кварталу проти 1927-28 р. на 5,7%, а через II-й квартал на 4,7%, тобто продуктивність праці, ступнево підвищуючись, наближається до передбачених норм, а зарплата, ступнево знижуючись — також наближається до лімітів контрольних цифер.

Отож, якщо показники продуктивності праці близько підходять до плянових завдань, то дані по зарплаті перевищують плянові передбачення, що й слід взяти на увагу в роботі II-го півріччя. Колиж порівняти показники звітного півріччя з даними I-го півріччя 1927-28 року (продуктивність + 18, зарплата + 9,5), то підсумки теперішнього півріччя, щодо якісних показників праці, можна визнати за задовільніші.

Трудова дисципліна. Показники по продуктивності праці можуть поліпшуватись лише, якщо є трудова дисципліна. Трудова дисципліна на початку 1927-28 р. була таки незадовільна. Порушувано дисципліну, головню, отак: а) було багато прогулів з неоправних причин, б) запізнавались на роботу та залишали до гудка, в) вешталися без діла від цеху до цеху, г) недбайливо поводитись зі струментом, тощо.

II-й квартал, зосібна квітень—1-й місяць соціалістичного змагання, позначається на різке поліпшення трудової дисципліни. Це бачимо з таких даних:

Підприємства	Прогули без поважних причин в %		
	I кв.	II кв.	Квіт.
Швацька ф-ка ім. Тинякова .	0,69	0,65	0,48
Перша Кондфабрика	1,23	1,07	0,54
По ХВМП'у	1,05	0,88	0,47

Зменшилися не лише прогули; покращала також дисципліна в цехах, своєчасно приходять на роботу, тощо, що, безперечно, відбилося на продуктивності праці. Загалом, треба сказати, що трудову дисципліну не аби як поліпшено, зосібна поліпшено протягом останнього місяця півріччя; однак, є ще чимало роботи в цій галузі.

Норми розцінки та апарат ТНБ. Роботу щодо перегляду норм 1-го кварталу, ще не розгорнуто, бо відбувалась колдоговорна кампанія. Інтенсивно почато переглядати норми лише від березня місяця. Тепер, в більшості підприємств оді норми закінчують переглядати. Не переглянуто лише норми на заводі ліжок, частинно в Харполіграфтресті та на заводі Механоліт.

Слід підкреслити, що перегляд норм поточного року має куди глибший науковий характер, тоді, коли минулого 1927-28 р. переглядувано норми, здебільша, на підставі статистичних матеріалів. Що поглиблено роботу апарату ТНБ, то це через краще укомплектування його штатів. Проте, потрібно визнати, що теперішній штат робітників не цілком задовольняє з якісного й з кількісного боку.

Як розгорталась робота щодо зниження собівартості? Тут зауважимо, що незадовільні наслідки в царині зниження собівартості залежать і ще від того, що остаточну директиву дано для ХВМП лише II-ої половини I-го кварталу. Аж відтоді почато опрацьовувати додаткові конкретні заходи щоб знизити собівартість.

Коли почато розгортати роботу щоб знизити собівартість, потрібна була реальна допомога від округових партійних та професійних організацій, вони й допомагали всебічно у цій справі.

А втім, місцеві заводські організації надто поволі втягувались в роботу щодо зниження собівартості, і лише нещодавно, порядком соціалістичного змагання по лінії завдань знизити собівартість, почали відгукатися низові організації та широкий робітничий загал.

Соціалістичне змагання та які від цього перші результати. Розгортане змагання втягло й втягає до себе широкі робітничі лави. Воно спричинилося до всебічного розвитку продукційної ініціативи робітників і технічного персоналу.

Перші підсумки соціалістичного змагання за квітень та травень справджують, що змагання надто сприятливо відбилося на роботі взагалі підприємств, і зосібна різко зменшилась прогули (фабрика імені Тинякова, ім. Кутузова, „Червона нитка“), ушлівлено робітничий день, збільшено практичні пропозиції у виробничих нарадах од рядової робітничої маси, як раціоналізувати, зменшити биття, тощо.

Характерно, що змагання йде в різноманітних формах: змагаються цех з цехом, бригада з бригадою, підприємство з підприємством, і нарешті змагаються між себе окремі робітники. Перспективи й подальші досягнення в соціалістичному змаганні залежать від налагодження правильного обліку, від того, чи братиме адміністраційно-технічний персонал безпосередню участь у керівництві роботою по змаганні, спрямовуючи його в річиде конкретних заходів, що забезпечують зниження собівартості.

Що ХВМП встановив остаточне завдання щодо зниження собівартості, тоді ХВМП широко розгорнув роботу по лінії конкретних заходів в окремих підприємствах, які забезпечують реалізацію завдань щодо

зниження собівартості. Допомогти цьому притягнуто і низовий адміністративно-технічний персонал.

До цього надтоприслужилися, з одного боку, робота комісій ВРНГ, які досліджували чи можливо знизити собівартість (ТШП, Кондтрест, Харполіграфтрест, Керамзавод, Хартремас, Держзавод та Пивтрест); Комісії працювали за безпосередньою допомогою робітників ХВМП'у; з другого боку, сприяли парткомісії, що їх виділив Округовий Партійний Комітет. Проте, треба сказати, щодо початку роботи згаданих комісій, підприємства ХВМП надто детально опрацювали заходи, щодо зниження, і тому висновки комісії мали радше моральний вплив на апарат підприємств і низових професійних організацій, ніж уточняли завдання.

Вже, протягом II-го кварталу і квітня місяця, на підприємствах ХВМП'у перевірено досягнення по лінії зниження собівартості на виробничих і технічних нарадах, у трестах, тощо. Підкреслюючи чималі зусилля адміністративно-технічного персоналу підприємств ХВМП'у по лінії зниження собівартості за 1-ше півріччя, а також те, що було доволі об'єктивних причин недовиконання завдань знизити собівартість, треба підкреслити отакі хиби в цій роботі:

1. В котрих підприємствах завдання знизити собівартість втілювано не досить конкретно в конкретні заходи, які забезпечують зниження собівартості.

2. Не всюди ще адміністративно-технічний персонал належно підготовлений виконувати свої завдання й цехові кошториси; це виходить, в умовах місцевої промисловості, від історичних утворених причин, саме: бракує інженерів, цехи невеличкі, і в зв'язку з цим, годі підібрати досить кваліфікованих керівників цехів, тощо.

3. За об'єктивних утруднень бувало так, що воліли виправдати дими об'єкт. утрудненнями згадане недовиконання завдань знизити собівартість, і не вживали потрібних заходів, щоб іншими заходами перекрити збитки, хиби від кволого постачання, підвищення цін, тощо.

4. Не досить повно розгорнуто також роботу на підприємствах щоб раціоналізувати, на ґрунті технічного нормування, робітні процеси.

5. В котрих підприємствах не досить систематично і не своєчасно аналізовано калькуляції і не стежено за станом показників собівартості.

Підсумки зниження собівартості за 1 півріччя.

В окремих трестах 1 півріччя 28-29 р. виконано план зниження так:

	I кв.	Січ.	Лютий	Берез.	II кв.	I-ше півріччя		План
						Завод. собіварт.	Трест. собіварт.	
Текстшвабпр.	3,1	2,3 ¹	3,76	7,78	4,92	4,28	3,52	9,6
Кондтрест	+ 0,73	+ 3,28	2,2	8,41	2,41	0,89	0,59	5,5
Хемкомбінат	1,79	5,25	6,25	6,90	6,24	4,09	4,61	7,0
Пивтрест	+ 3,1	+ 3,5	+ 8,0	4,41	2,5	+ 1,64	0,1	5,0
Хартремас	3,29	3,17	4,07	9,46	7,18	6,07	5,0	6,0
Поліграфтрест	8,5	13,4	14,0	12,69	13,45	11,52	12,66	15,0
Снілкаттр.	4,9 ¹	7,96	9,97	22,6	15,11	10,17	17,74	9,7
Спиртрест	+ 7,0	+ 6,03	+ 5,5	+ 21,2	11,25	+ 9,44	+ 8,11	5,0
Держзавод	5,15 ²	—	—	—	5,35	5,25	5,05	5,7
Комдрів	5,13	5,3	5,79	9,36	5,35	5,78	3,68	10,0
Разом по ХВМП'у	2,40	2,9	2,96	7,51	4,86	3,98	3,35	8,4

¹) Показники стосуються тільки керамзаводу, цегельні до 1-го півріччя не працювали.
²) Держзавод посилає квартальні звіти.

1 кварталу знижено тільки на 2,4%, бо: а) ступнево розгортувано виробництво; б) розгортувано кампанію знижувати собівартість; в) впливали окремі кон'юнктурні (сировинні тощо) і сезонні чинники (збільшились витрати на паливо, освітлення, тощо); г) реорганізовано швацьке виробництво в зв'язку з переходом на поточну систему, що поважно відбилося на якісних показниках фабрики ім. Тинякова та 2 швацької; д) багато не довиконано показників продуктивності праці й зарплати, що є наслідок ряду чинників (період перегляду норм та розцінок, складано нові колдоговори, впала труддисципліна і великий відсоток не вийшло на роботу). Окремі підприємства відчували на собі вплив тих завдань і можливостей, що їх самі собі поставили на ґрунті початкових прикидань, не будучи підготовленими до якісних показників, значно збільшених на підставі директив.

З цих причин, 1 квартал не дав сприятливих результатів і також відбився на кількісних показниках, що відбилося на продукційних витратах.

Проте, в II кварталі помітно різкий перелім, головню, через інтенсивно розгортвану роботу по лінії заходів знижувати собівартість; тимто, що форсовано раціоналізаторську роботу, напружено людський апарат, розгортувано соціалістичне змагання та куди краще поліпшено показники продуктивності праці,—то поважно поліпшились показники мало не в усіх трестах і підприємствах та зниження доходить до 4,86%, а останній місяць II кварталу—квітень дає зниження 7,51%.

До того, слід зазначити, що трести, які мають підвищення собівартості I кварталу, поліпшили набагато свою роботу II кварталу. Приміром, Кондтрест, коли підвищилась собівартість I кварт. на 0,73%, дає вже зниження II кварталу до 2,4%. Пивтрест, коли підвищилась собівартість I кварталу на 3,1%, дає зниження II кварталу на 2,5%. Щодо інших трестів, то тут помітно особливо рішучий перелім для II кварталу. Надто поважно поліпшили свою роботу Хемкомбінат (I квартал 1,79%, II—6,24%), Хартремас (I квартал 3,29%, II квартал 7,18%, Поліграфтрест (I квартал 8,5% II квартал 13,45%), Керамзавод (I квартал 4,9%, II квартал 15,11%). Дерзавод майже виконав завдання I кварталу—5,15% і показує поліпшення для II кварталу—5,35%.

Отож, наслідки роботи щодо зниження собівартості II кварталу, як в окремих трестах, як і загалом по ХВМП у нас багато поліпшились і показують, що знижено на 4,86% проти 2,40% I кварталу.

Загалом по ХВМП у I півріччі знижено собівартість до 4% (3,98%); при цьому лише Спиртотрест підвищує собівартість на 8,11%, бо різко підвищилась вартість сировини (до 20%) та погіршилась її якість.

Зниження собівартості по елементах. По окремих елементах знижено собівартість по ХВМП в цілому за півріччя так:

Сировина	Допом. мат.	Пакування	Паливо	Зарплата	Нарахування	Загальн. завод.	Зав. собів.	Трест. собів.	Цейові	Позн
0,14	0,19	0,29	0,01	1,77	0,54	0,10	1,22	3,98	3,35	8,5

З цих даних бачимо, що найменш зменшено собівартість на сировині, про що в горі казано. Підкреслити слід що наслідки зниження на сировині були б геть не задовільні, якщо б не використовували краще сировину.

Задовільніші маємо підсумки щодо зниження собівартості через краще використання ресурсів.

За перший квартал, продуктивність збільшилась проти 1927-28 на 17,8%, за планом 24,3%, а зарплата 5,7%, за планом 4,1%. А втім, вже II кварталі, склавши колдоговори, переглянувши норми й розцінки, змінивши прогули, поліпшивши на багато робітничі питання і розгорнувши соціалістичне змагання, — показників не абияк покращали; тимто, за півріччя, як вже казано, продуктивність збільшилась до 20,1%, а зарплата до 5,2%. Хоч за планом передбачувалося по зарплаті знизити продукційні витрати на 16,3% — це можливо було зробити за півріччя тільки в 12,5%; з'ясується це тим, що перевищено паяна по зарплаті, коли не доведено план продуктивності праці. Загалом, за півріччя знижено витрати по зарплаті на 1,77%. Зниження оце більше відстає од завдань, ніж взаємини між фактичною заробітною платою та продуктивністю, бо підвищувалося продуктивність коштом більшого завантаження підприємств і краще використовувалося допоміжний обслуговний персонал. Це, проте, безпосередньо не відбилося на прямій заробітній платі, а відбилося на цехових витратах.

Знижено собівартість на паливі 0,01%, з одного боку від незначної ваги його в продукційних витратах місцевої промисловості (1,16%) а з другого, підвищилися його витрати в зв'язку з сезонними обставинами і затажною зимою. Останній момент по цій статті ба кавіть спричинив підвищення собівартості в котрих трестах. В Харсилікаттресті (Керамзавод) знижено по паливі до 2,5%, бо краще його використано, і переділено на гірший сорт палива.

Щодо цехових і загально заводських витрат, слід визнати, що в цій галузі ще не досить знижено витрати, особливо цехові, де маємо лише на 0,10%, дарма, що збільшилася готовий виріб проти I кварталу 27-28 р. (без сезонних виробництв) на 47,3%.

Це слід з'ясувати, головню, такими причинами: 1) сезонними умовами, що спричинилися до зайвих витрат на опалення, освітлення, тощо; 2) реорганізацією швацьких фабрик, що збільшило цехові витрати тільки лише в одному Текстшвацьпромі на +0,67%; 3) кволою збутовсю кон'юктурою і зменшенням виробництва в Півтресті на 54,9% проти I півріччя 27-28 р., що підвищило цехові витрати по тресту (+2,12%); 4) реорганізацією та укомплектуванням підприємств Комдріву, коли приєднано до нього дрібні підприємства Комборбезу; через те цехові витрати по тресту вбилися в силу на 0,46%.

З цих головних причин, хоч і збільшився готовий виріб, цехові витрати за I півріччя більше знизити не пощастило. Поряд цього, знижено цехові витрати в Кондтресті (1,08%), Хемкомбінарі (0,67%), Харполіграфтресті (2,86%) і Керамзаводі (4,91%).

Що знижено за півріччя заводську собівартість до 4%, то трестівську собівартість пощастило знизити лише на 3,35%. Отже, трестівські витрати не лише прислужилися до зниження, як це було торік; а навпаки погіршили показники досягнень по заводській собівартості.

В даному разі, за півріччя, трестівські витрати збільшили заводську собівартість на (3,98%—3,35%) 0,6%: бо дарма, що мало не усі трестівські витрати знижено — уразвбір проти минулого року дійшов до 2400 т. к. Що так поважно збільшилися ставки на уразвбір, це не тільки анулювало досягнення в зниженні по окремих трестівських витратах (адміністраційно-господарські витрати, відсоток за кредит, торговельні витрати), але й зменшило згадані досягнення. Це було і в Текстшвацьпромі, Кондтресті, Хартремасі, та особливо в Комдріві, де, через збільшення уразвбору, трестівські витрати зменшують досягнення більше за 2% по заводській собівартості.

В. ЧУІСТОВ

Основні моменти обґрунтування будови Хорольської електростанції

Відстаість економіки Лубенщини, слабкий розвиток великої промисловості, наявність в окрузі понад сто тисяч дрібних індивідуальних селянських господарств із низькою технікою обробки землі, кепським землевпорядженням і т. ін. й в наслідок цього щорічний дефіцитний бюджет округи, натурально, викликає необхідність знайти вихід з такого становища і встати на шлях поступового піднесення та перебудування господарств округи.

Знайти цей вихід безумовно не можливо без широкої реконструкції всього господарства округи, без переведу його на більш високу технічну ступінь розвитку. Висока техніка передбачає в свою чергу економічну й раціональну енергетичну базу. А раціональна енергетична база при сучасному стані техніки — це електрофікація.

Виходячи з цього, а також маючи на увазі необхідність раціонального використання великих торф'яних масивів округи, зокрема Хорольських торфовищ, виникла ідея будови Хорольської торф'яної електростанції.

Основні показники по торф'яних масивах свідчать про значні запаси цього виду палива в окрузі. Лубенщина має запасів торфа понад 8,3 мільярдів пудів, або 6,5% від усіх запасів України.

Найбільші запаси знайдено по р. Оржиці, в Оржицькому районі. Але віддалення цих запасів від станції залізниці не дає можливості ставити питання про великий розмір добування й експлуатації цього торфу. На другому місці за запасами торфу стоять Хорольські торфа, експлуатація яких передбачена для електрофікації. За окремими родовищами в порівненні з українськими запасами, торф'яні масиви округи розподіляють так:

Назва родовищ	Площа торфовищ в десят.	Запаси повітряно-сухого торфу в міль. пуд.	Попільність сухої маси у процентах
1. Україна	630.780	127.100,0	—
2. Лубенщина	38.635	8.345,0	—
3. Питома вага Лубенщини до всієї України	6,1%	6,5%	—
4. Виявлені запаси Хорольського торфу	1.470	160,0	12,0—22,0
5. Виявлені запаси Лубенського торфу	990	32,7	19,7—28,0
6. Виявлені запаси Миргородського торфу	—	7,8	до 20,0
7. Оржицький торф	4.400	1.200,0	9,7—21,4
8. Яблунівський торф	770	142,4	—
9. Тарандицький торф	550	76,2	—
10. Нероновський торф	110	15,2	до 20,0
11. Сенчанський торф	33	3,1	до 22,8

Виявлені запаси Хорольського торфу в кількості 160 міль. пудів забезпечують роботу станції на 40 років.

За експлуатаційним кошторисом, розробленим Торф'яною частиною НКЗ, собівартість Хорольського машинно-формовочного торфу стано-

вить франко місце добування 7,5 коп. за пуд, а франко станція — 10 коп. При щорічному добуванні торфу приблизно в 4 міл. пудів, капітальні витрати на торфо-господарство становитимуть близько 926 тис. крб.

Останні досягнення в галузі добування й спалювання фрезерного торфу говорять про можливість значного скорочення так першопочаткових витрат, як і собівартості, тому план торфо-господарства доведеться відповідно переробити.

Спроби досвідного спалювання Хорольського торфу в Москві на шахтно-дисковій топильці Макарєва дали цілком сприятливі наслідки. Здіймання пару досягло з поверхні нагріву до 40 кгр/метр² при попередньому спалюванні і до 33,6 кгр/метр² при пересічному здійсненні пару протягом 8 годин безперервної роботи проти 25 кгр/метр², передбачених проектом станції.

Взявши на себе ініціативу й тягар, а також деякий ризик розрішення питання про придатність Хорольського торфу для заводського спалювання, округа одержала гарні наслідки і цим самим розіршила сприяливо проблему спалювання багатозольного українського торфу.

Споживачі електроенергії. Початий процес реконструкції господарства округи ґрунтується в крайню моральну й технічну поношеність основних фондів і зокрема силових установок. Силові установки 45 ценових підприємств, а також значна кількість нижчецінових — дрібних і кустарних підприємств, дякуючи довгому використанню їх без ремонту і заміни, вимагають повного поновлення, без чого не можна не тільки поширювати виробництво, а навіть підтримувати його на сучасному рівні.

Зрозуміло, що навіть часткова й поступова заміна їх, не кажучи вже про труднощі фактичного одержання потрібних установок, вимагають значних затрат і не завжди відповідають вимогам раціонального обладнання підприємств і зниження собівартості продукції.

Ще гірше становище з силовими установками в окрузі на шості дрібних електростанціях. Потужність цих станцій становить всього 330 кіловат з загальною виробкою за 1927-28 рік близько 660 тис. кіловат-годин.

Зазначені станції працюють з великим перевантаженням, не маючи ніякого резерву. Ці станції не задовольняють вимог не тільки в електроенергії, а навіть в освітленні людности, яку вони повинні обслуговувати.

При загальній потрібній потужності для електричного освітлення трьох міст Лубенщини — Лубень, Миргород і Хорол — приблизно в 800 кіловат, електростанції цих міст мають потужність всього лише 438 кіловат, себто 55% необхідної потужності.

Потреба в електроенергії промисловості також майже зовсім не задовольняється, між тим як промисловість округи вимагає зараз електроенергії приблизно до 6 міл. кіловат-годин.

Збудування станції дасть можливість перевести всю промисловість округи на електроенергію і тим самим звільнити округу від необхідності ввозу мінерального палива і необхідності витрат на заміну поношених силових установок.

Взагалі, наявність дешевої електроенергії служитиме значним стимулом в розвитку промисловості округи.

Щодо сільського господарства, то в зв'язку зі зростанням машинізації його, потрібність в тягловій силі щороку зростає швидким темпом, при чому задовольнити цю потребу живою тяговою силою, звичайно, буде неможливо, в зв'язку з чим в допомозі їй мусить стати механічна тяглова сила, якою може бути, як відомо, трактор або електроенергія.

Збудування станції утворить досить сприятливі умови для електрифікації сільського господарства Лубенщини.

Вищезазначені міркування свідчать про економічну доцільність збудування могутньої районної станції. Основні необхідні передумови для збудування її — дешеве місцеве паливо і навантаження — не викликають ніяких сумнівів.

Головним споживачем енергії буде сільське господарство, питомо вага якого в загальному споживанні енергії станції становитиме до 5 року експлуатації близько 52% або 10,5 міл. кав. годин, із яких 4,8 міл. кав. годин споживатимуть селянські та напівтоварові млини, 2,6 міл. кав. год. інші підприємства, що перероблюють с.-г. продукти (беконна фабрика, птахояєшний комбінат, заводи комбікорма, заводи для переробки конопель і т. ін.), 1,1 міл. кав. годин різна обробка с.-г. продуктів, молотьба і т. ін., 0,6 міл. кав. год. сільські кустарні промисли і 1,4 міл. кав. год. сільське освітлення. Із цієї групи споживачів тільки 2,6 міл. кав. год. споживатимуть нові підприємства, що зараз не існують, але передбачені до збудування спочатку другого п'ятиріччя; останніх споживачів можна віднести до категорії споживачів, що зараз існують.

Споживання електроенергії промисловістю існуючими підприємствами запроєктовано в кількості 7,6 міл. кав. годин або 37,2% проти споживання її механічної енергії в 1927-28 р. в кількості 6,0 міл. кав. годин.

Промислове навантаження станції, як бачимо, запроєктовано в дуже незначних розмірах. В зв'язку зі сприятливими перспективами розвитку промисловості, що виявилися останнього часу, споживання електроенергії промисловістю значно збільшиться. Ціла низка нових підприємств не передбачена як споживачі станції, напр., сукняна фабрика, цеглово-черепичний завод, каїнкерний завод, поширення ставко-будівельного заводу, завод по виробництву з торф'яного попелу будівельної цегли, фабрика вохри й, нарешті, фабрика солом'яної тенктури, яка щорічно може спожити до 4,0 міл. кав. годин. Питання про цю фабрику стоїть окремо, оскільки її передбачається збудувати суміжно зі станцією, щоб об'єднати тепло-силове господарство станції і фабрики з метою використання останньою відробленого пару від турбин станції.

Соломою, робочою силою і водою ця фабрика буде цілком забезпечена. За товарними лишками соломи в 3,5 міл. пудів, не враховуючи очерету, врожай якого щороку досягає до 4 міл пуд., загальна потреба цієї фабрики досягне за проектом лише до 1,4 міл. пудів.

Комунальне навантаження станції запроєктовано також дуже обережно. Наприклад, не досить ураховано споживання енергії Миргородським курортом, перспективи розвитку якого дуже сприятливі.

Збудування цієї станції в комбінаті з фабрикою солом'яної тенктури дасть значний соціально-економічний і виробничий ефект.

Електрофікація сільського господарства дасть можливість мати значні досягнення в галузі його реконструкції та інтенсифікації; так, посівна площа в районі електрофікації збільшиться на 14,6%, урожайність — на 42%, валова продукція — на 55%; без електрофікації сільське господарство цього району матиме значно менший темп розвитку.

Дешевя електроенергія дасть можливість значно раціоналізувати й поліпшити умови виробництва на існуючих підприємствах, а також матиме вплив на розгорнення нових виробництв.

Треба мати на увазі, що в умовах Лубенщини проблему використання місцевого торф'яного палива, що дає можливість звільнити Донбас від ввозу в округу донецького палива, найбільш доцільно можна рішити способом спалювання його для електрофікації.

За окремими споживачами корисний відпуск електроенергії, запро-
ектовано в таких розмірах: (В тис. квл. годин).

	1932-33 р.		1935-36 р.	
	Кількість	Пит. ваг.	Кількість	Пит. ваг.
1. Підприємства для перероб- лення с.-г. продуктів	5.460,9	55,5	8.413,4	41,3
В тім числі:				
а) млин, круподерні і маслобой- ні селянського й напівтова- рового типу	4.472,0	45,5	4.787,6	23,4
б) заводи по комбікорму	—	—	980,0	4,8
в) сушка цукрового буряку	—	—	576,0	2,8
г) підприємства для перероб. конопель	—	—	420,2	2,0
д) птахоєвський комбінат	—	—	322,0	1,6
е) беконна фабрика	—	—	224,0	1,1
2. Сільські куст. пром.	342,8	3,5	684,3	3,4
3. Сільське освітлення	955,8	9,7	1.430,6	7,0
Разом по с.-г. ву	6.759,5	68,7	10.528,3	51,7
4. Промисловість	1.232,5	12,5	7.610,9	37,2
5. Комунал. господарство	1.838,0	18,8	2.280,1	11,1
Всього	9.830,0	100	20.427,3	100
6. Кортонна фабрика	3.960,0		3.960,0	
Всього	13.790,0		24.387,3	

Зазначена станція обслуговуватиме місцевість радіусом близько 40 км. з охопленням м. м. Лубень, Миргорода й Хорола і 37 приле-
глих до них сел, себто значна частина округи знаходитиметься в сфері
впливу цієї станції.

Дефекти проектування і тип станції. Новина зазначеного комбі-
нованого підприємства, викликана з одного боку відсутністю досвіду
в використанні українських багатопопільних торфів у великому масштабі
для електрофікації, а з другого — в розрішенні досить трудного зав-
дання електрофікації, сільського господарства, не будування окремих
сільських дрібних станцій, а торфоцентралі мішаного типу (сільської,
промислової і комунальної), — була причиною майже двох років про-
роблення цього питання, а також причиною того, що розроблений проект
має деякі дефекти.

Розглядаючи цей проект, Електровідділ ВРНГ взяв не цілком вірну
лінію в цій питанні. Замість того, щоб виявити дефекти проектування
і вказати на необхідність їх виправлення, він всю свою увагу зосередив на
розрішенні принципового питання про вибір типу електростанції, доказуючи
перевагу трьох місцевих станцій над торфоцентраллю. В своєму попе-
редньому висновку Електровідділ вважав за необхідне збудувати три
дизельних станцій. Можливо, що деякі дефекти проекта торфоцентралі
(дорожня будівельних робіт, а також котельної, невиявленні п-
тання з торфом і т. і.) могли бути підставою для деяких сумнівів в

перевазі торфоцентральної над місцевими станціями. Тепер, в зв'язку з сприятливими наслідками спалювання, ці сумніви цілком відповідають.

Думка ВРНГ про те, що першопочаткові витрати на три локомотивних станції будуть більші, ніж на торфоцентралі, неправильна, бо навіть без здешевлення будівництва торфоцентралі, (а це здешевлення можливе приблизно на 1 міль. крб.) вартість одного встановленого кіловата становитиме на торфоцентралі (без торфогосподарства) 857 крб., а на трьох станціях — 1020 крб. себто на 19% дорожче.

Можливість збільшення здійснення пару до 40 кгр-метр² за даними досвідного спалювання проти 25 кгр-метр² за проектом, є також необхідність уточнення навантаження і деяких інших моментів, висуває питання про переробку проекту.

Перероблюючи проект, треба урахувати об'єднання теплосилового господарства з кордоною фабрикою з метою використання останнього відорбленого пару від турбін станції.

Треба прискорити остаточно вирішення цього питання в ВРНГ.

Переробка проекту ні в якому разі не мусить затримувати затвердження проекту у ВРНГ. Треба, щоб ВРНГ включила будівництва станції в контрольні цифри електро-будівництва на 1929-30 рік.

Експлуатаційні передбачення. Корисна собівартість 1 кль.-год. енергії у споживача становитиме з урахуванням погашення кредитів 7,66 коп. Пересічно-відпускна ціна корисної кль.-год. становитиме 8,2 коп. себто чистий прибуток становитиме 8,8%.

Але, завдяки невірному проектуванню навантаження в перші роки експлуатації станції, вона матиме в перші два роки збиток, якого можна уникнути перероблюючи проект.

За окремими роками наслідки роботи можна бачити з такої таблиці:

	1931-32 рік	1932-33 рік	1933-34 рік	1934-35 рік	1935-36 рік	1936-37 рік	1937-38 рік
1. Експлуатац. витрати . . .	915,6	1063,3	1141,1	1213,8	1443,4	1480,7	1505,7
2. Прибуток від реаліза. енергії	729,8	959,4	1189,0	1418,7	1717,9	1717,9	1717,9
Наслідки:							
а) збиток	185,8	103,9	—	—	—	—	—
б) прибуток	—	—	47,9	204,9	274,5	237,1	212,2

Календарний план будівництва. Все будівництво мусить бути здійснено в дві черги; потужність 1-ої черги визначається в 6 тис. кль. загальною вартістю за першопочатковим проектом (без торфо-господарства) в 6.140,7 тис. крб. В другу чергу потужність доводиться до 9 тис. кль. з загальною вартістю всієї станції в 7.827,7 тис. крб.

Крім того на організацію торфо-господарства буде затрачено 926 тис. крб.

В наслідок перероблення проекту загальна вартість станції буде значно скорочена.

Будівництво 1 черги намічено закінчити протягом 1929-30 і 1930-31 р.р., а другої — 1933-34—1934-35 р.р.

У перший рік будівництва буде замовлено механічне й електричне обладнання, закінчено основні будівельні роботи і почнеться будівництво сітки і підстанцій.

Другого року буде замовлено допоміжне обладнання, продовжуються й закінчуються роботи по житлобудівництву, водопостачанню, сітках, підстанціях і лініях передачі, а також монтажні роботи.

Вартість робіт за окремими роками розподілюється так:

В тис. крб.

1929-30	1930-31	Разом 1 черг.	1933-34	1934-35	Разом 2 черга	В с ь о г о
2000,0	4140,3	6140,7	548,4	1138,6	1637,0	7827,0

Після перероблення проекту ці цифри декілько зменшаться, але загальна установка не зміниться.

Фінансування. Фінансування в розмірі 5,5 міл. крб. або 70% передбачається покрити довготерміновим банківським кредитом і за окремими джерелами розподілюється так:

	1929-30	1930-31	Разом 1 черг.	1934-35	1935-36	Разом 2 черга	1 і 2 черга
1. Довготерміновий кредит	1400,0	2900,0	4300,0	400,0	800,0	1200,0	5500,0
2. Місцеві кошти	600,0	1240,0	1840,0	148,0	339,0	487,0	2327,0
Разом ..	2000,0	4140,0	6140,0	548,0	1139,0	1687,0	7827,0

Термін позики запроєктовано в 20 років з погашенням її протягом 16 років, починаючи з 5 року одержання позики.

Погашення кредитів передбачається провести таким чином:

	1933-34	1934-35	1935-36 і щорічно до 1948-49 р. включно	Всього за 16 років
1. Погашення держпозики:				
а) за рахунок амфонду	289,2	289,2	289,2	4617,3
б) „ „ прибутку	—	—	62,0	872,7
Разом ..	289,2	289,2	351,2	5500,0
2. Погашення позик споживачів, в тім числі за рахунок амфонда	51,8	51,8	51,8	827,3
В с ь о г о . .	341,0	341,0	403,0	6327,7
В тім числі:				
а) за рахунок амфонда	341,0	341,0	341,0	5455,0
б) „ „ прибутку	—	—	62,0	872,7

Лишок чистого прибутку за цим варіантом погашення запроєктований такий:

В тис. крб.

	1935-36	1936-37	1937-38 і далі
1. Сума прибутку без погашення позик	237,6	237,1	212,2
2. Теж після погашення позик	175,6	175,1	150,2
3. % до вартості реалізов. енергії.	10,2	10,2	8,8

Хорольська станція буде першою станцією на Україні, яка використовуватиме в широкому масштабі український багатопопільний торф, а також першою станцією в Союзі, що буде здійснювати широко електрифікацію сільського господарства.

Як перший досвід ця станція повинна мати показковий характер.

Крім того, із цієї станції можливо буде, встановивши зайвий казан, зробити українську досвідну станцію для споживання торфу.

Все це дає право Лубенщині, як піонеру в цьому важливому питанні, на включення будівництва та фінансування станції в контрольні цифри України 1929-30 року і на відповідну до себе увагу з боку всіх зацікавлених установ.

Д. ГОРДІЄНКО

Питання розвитку коноплярства на Глухівщині

Труднощі, що повстали за останні часи з постачанням підприємств текстильсировиною, зокрема прядивом конопель, петрібують, як з боку місцевих, так і центральних установ, приділяти цьому частковій роботі більш уваги, ніж це було дотепер. Потрібно накреслити низку заходів, які б не тільки зміцнили сучасне становище коноплярства, а, що саме головне, стимулювали б його розвиток на майбутнє.

Цілком зрозуміло, що потрібні заходи треба застосовувати до конкретних умов вирощування цієї культури, та в першу чергу в тих районах, де ця культура посідає переважне місце. До округ з розвиненим коноплярством на Україні відноситься Глухівщина. Череззсможність та далекоземелля разом з обмеженістю ринкових взаємодій, — в свій час сприяли організації в окрузі екстенсивно-зернового типу господарства, з м'ясо-гнійовим уходом та інтенсивним використанням садібних й присадибних земель засівами картоплі та конопель. Коли значіння першої культури полягає в тому, аби компенсувати дефіцит головних зернових продовольчих культур, то друга — переважно з'являється товарною культурою.

За даними с/г балансу округи, товарова вартість продукції коноплярства складає майже 2.000.000 карб., або не менш 25% всієї товарної частини с-г. округи, а за бюджетовими даними, навіть 50% грошових надходжень в господарстві належать коноплярству. Своім товарним виходом прядива (мало — не 300.000 пудів) серед других округ України округа посідає перше місце, збираючи майже 50% до українського пляну заготівель та 10% до Союзного пляну заготівель прядива.

Площа конопель округи за даними весняного опиту селянських господарств за 1928 рік дорівнюється 13.960 дес., 4% до всієї засівної площі округи, при чому площа конопель у польовому засіві складає 0,9%.

та на садибі 34,2%. Така щільність конопель у засіві по своїм розмірам відносить округу до районів з найбільш розвиненим коноплярством у цілому Союзі.

Площа конопель не однаково розповсюджена на терені округи. Міцні масиви конопель з великою щільністю до всього засіву маютьяся на ліпших ґрунтах Південно-Східної частини округи, так і на гірших — Північно-Західної частини. По суті ці масиви з'являються продовженням Брянського та Курсько-Орлівського масиву конопель. По значінню коноплярства серед інших районів округи перше місце посідають такі адм. райони:

(Весняний опит 1927 року).

Назва адм. району	Площа конопель	Відсоток конопель до засіву	Дес. коноп. на 1 двір	Товарів лишки прядива в т. пудів
Глухівський . . .	1337	4,0	0,14	27,2
Есманський . . .	1427	4,8	0,21	33,6
Н.-Сіверський . . .	1971	4,4	0,16	45,2
Семенівський . . .	1342	3,6	0,12	35,2
Путивельський . . .	1842	5,7	0,15	40,1
По округі . . .	12836	3,7	0,13	281,6

Питома вага цих районів складає майже 62% всієї конопляної площі та товарного збору конопель в округі.

Коли розглянути питання про забезпеченність коноплями різних засівних груп округи, то можна буде бачити, що відсоток засівів конопель до всього засіву найбільший у малозасівних груп. Так, напр.: засівні групи від 0 до 2,09 дес. на 100 дес. всього засіву мають від 4,6 до 6 дес. засіву конопель, в той час, як багатозасівні групи з засівом від 6 д. і вище на 100 дес. засіву мають лише 3—3,6 дес. засіву конопель. Що ж торкається забезпеченності коноплями одного двору різних засівних груп, то тут, навпаки, забезпеченність коноплями зростає поруч зі збільшенням засівозабезпеченності селянського двору. Так, напр.: для того ж 1928 р. коноплезабезпеченність одного двору малозасівної групи (від 0 до 2,09 дес.) хитається в межах 0,02—0,09 дес. По суті, тут значіння коноплярства мабуть не перебільшує споживчих потреб селянського двору. Засівні групи від 2,1 дес. до 6,09 дес. мають забезпеченність коноплями на 1 двір в межах 0,12—0,22 дес. і нарешті у багатозасівних груп (від 6,1 дес. і вище) ця забезпеченність коноплями досягає 0,50 дес. на 1 селянський двір.

Більш правдиве уявлення цього питання можна побачити, коли розглянути питому вагу окремої групи, що до володіння площею конопель округи:

Засівні групи	Питома вага групи до кількості г-в округ	Відсоток участі групи до конопляної площі округи
0,01—2,09 . . .	23,7	10,61
2,1—6,09 . . .	66,8	71,45
6,1 й вище . . .	9,5	17,94
	100%	100%

Можна бачити, що малозасівні групи при наявності в них 23,7% г-в володіють лише 10,61% конопляної площі округи, тоді як багатозасівні при питомій вазі дворів в 9,5% володіють 17,94% площі конопель округи. Не дивлячись на таку диференціацію коноплярства, все ж таки треба зазначити, що по-над 80% всієї конопляної площі округи належить мало — та середньо-засівним г-вам округи.

В довійські часи, за орієнтовними даними, площа конопель округи дорівнювала 18.000 дес. з вивозом 430 — 450 т. пудів прядива за межі округи. Закриття в зв'язку з війною закордонних ринків (зокрема німецьких), відход на війну значних мас чоловічого населення та збільшення цін на менш-працевібрні зернові культури — сприяли ще до революції скороченню цієї культури в окрузі. Проте, як змінювалася площа конопель за останні 12 років, за даними весняних опитів, можна навести такі показники:

По рокам	Десятин			В відсотках до 1916 р.
	У полі	На садіб.	Разом	
1916	5538	11272	16810	100
1920	151	8302	8453	60,3
1921	3088	3789	6877	40,9
1922	2469	3697	6166	36,8
1923	960	5310	6270	37,3
1924	1956	6126	8082	48,1
1925	2241	8930	11171	66,4
1926	2149	10756	12905	70,8
1928	2714	11246	13960	83,0

Катастрофічне падіння площі конопель за часи громадянської війни пояснюється загальним занепадом у господарстві країни та неприступністю тих же закордонних ринків. Зараз конопля на площі округи дорівнюється 83% площі 1916 року й перебільшує 77% площі довійських часів.

Треба відзначити, що серед всієї засівної площі конопель за дореволюційні часи засіви у полі складали майже 33% всієї площі конопель, в той час, як зараз ці засіви менш за 20% конопляної площі округи. Порушення такого співвідношення поміж засівами конопель у полі та на садібі треба шукати: 1) в недовідбудові присадибних конопляників, які підчас розрухи були повернені під засіви польових, зернових та інших рослин, 2) в ліквідації цих конопляників аграрною революцією на селі, коли відокремлені площі конопель у польовому кліні були розділені та засіяні іншими рослинами, яким шляхом використовуються й зараз.

Правдивість такого твердження ілюструється сучасними площами засівів конопель у полі й на садібі, з яких видно, що недовідбудова загальної конопляної площі округи в порівнянні з 1916 роком відноситься виключно за рахунок зменшення засівів конопель у полі. В цьому питанні — поширенні засівів конопель у полі на базі відповідних міроприємств, необхідно приділяти потрібну увагу та місце роботі по коноплярству. Правдиво, що за останні 3 роки (1926, 1927, 1928) площа конопель округи, при загальному збільшенні на 8,7%, скоріше зростає на польовій землі (26,3%) ніж на садібі (4½%). Безперечно, це ще раз підтверджує відбудову конопляників на садібі та що поширення конопель у майбутньому на садібі може проходити поруч зі збільшенням

садибних площ та витисненням інших культур, зокрема картоплі. Одначе треба мати на увазі, що повне витиснення картоплі коноплями в садибі не бажано по умовам культури (потреба в чергуванні рослин) та навіть не зможе бути здійснена ще й по внутригосподарчим умовам селянського двору (сезонове споживання картоплі з ближчих частків).

Для поліпшення техніки коноплярства на садибі всеж таки необхідно вимагати чергування конопель з картоплею. Такий напрямок, при винесенні частини картоплі до польової сівозміни, дасть можливість поширити площу конопель на садибі до максимальних розмірів та піднести питому вагу конопель до розміру картопляної площі на садибі. Дані за останні 3 роки свідчать про те, що засів конопель на садибі менш ніж засів картоплі:

В відсотках до всієї засівної
площі садиби

По рокам	Коноплі	Картопля
1926	27,1	33,3
1927	27,5	32,8
1928	30,2	34,2

Вже зараз площа конопель на садибі має тенденцію по своїм розмірам наздогнати площу засівів картоплі.

Проте, слід сказати, що головне поширення площі конопель для всіх районів округи потрібно ув'язувати з переведенням землеустрою. Для багатодвірних земгромад таке поширення площі, як що мати на увазі значні потреби конопель в угнійні гноєм, треба провадити шляхом дорізки з польового кліна присадибних конопляників зі встановленням присадибної сівозміни засівом конопель та картоплі. Такі заходи вживаються вже й зараз, чим в процесі землеустрою на 15—20% збільшується конопляники земгромад окремих районів. Для невеличких земгромад, де довів гною на поле буде ближче, можливо культуру конопель заводити до польової сівозміни. Встановлення польового сівозміну з культурою конопель потрібно здійснювати в разі можливості повного забезпечення конопляної площі мінтухами.

Разом з тим для поширення конопляної площі округи серйозну увагу слід приділити питанню використання лукових торфовищ округи. Вже зараз є можливість розпочати здійснювати таке практичне завдання на масивах в заплаві річки Клевені, які на площі 10.000 га охоплені висушними роботами. Справа потребує того, що б ще в цьому році було приступлено до дослідження цих площ під ріжні культури й зокрема під коноплі. Щоб набути певного досвіду з вирощування конопель на торфовищах округи, необхідно також закласти низку досвідних частків. Треба сподіватись, що практичне вирішення цього питання, за умовами округи, яка має значні площі лукових торфовищ, буде значним чинником що до поширення конопляної площі округи на ґрунті її осушувальності не тільки в районах висушних робіт, а й в інших місцях округи.

Не менш важливим завданням в справі піднесення продукції коноплярства слід відвести збільшенню врожайності та поліпшенню якості продукції конопель. Треба відверто сказати, що за старі часи цьому питанню з боку держави та громадської агрономії майже не приділялось уваги. Перша вважала коноплю за селянську культуру, що при значних з неї турботах не змогла знайти місця

у великих господарствах. Агрономи того часу та й зараз при значній потребі конопель в угноюванні розцінювали коноплі за нерентабельну культуру, що систематично витрачає баланс споживних речовин дрібного селянського господарства. Проте, слід сказати, що балачки про коноплі, як „вимирающую“ культуру, не виправдалися подіями останніх часів. Імперіалістична та громадянська війна скоротила розмір коноплярства майже до натуральних потреб господарства. Після ж закінчення війни та з відновленням ринкових взаємовідносин, площа конопель почала знову зростати і є всі підстави до того, що в найближчі 2—3 роки площа конопель зможе досягнути довійськового рівня. Міцне тримання культури конопель у селянському г-ві без сумніву пояснюється значною працевбірністю та цілковитою їх товарністю. Переводячи реконструктивну зміну в селянському г-ві в бік розвитку продукційного скотарства та інтенсивних культур, слід пам'ятати про коноплі з тим, щоб реорганізувати сучасний споживчо-зерно-конопляний тип господарства окремих районів на ринково-молошно-конопляний.

При такому відношенні до конопель за старі часи були лише спроби колишнього департаменту земельних справ поліпшити обробку прядива і майже зовсім нічого не робилось в справі підвищення врожайності культури конопель. Сучасні врожаї продукції коноплярства за останні роки (мало-не 26 пудів прядива та 40 пудів зерна з десятини) без сумніву низькі та мало чим відрізняються від врожаїв передві-ськових часів.

Піднесення врожаю конопель повинно йти як шляхом чергування конопель з іншими культурами, зокрема просапними, так і за рахунок угноювання. Ураховуючи незабезпеченість г-в округи гноєм та добрий врожай конопель за даними округи після штучного добрива, потрібно, як категоричне міроприємство, висунути забезпечення контрактуюмих площ серчано-кислим амонієм та для низки районів фосфатними туками. Треба мати на увазі, що позитивне вирішення постачання штучним угноєнням продуцентів коноплярства особливо сприятиме розвиткові цієї культури у малозасівних груп, дефіцит гною яких найбільш різко визначений.

Крім обов'язкового довізу для угноювання конопель сірчано-кислого амонія, слід подбати також про використання місцевих угноєнь. При наявності в окрузі значних покладів фосфоритів та чуйливості конопель на внесення азотових речовин, яких достатньо мається в покладах торфа, потрібно, хоча б порядком досвідів, розпочати використання цих родовищ округи для вивчення питань збільшення продукції коноплярства. Щоб забезпечити використання цих місцевих угноєнь, необхідно вже в 1929-30 році за участю зацікавлених установ приступити до збудовання фосфоритного млина, а також налагодити здобуття торфу для угноювання.

В низці заходів по піднесенню врожайності слід також звернути увагу на вивчення окремих більш продуктивних країв конопель.

Питання поліпшення якості конопель в основному відноситься до прядива. Сучасні примітивні та тяжкі умови обробки прядива в селянському г-ві потребують переглянути всі процеси цієї обробки. Повне та раціональне вирішення цього питання можливо досягнути шляхом заводської обробки конопляної соломи. Треба вважати, що розвиток коноплярства разом з переведенням агротехнічних поліпшень буде найбільш приступним навколо індустріального підприємства по обробці прядива. При зазначених виходах товарного прядива округи та перспективах росту коноплярства, мінімальним програмом в збудовання в п'ятиріччя двох механізованих заводів по первісній обробці прядива з могутністю

в 60.000 пуд. в рік. Обробка решти прядива повинна піти шляхом збудовання підприємств більш легкого типу (без мочення) з могутністю 20.000 пудів прядива на кожне підприємство. Справа налагодження обробітку основних масивів прядива заводським шляхом цілком завчасне, коли поглянути на приклад закордонних держав, з яких, зокрема в Німеччині, 80% всього прядива, оброблюється на заводах первісної обробки.

Крім заводської обробки, потрібно більш практично поставити справу на поліпшення обробки прядива в-чисто селянських умовах. Поперше необхідно зосередити увагу на поліпшення умов мочення конопель, шляхом організації машин, які б усунули збагнення конопляної содоми (цементовані або обкладені деревом ями) з устаткуванням для зміни води в цих мочилах. Далі потрібно налагодити виробництво м'яльно-трепальних машин по обробці прядива конопель та приступити до організації м'яльно-трепальних пунктів.

Коли для першого (заводського) типу обробки прядива необхідна участь коштів торговельно-промислових підприємств, то для поліпшення обробки та піднесення якості прядива в умовах селянських необхідно надати довгорічний банківський кредит та щорічно частину коштів виділяти з агрофонду по коноплярству.

Нарешті, треба зазначити, що такий програм обробки прядива, при значінні його для округи та держави в цілому, вимагає протягом п'ятиріччя збудувати також й часальну прядивну фабрику в окрузі, яка цілком буде забезпечена сировиною з заводів округи по первісній обробці конопель.

По суті викладені міроприємства охоплюють головні заходи що до розвитку коноплярства. Переведення всіх цих міроприємств потрібно будувати на ґрунті виробничої контракції конопель, яка що року посилюється. Особливу увагу в цьому питанні слід приділити в найближчі роки для забезпечення механізованих заводів сировиною та піднесення агротехніки коноплярства в умовах селянського г-ва. Треба прагнути до максимального охоплення конопель контракцією та 100% мобілізацією сировини для потреб промисловости. Виконання таких завдань потрібно також ув'язати з розгортанням сітки фахових конопльових т-в з утворенням фахового кооперативного союзу. Виходячи з умов та напрямку в розвиткові г-ва округи, останнє питання потрібно роз'яснити шляхом організації на терені округи союзу інтенсивних культур з двома галузями роботи — коноплі та картоплі. На місцях також належну увагу потрібно звернути на усупільнення процесів коноплярства. Практичне розв'язання цих питань в першу чергу необхідно налагодити шляхом організації громадських конопляників на площах що дорізаються під час землеустрою для конопель, а також в разі закладення конопляників на торфовищах. Організацію мочил та м'яльно-трепальних пунктів слід теж використати в зазначеному напрямкові.

За даними останніх років, райони округи, що мають різко визначений дефіцит продовольчих культур, дають повільний зріст конопляної площі в порівненні з іншими районами округи. Тому, щоб не затримувати зросту коноплярства в цих районах, потрібно налагодити постачання їх хлібом. Без цього, коли б тому ще врахувати підвищену кон'юнктуру на зерно та картоплю за останні два роки — конопляна площа цих районів може дати навіть зниження. Цілком зрозуміло, що в низці заходів по стимулюванню розвитку коноплярства треба також налагодити безперерйне планове постачання округи промкраном відповідно до місця округи в сировинному балансі республіки. Тут треба позбутись кампаній з довізом крану, а мати щорічне планове врахування,

яке б забезпечило максимальне одержання прядива та не затримувало роботи промисловости, що працює на прядиві. На жаль, на зараз в цьому, як і в низці інших наведених питань, ми не маємо сталого плану стимулювання розвитку коноплярства, алеж центр і округи повинні дбати за нього.

Нарешті, коли повстає питання про організацію на Поліссі досвідної станції луб'яних рослин, ми вважаємо, що таку станцію потрібно організувати на Глухівщині, яка до цього часу не має жодної досвідної установи в справі вивчення сільського господарства округи.

Динаміка продуктивності праці та основні фактори її в українській промисловості за 1926-27 1927-28 р. р. Вид. Промислової Секції ЦСУ УСРР.— За даними Вибіркового обслідування продукційности праці на пром. закладах по кварталному бланку „Б“.

Методологія як обліковувати продуктивність праці—одна з найскладніших проблем економіки й статистики праці. Цю тему подибуємо часто густо в спеціальній літературі, і досі ще її основні елементи правлять за предмет наукових сперечань. Капіталістична економія раніш та й тепер і це питання досить такі спрощує, бо виміряє продуктивність праці головно взаєминами між грошовими витратами на процес праці й товаровим його наслідком. Це цілком природно в умовинах, де усі господарські взаємини беруться в їх товарово-грошовім прояві. Радянська економіка цікавиться з цього питання, але цим обмежитися, звичайно, не може. Ми повинні прагнути й прагнути виміряти витрати праці та його продукти поза їхнім товарово-грошовим проявом. Оце саме і робить цю проблему надто складною,—і щоб натурально виміряти цілокупності ріжно—якісних продуктів, на це потрібно подужати не абиякі труднощі і принципового і практичного характеру. Треба сказати, що ця проблема актуальна, як і складна. В системі господарського плану продуктивність праці править за одну з провідних вихідних категорій, що її точність обумовляє точність інших елементів плану, які безпосередньо й посередньо залежать від неї.

Заразом за динаміку продуктивності праці в нашій промисловості ми можемо міркувати з матеріалів поточного обліку, що його методологічну хибність всі ніби визнали. Тимто, треба палко вітати кожну спробу ґрунтовно й науково аналізувати облік продуктивності праці. На таку оцінку цілком заслуговує рецензована праця, що є цінний внесок у літературу даної проблеми й дослідження економіки нашої промисловості взагалі.

В рецензованій праці, маємо висліди опрацьованих матеріалів вибіркового обліку продуктивності праці по 21 галузях з питомою вагою в 72,38% робітного часу цензової промисловості України. Центральне місце в праці мають, звичайно, наші провідні галузі: металургія з вагою 80,7% своїх трудових витрат (чолв. дня), обробка металу (64,1%) хемічна промисловість (93,9%), сільсько-господарське машинобудівництво (51,1%), кам'яновугільна промисловість (37,7%), тощо. По усіх цих галузях дослід дає опрацьовані показники поквартальної динаміки продуктивності праці за 2 роки 1926-27 і 1927-28 р. р., при цьому у цих дослідях прикладено котрі методологічні новелі. Продуктивність обчислено трьома варіянтами: в натуральних показниках (далі див.), у виробі в цінах 1913 року, та у виробі в поточних цінах.

Позатим, опрацьовано котрі основні чинники продуктивності: 1) Енергетичне озброєння праці, 2) питому вагу безпосередньої продуктивної праці в усьй масі трудових витрат, тобто вагу робітного часу продукційних робітників в масі робітного часу продукційних і допоміжних робітників, та 3) динаміку питомої ваги акордної роботи, що її праця розглядає як побічний показник зміненої інтенсивності праці. А втім, згадана праця не має на меті висвітлити з кількісного погляду окремиший вплив кожного чинника на динаміку продуктивності праці. Треба сказати, що отак обчислювати нема на це навіть загальних методологічних засад. Що припустимо досліджувати так диференціюванню взаємодію в монографічних працях по окремих галузях продукції, то передчасно пред'являти такі вимоги до рецензованої студії, яка оперує цілими галузями й їхньою цілокупністю. Та порівнявши динаміку окремих чинників продуктивності з її динамічними показниками, хочби поза їхнім окремишим якісним зв'язком це чимало допоможе пізнати процеси вбиваних у силу процесів продуктивності.

Крім чинників продуктивності, авторова праця висвітлює котрі результати показники—динаміку собівартості й питому вагу зарплати в собівартості. Питомо вага зарплати в собівартості, звичайно, є собою наслідок не тільки продуктивності праці, але й норми самої зарплати, і на собівартість в цілому впливає ряд інших чинників, крім продуктивності праці й зарплати. Та порівнявши динамічні показники сумарної собівартості і зазначених двох її остаточних елементів, цим висвітлюється, які сукупні досягнення в інших елементах тої ж собівартості.

Найбільш цінне дослід, звичайно, на натуральні показники продуктивності праці. Методи отак обчислювати, у свій час, опрацював С. Г. Струмлінін. Його метод і конкретизовано тепер в аналогічній праці ЦСУ СРСР по 1925-26 і 1926-27 р. З того ж методу обліку користуються подекуди в окремих підприємствах, переважно в зв'язку з нормуванням праці. Щодо інших галузів української промисловості та вельми поважної їхньої цілокупності, то тут рецензована розвідка вперше обчислює натуральні показники продуктивності праці. Причому, в межах окремих підприємств, і подекуди—цехів, обчислено продуктивність за т. зв. методом одиниці обліку, а пересічні по галузях і цілій досліджуваній групі галузів—за індексним методом.

І втому, як прикладає праця індексний метод, і полягає, як на нас, одна з хиб рецензованого дослід. Методу цього, що за нього чимало казано в пресі, прикладають, коли вираховують продуктивність по цілокупностях виробничих одиниць (цехів, підприємств, трестів): показники продуктивності, висловлювані у взаєминах продукції й трудових витрат, складають на кожну виробничу одиницю; і на підставі тих окремих показників продуктивності—вже не в абсолютних величинах, а відносних—вираховують пересічний показник продуктивності по усьй вирахованій цілокупності виробничих одиниць. Метод цей багато дослідників протиставляють іншому методу, за яким вираховують показники продуктивності по усьй досліджуваній цілокупності не з відносних показників окремих продукційних одиниць, що становлять собою дану цілокупність, а з зіллятої в одне маси виробу і трудових витрат тої ж цілокупності.

При цьому, звичайно, зазначають перевагу індексного методу, що полегшує облік від утруднень, коли підсумовуються продукти різної назви й сортів. І нам здається, що отак протиставляти невірно. Кожний бо з цих 2 методів відповідає на особіе питання, оба ці питання законні і заступати один одного не можуть. Індексний метод, вивершений до логічного кінця, визначає технічну продуктивність індивідуальної робітної

одиниці. До цього, можна вирахувати показника такої індивідуальної продуктивності з досить великої цілокупності робітних одиниць. Питання, приблизно, таке: продуктивність робітної одиниці А підвищилась, скажімо, на а процент, Б — на б процент — як саме зміниться продуктивність індивідуальної робітної одиниці в цілокупності А й Б? В тому разі, коли А й Б самі являють собою певний комплекс робітних одиниць (цех, підприємство), треба пересічно з їхньої цілокупності виводити, попередньо обмірковуючи кожен з них, прим., за його місткістю. Проте, так зробивши, цим ажніак не нищимо індивідуального характеру обчисленої пересічної. Важливе те, що взаємодія облічених робітних одиниць, зміна питомої ваги кожної з них в їхній цілокупності не відбиваються в данім обліці; ми відвертаємося й забуваємо за суцільність обліченої цілокупності й змін в її структурі. Що продуктивність вираховуємо з зіллятого виробу вкупі з трудовими витратами усієї цілокупності, то результативний показник відзеркалює, крім індивідуальної продуктивності окремих робітничих одиниць, також зміни у взаєминах між менш більш продуктивними одиницями, зміни в структурі обліченої цілокупності. Ця остання фігурує саме як суцільна продукційна формація. Та економічна суть одержуваного тоді показника ґрунтовно одмінна від пересічної за індексним методом, що, взагалі кажучи, може мати часто-густо технічний характер, коли її вираховують по дійсно індивідуальних робітних одиницях, прим., по окремих варштатах¹⁾.

З наведеного ясно, яку важливу силу — практичну й принципову — має індексний метод, коли мова мовиться за одноманітний масштаб тих виробничих одиниць, з чиїх окремишних показників виводимо загальний індекс продуктивності по великих виробничих цілокупностях. Залежно від характеру й завдань досліді й інколи залежно від стану початкового матеріалу, можливо умовно взяти як виробничий індивід, цех, підприємство, трест ба навіть цілісінку галузь промисловости, — кожен з цих індексів матиме свою особну показовість. Та на нашу думку принципово і практично недоцільно в одному й тому ж досліді, побудованому на сполученні цілеспрямованости, виводити індекс продуктивності в одній галузі промисловости з окремишніх індексів по цехах, в другій з окремишніх індексів по підприємствах, в третій — з зіллятого до купи виробу усієї галузі, а згодом з тих ріжностатних, своєю суттю, погалузних індексів, виводити загальний індекс для всенької промисловости.

Отак саме в рецензованій праці і обчислено індекси погалузні і по усій досліджуваній групі промисловости: в кам'яновугільній й рудній промисловості погалузні показники обчислено по сукупних масах виробу й трудових витрат, в інших галузях — з окремишніх показників по підприємствах і подекуди по цехах. Технічну продуктивність індивідуального робітника не відзеркалює ні один з показників рецензованої праці. Індивідуальну технічну продуктивність змішано з вилівом структурних чинників. (Аджеж структурні зміни маємо і в цехові, який в досліді є собою мінімальна виробнича одиниця в системі окремишніх індексів). Та річ не в самому факті отакого злиття, — деталізованого обліку, допrowаженного до фізичної робітної одиниці, ще нам годі вимагати, а коли окремишний індекс будуємо не по фізичних одиницях, а по їхніх

¹⁾ Що ріжностатні оба ці методи обліку, які дають в однаковісінських даних одмінні показники продуктивности, легко переконатися з наших прикладів, коли ми деінде розглядали оце ж питання. (Див. наш. нариса накладом Держплану УСРР, „О методах учета производительности труда и эффективности рационализации“). У цій книжечці ми пробували угрунтувати, що цілком законно отак по ріжному ставити питання про динаміку продуктивности праці.

певних комплексах, то такі неминує змішати технічну продуктивність з впливом структурних чинників. Річ в тому, що в однім індексі відзеркалюються структурні зміни лише в межах цеху, та ігнорують зміни в структурі підприємства, треста й галузі, другий індекс відзеркалює структурні зміни в цеху й підприємстві, та забуває за суцільність треста й галузі, а 3-й індекс оперує власне з неподільною галуззю. Щож тоді змальовує загальний індекс по всенкій обліченій промисловій масі, обчислений з отак ріжностатних окремішних індексів? Виправдати таку операцію на нашу думку годі булоб і тоді, колиб початкові матеріали годі іншим способом опрацювати. Проте, з наведених в досліді відомостів бачимо, що можливо булоб внести одноманітність в систему окремішних індексів і тим забезпечити методологічну суцільність в досліді навіть за теперішнього матеріалу.

Перейдімо до іншого питання, саме за натуральний вирахунок ріжносторного виробу. Там де отак обчислюють, визначають вимірність ріжних продуктів звично за їхньою трудомісткістю в робітному часі. Та тому, що в початкових матеріалах досліді бракувало в котрих галузях даних за трудомісткість в робітному часу, то їх в 7-ми галузях замінено зарплатою. Виміряти трудомісткість продуктів в робітному часі — річ вельми умовна: ріжні продукти утворює праця ріжної кваліфікації та ріжної інтенсивності, і облікуючи вибір в робітному часі, ці ріжніці ігноруємо. Зарплата, взагалі кажучи, повинна забезпечити краще вимірювання трудомісткості ріжних продуктів: взаємини між продуктами з погляду витраченої на одиницю кожного з них зарплати можуть відзеркалювати одніну між них не лише по витратах робітного часу, не лише по кількості, але й по якості праці, що брала участь у продукції цих продуктів. Тимто принципово годі заперечувати супроти того, щоби замінити робітний час як міриво на міриво по зарплаті. Конкретно приклавши це міриво постає, проте, декілька вельми важливих питань.

Вищезгадана умовність вимірювання трудових витрат робітним часом, лежить в ґрунті усієї системи обліку праці. За такою ознакою визначаємо відповідну трудомісткість ріжних продуктів, а з погляду робітного часу вираховуємо, і можна, власне кажучи, вираховувати, фактичні трудові витрати. Тоді одержуємо показники продуктивності з взаємин між однотипними категоріями, зберігаємо, отже, суцільність усієї обліченої системи. Суцільність була б і в тому разі, якщо, визначаючи відповідну трудомісткість по зарплаті, ми одночасно вираховуємо по зарплаті трудові витрати. А втім годі це зробити хочби через те, що навіть в межах одного і тогож продукту часто-густо міняється норма оплати праці (є ще чимало інших перешкод). Рецензований дослід це не робить, динаміку трудових витрат він обчисляє в робітному часі також в тих галузях, де обчисляють виріб в одиницях відповідної трудомісткості в зарплаті. Від цього і хибує методологічна глибина методології. Глибину цю порушено й по іншій лінії. Адже сказане доводило, що облік виробу в одиницях відповідного виробу в робітному часі надто відмінний од обліку виробу в одиницях зарплати: обліковуючи один і тойже виріб у цих одмінних одиницях виміру, ми, звичайно, одержалиб одмінні показники продуктивності.

В такому разі чи гарантовано достатню чіткість того загального індексу продуктивності, що його виводимо з цілокупності усіх галузів і складаємо з таких ріжнотипних окремішних показників? В поточному облікові, що повинен нам дати загальну орієнтовну уяву за динаміку процесів — це хіба незначна. Та в солідному досліді, на цю обставину слід звернути увагу.

На останнє питання ми не звертаємо особливу увагу, якщо стан матеріалу справді не уможливив зберегти єдність у методології обліку, — тим паче, що загальний індекс виведено не з абсолютних, а з відносних показників продуктивності по окремих галузях. Грунтовнішу вагу має інше питання — якою мірою однотипні в межах кожної галузі, хоч навіть кожного окремого підприємства самі витрати зарплати на одиниці різних продуктів? Час — має собі свої об'єктивні натуральні одиниці вимірювання, і тут час має надто великі переваги, коли вимірювати в ньому трудомісткість різних продуктів. Годі це сказати за одиницю зарплати, на яку впливає сила суб'єктивних моментів, що питомі умовами оплати праці в кожному окремій продукті. Що ми знаємо, що виробити пуд дв'яків і, скажімо, 3 арш. полотна, потрібно витратити однакову кількість робітного часу, то відриваючися від питання, яка кваліфікація праці і його інтенсивність, ми можемо дорівняти один до одного ці продукти, переводити один в одного і взагалі всебічно їх вираховувати. Коли ж продукти ці беремо у витрачений на них зарплаті, ми повинні попередньо з'ясувати міру однотипності самої зарплати в кожному з цих продуктів: норму оплати простої праці, яку — бодай, теоретично — можна вважати за одиницю оплати усіх видів праці, норму оплати позачергових робіт, їхню питому вагу в різних продуктах, нарахування на зарплату тощо.

Ми, либонь, не ставили б цих питань, коли б витрати зарплати автори рецензованої праці, які безперечно надто старанно підходили до більшості елементів у своєму досліді, вираховували сами. Та автори зазначають, що дані про витрати зарплати на різні продукти, вони взяли з матеріалів трестів про калькуляцію собівартості. Хто, хоч дещо обізнаний з цими матеріалами, той знає, як різностатні, а здебільша, різко одмінні один від одного, навіть у межах одного підприємства, методи обчислювати мало не усі елементи собівартості, в тому числі (ба навіть особливо) методи обчислювати витрати зарплати на одмінні продукти. Треба сказати, що такий облік взагалі надто складний, — адже бо на це потрібний передусім диференціальний облік усіх видів трудових витрат на окремі продукти. Задача ця особливо тепер ускладнюється, коли в нас існує докраю різноманітна, ба навіть в межах особіного цеху, та система нарахувань — грошових і натуральних; при цьому годі відірватися від вирахувань, бо вони впливають прямо й побічно на норму й розмір тої плати, що видається гіршими окремим робітникам. За теперішнього стану облікової практики в промисловості годі, либонь, вимагати хоч деякої чутливості й точності в таких складних облікових операціях.

Чи, за таких умовин, можливо хоч дещо бути певним в тому, що дані взяті з трестівських матеріалів про витрати зарплати на різні продукти хоч би дещо вірно відбивали відповідну трудомісткість різних продуктів? Ми не маємо матеріалів, щоб уґрунтовано категорично заперечувати; та є чимало підстав вагатися і не дати позитивної відповіді на це питання. А через те, що мова мовиться за одиницю вимірювання різних продуктів, то тут само по собі невеличке ухилення може спричинитися до чималих змін у вирахункові виробу. І будучи певним щодо цього, вагаємося визнати ці обчислення й висновки за точні, бо зроблено їх на підставі таких матеріалів.

Ряд посутих питань викликають також інші частини досліді. Приміром, хоч би питання за собівартість та питому вагу зарплати в її будові. Тут обчислено цих показників не цілком уґрунтовано. А втім, ці показники в рецензованій праці мають побічне ілюстративне значіння. Та мусимо все таки спинитися на тому, як висвітлено зв'язок цих показників з динамікою продуктивності праці. В досліді сказано: „результ-

татом підвищення производительности труда должно быть всегда соответственное снижение себестоимости изделий" (наш курсив). Чи це так? Закон відвортної залежності між продуктивністю праці й вартістю стосується трудової вартості виробу. Коли ж мова мовиться за грошову вартість, то пристосувати її можна залежно від зміни норми оплати праці. Залежно від змін цієї норми, собівартість товарів може бути стабільна або збільшитись, навіть коли дуже вбивається в силу продуктивність праці.

Отаку одмінну динаміку продуктивності праці й собівартості-саме через особну динаміку зарплати—слід констатувати часто-густо мало не в усіх галузях промисловості. Щодо питомої ваги зарплати в собівартості, то вона бож залежить не лише від цілокупного впливу продуктивності праці й зарплати, але й од динаміки сумарної собівартості, що, своєю чергою, залежить од всенької різностатності елементів, як її складовин (мета й датування матеріалів, амортизація тощо). Тимто, ми певні, чи теоретично поправні ті зауваження, що в розділі аналізу вислідів дослідження, які ґрунтуються на вгорі наведених передумовин про динамічний зв'язок між продуктивністю праці, собівартістю та питомою вагою зарплати в будові собівартості. Оце, рівнож, ми повинні зауважити щодо акордної роботи, чюю питому вагу в масі трудових витрат (зміна ваги) дослід розглядає у своїй конкретній аналізі, як побічний показник зміни інтенсивності праці.

Взагалі кажучи, звісно, що на капіталістичній фабриці акордну роботу запроваджують щоб стимулювати посилену інтенсивність праці. Акордна робота якраз саме там виконує отаку функцію навіть тоді, коли її обсяг та питома вага не лише стабільні, але й також знижуються. З становища теорії можливо і навпаки, що інтенсивність праці може бути стабільною або зниженою коли збільшується об'єм і вага акордної роботи. Усе залежить від загальних обставин праці. Коли гаразд розвинуті процеси механізації, реконструктивні і раціоналізаторські заходи, мудро припустити зниження інтенсивності за високого розвитку продуктивності праці й зарплати, також з підвищенням обсягу й питомої ваги акордної роботи в загальних фондах зарплати. Ми можемо це припускати не тільки теоретично але й практично для радянських підприємств з їхньою внутрішньою одмінною соціальною структурою протягом останніх 2-3 років. Тимто, ми вважаємо, що автори досліді не абияк підвищили б своїй праці теоретичну цінність, якщо, шукаючи загального орієнтовного показника динаміки інтенсивності, вони звернули б увагу на деякі організаційно-технічні елементи продукційного процесу, скажімо, швидкість двигуна, тощо.

Наостанці ми вважаємо за потрібне категорично зазначити, що наведені й інші питання, які постають, коли рецензуєш працю, обумовляє складність самої задачі дослідження і та старанність, з якою автори пробували її розв'язати. Коли вважати, що в даній царині це один з перших дослідів, де неминучі помилки, що методологію питання мало опрацьовано, що доводилось оперувати надто недосконалим матеріалом, то треба висновити, що автори зарадили собі вельми задовільно. Ми певні, що отакі одіюки рецензована авторова праця матиме з боку всенюкої економічної думки, особливо з боку плянчикових робітників, для яких досвід має особливу цінність. Треба також, щоб і надалі продовжувано ці дослідження, та сподіваємося, що вони дедалі крашатимуть.

Е. Штан.

Weltwirtschaftliches Archiv. 30 Band, Hef. 1. Iena 1929 „Архів Світового Господарства“ т. 30, вип. 1 1929 р.

Основним змістом 1-ої (теоретичної) частини останнього тому „Архіву Світового Господарства“ (3-й квартал 1929 р.) є наступні 3 статті: В. Зомбарта: „Nationalökonomie“. Проф. Роберта Вільбрандта: „Zur Grundlage einer Physiologie der Wirtschaft“ і надрукована англійською мовою стаття Вашингтонського проф. Джона Дональдсона „The Foreign Economic Processes and Policies of the United States“. (Основні риси зовнішньої економічної діяльності й політики Сполучених Штатів). На цих самих статтях саме ми спінімося.

В. Зомбарт у своїй праці має на меті дати менш більш конкретні визначення поняття „національної економії“, як науки, як певного комплексу знань. На Зомбартову думку, коли для інших наук, саме: медицини, права, теології, філології тощо, менш більш встановлено ряд включуваних проблем, цілокупність яких скерована до певної практичної мети, — ми досі ще не маємо ясно накресленого комплексу дисциплін, не маємо ще збірної назви для цілокупності знань, що стосуються царини „господарство“; не маємо через те, що нема ще визначеного типа „господарника“. Термін „національна економія“ вживають лише до певної частини відповідної суми знань, він не охоплює цілого комплексу. Годі вибрати і термін „наука про господарство“, бо цей термін містить у собі також ряд дисциплін, що їх власне годі хоч що назвати науковими. Отже, зазначає автор, приходитьсь вдовольнитись з дещо безпорадної назви „Загальна наука про господарство“, або „Наука про господарство, як ціле“.

Це останнє визначення, коли ділити його з становища логіки, розпадається на 3 посутно одмінних одна від одної галузі знання; їх можна визначити, як *філософію господарства*, *науку про мистецтво* (техніку) господарювання, і нарешті *науку про господарство*.

Філософія господарства, має на меті виявити зв'язок між „господарством“ і „абсолютом“. До цього вона доходить 3-ма шляхами. По-перше, вона містить у собі *онтологію господарства*, що з'ясовує його місце в загальному комплексі буття: проблеми господарства, його самостійності, примату господарства (матеріалістичне розуміння історії) тощо. По-друге, вона утворює *культурну філософію господарства*, що висвітлює його місце в загальній царині мислення: як саме господарство в цілому та окремі системи господарства спричиняють зародження культури, її розвиток або занепад тощо. По-третє, нарешті, вона формує *етику господарства*, що виявляє його місце в загальній системі цінностей; вона досліджує ціленастановлення господарства, висвітлює поняття „народного добробуту“, засади „доброго господарювання“, „справедливого“ розподілу тощо. Загалом філософія господарства є з давніх давня форма мислення про господарство, що коріниться ще в творах Аристотеля, а подальший розвиток — в творах схоластиків, філософіях 18 і початків 19 сторіччя.

Наука про мистецтво господарювання досліджує, як саме треба реалізувати, беручи на увагу історичні обставини, поставлені собі завдання.

Цю науку можна ділити на 3 дисципліни: науку про *індивідуальне господарство* (Einzelwirtschaftslehre), хоч як тепер визначають Betriebswirtschaftslehre (тобто науку про підприємство), науку про *державне господарство* (Staatswirtschaftslehre), та науку про *народне господарство*. 1-ша з цих дисциплін давнєзна, знана ще в античному світі, де дійшла до поважного розквіту, культивована за середньовіччя, найбільше вби-лася в силу 18 сторіччя, і нарешті, знову тепер починає розквітати.

Друга наука (про державне господарство) вийшла безпосередньо з першої, бо вона мала собі за предмет вивчати найбільше тодішнє приватне господарство маєтного князя (феодала). За меркантилізму, коли князівське господарство почало змішуватися з господарством народу, постала нова галузь знання— „практична наука про народне господарство“; вона мала собі на меті підготувати добре інформованих урядовців і дійшла до свого найкращого розвитку за доби німецько-австрійської камералістики; та 19 сторіччя, коли господарське життя дедалі ставало здобутком суб'єктів приватного господарства, ця наука цілком занепала й ледве животіє. Через те, говорить В. Зомбарт, тепер ми не маємо спеціального готування практичного „господаря“ (Volkswirth), чи буде це урядовець, чи завідувач підприємства, і дослідження господарства закінчується там, де воно в інших галузях (теології, медицині, юриспруденції тощо) лише насправжжі розгортається. Цю прогалину, на авторову думку, повинно заповнити, і актуальне завдання теперішнього часу це опрацювати практичну науку про народне господарство з становища старої камералістики.

Нарешті 3-й з вищепозначених галузей знання, *науці про господарство*, можна залишити назву „національної економії“. Це наймолодша галузь знання, що нараховує близько 175 років; вона хоче дослідити як ціле усе те, що в царині господарства було, є та буде. Це поняття „національної економії“ і становить собою суть подальшого авторового викладу.

Перейшовши від цих загальних зауважень до аналізу національної економії, як науки, як матеріально відмежованої ділянки людської культури, що досліджує діяльність до збереження матеріальних діб, В. Зомбарт зауважує, що передусім це наука *реальна*, емпірична, позитивна, і тому повинна дати показове *загальнозначиме* пізнання господарської дійсності; тимто, треба вилючити з царини її досліджень те, що лежить за межами емпірії, усе те, що стосується моральних критеріїв і ціленаставлень, які орієнтуються на трансцендентальний світ, на високоморальну інстанцію (бога) і, через те, не сполучні з становища логіки з науковим знанням.

Національна економія це також *культурна наука*, наука духа, бо господарство—це об'єктивований дух. Маючи за предмет, з одного боку, дослідити матеріальні предмети, а з другого, психічні процеси, вона, проте, не ідентична ані з природознавством, ані з психологією, та є собою культурна наука особіного характеру, що позначається на своїй особливий зміст. Через цю прикмету національної економії, як культурної науки, зазначає В. Зомбарт, повинен би випливати і особний метод її досліджень; та наукова думка кінця 18 і більшої частини 19 сторіччя, коли трактувала різні галузі знання, не керувалась природним інстинктом і підпорядковувалась єдиному методові — методові точного природознавства, завдяки живності й досягненням цього методу на його власному полі діяння: ньютонізм, що його систематизував Кант, до останньої частини минулого сторіччя полонив наукову думку протягом цієї доби, і йому передусім підпорядковувалась національна економія, що своїми приступними до цифрового вислову ринковими процесами відкривала широке поле діяти квантифікуючому математичному мисленню. І до останнього часу теоретики національної економії були переконані, що висока мета цієї науки—вишукати „законои“, що їх можна булоб сприйняти, як закони природи, тобто, як остаточні формули фіксувати спостережені закономірності в господарських процесах, і що економічне пізнання—підсумовувати окремі явища під ці закони. Такої думки додержували усі напрямки: і класична школа, і австрійська, історична та ма-

тематична; а відоме „сперечання за методи“ між Менгером і Шмолером полягало лише в тому, чи настав час встановити такі закони, чи на це потрібно і надалі нагромаджувати емпіричні дані (як говорив це Шмолер). Отже запозичення економічною наукою чужого методу В. Зомбарт вважає за ознаку нездорового стану науки.

Нарешті, національна економія є і соціальна наука, раз господарство становить один з елементів людського суспільства і соціальні категорії правлять за апіорні засади господарського мислення. Тимто, не вірно, говорить В. Зомбарт, встановляти одніи в економічній науці між „суто економічними“ категоріями і „соціальними“—бо усі економічні категорії це водночас соціальні категорії, і навпаки. Також не вірно протиставляти національну економію соціології: кожна економічна засада це неминує соціологічна засада, і національна економія є, власне, господарська соціологія, і навіть суто щира економія має на собі соціальний відбиток. Що опрацьовано соціальний зміст господарства, зазначає В. Зомбарт, це слід завдячувати саме К. Марксові й марксистам і між них Марксові, Адлеру і Артуру Лябріолі.

Характеризуючи систему національної економії, її архітектоніку (як казав Кант), яка сполучає окремі частини знання в гармонійне ціле систематизуючими ідеями, В. Зомбарт виявляє для економічної науки три систематизувальні ідеї, що він їх визначає як: основну ідею, ідею оформлення (*Gestaltidee*) і робітну ідею. *Основна ідея* економічної науки—це ідея господарства, як діяльності людини, яка має на меті випродувати матеріальні добра, потрібні до індивідуального існування й культурного розвитку.

Ідея господарства, якою ми відмежовуємо господарське життя, як частину культурного життя, що завжди конкретизується в певних історичних явищах, раз господарське життя є собою комплекс сполучених з часом і простором фактів. Завдання кожного культурного знання—вишукати шляхи й засоби бути свідомими в досліджуваних культурних явищах в їхній історичній своєрідності; і до цього доходимо, вносячи в світ фактів—оформляючи ідеї. *Ідея оформлення* це ідея господарської системи, яку автор мислить собі як духовну єдність форми господарства, що: 1) спрямовується певним господарським умовлянням, 2) має певний порядок і організацію, і 3) пристосовує певну техніку. Нарешті, під 3-ю систематизувальною ідеєю—*робітною ідеєю*, В. Зомбарт розуміє ті ідеї, що потрібні опрацьовувати матеріали в рямцях, утворених першими двома ідеями (основна й та, що оформляє) системи; найголовніші з них—це ідея народного цілого та ідея скutoго ринковими взаєминами суспільства.

Національна економія не те, що природознавство; природознавство лише класифікує явища й підводить їх під певні правила,—каже далі Зомбарт, та національна економія, як наука *культурна*, потребує усвідомити (*das Verstehen*) тобто зрозуміти господарські взаємозв'язки як духовного цілого (*das geistige Ganze*), збагнути причинний зв'язок явищ (*das Warum*), їхню *неминуість*. Об'єкт і суб'єкт розуміються як ідентичні, бо культура—це закономірна об'єктивація людського духа; усе, що є в культурі—є й в людині. Якщо ми бажемо збагнути діяльний зв'язок явищ (*Wirkungszusammenhänge*), ми повинні вдаватися до каузально-генетичного дослідження причин. При цьому, треба вірно тлумачити поняття „причина“ й „каузальний зв'язок“. В царині людських дій за причини правлять завжди *мотиви*, а усе поза мотивацією є лише стимул (*Anlass*) і умовина людських дій.

Процес витворення *попять* в національній економії (як в кожній культурній науці), каже далі автор, істотно одмінний від процесу їхнього

вितворення в природознавстві. В природознавстві загальні поняття утворюються через абстракцію, тобто елімінуючи з окремих явищ ознак, що не є загальні для них, (приміром до загального поняття „дерева“ ми доходимо від понять: береза, дуб, сосна, тощо); та в культурних знаннях загальні поняття є попереду окремих понять, є собою логічні засади до останніх. В національній економії, як і в кожній культурній науці, автор вбачає різні види понять.

З становища внутрішньої структури він відрізняє *ідеальні* поняття і *реальні*. Ідеальні поняття це ті, в яких суть предмету, його присутні ознаки виступають цілком в повній чистоті; навпаки, реальні поняття це ті, що охоплюють предмети в їхній випадковій (емпіричній) формі через інтеграцію емпірично спостережених ознак.

З становища обсягу треба відрізняти поняття *індивідуальні*, *родові* і *типи*. Індивідуальні поняття охоплюють окремі явища та мають велику вагу в економічній науці; це саме поняття: сучасний капіталізм, німецьке народне господарство, імперський банк тощо. Родові поняття, як абстрактні загальні поняття, містять у собі лише загальні для ряду індивідів ознаки; сюди можна зарахувати численні економічні поняття, а саме: гроші, банк, торгівля, виробництво, тощо. (Індивідуальні й родові поняття часто - густо комбінуються в таких, приміром, поняттях, як англійська торгівля, французька банкова справа, тощо). Нарешті, проміжне місце між індивідуальним і родовим поняттям має окреме поняття типу; примір такого поняття: англійська паперо-прядільня пересічної величини на капіталістичних засадах як акційне т-во. Усі ці одмінні за обсягом поняття можуть внутрішньою своєю структурою бути і ідеальні і реальні поняття.

Для нас кожне наукове поняття, каже далі автор, це неодмінно *поняття в системі*. На цей принцип, підкреслює В. Зомбарт, довго не зважали представники економічної думки, які здебільша вдавалися до понять, запозичених з інших наук, — це поняття „потреба“, „добро“, „втіха“, „незадоволення“, „користь“ тощо, та специфічні національно-економічні поняття це лише ті, що стосуються системи національної економії, а саме: 1) *загально-економічні* провідні поняття, які стосуються безпосередньо основної ідеї, приміром: продукція, продуктивність засобів продукції, зиск, прибуток; 2) *історично-економічні* провідні поняття, які стосуються ідеї господарської системи і дійсні лише у певній господар. системі, приміром: капіталістичне підприємство, біржа, зарплата; та 3) *допоміжні* поняття в аспекті певної робітничої ідеї, приміром: народне господарство, платіжний баланс, взаємозалежність (Interdependenz) ринкових процесів.

Висвітлюючи питання про закономірності, В. Зомбарт зазначає, що в господарській царині закономірності безумовно є, те що вони передусім логічні закономірності (Sinngesetzmässigkeiten); їх можна формулювати як закони аналітичні, які випливають — а priori — з логічного зв'язку. Ці закономірності проявляються різними формами, і В. Зомбарт визнає їх як закономірності математичні, структурні та раціональні. Математичні закономірності в царині господарства, це кількісні закони; до них стосуються такі закони, як закон фонду зарплати; закон додаткової вартості, збуту, кількісної теорії грошей тощо. Структурні закономірності доводять, що певні явища конче зв'язані, суттю своєю, з іншими явищами, приміром: закони взаємозалежності між продукцією і споживанням, взаємозалежність кон'юнктурного піднесення з депресією, що капіталізм неминує розвивається з паралельним збільшенням пролетаріату, тощо. Нарешті, *раціональні* закономірності це закономірності кінцевого зв'язку між цілями і засобами; до таких закономірностей на-

лежать: закони Грешема, класичні закони ціни, закон доміжної користости, тощо. В царині самісної господарської реальності, зазначає В. Зомбарт, ми не можемо углядіти будь яких закономірностей; дії людини свободні — це апіорний постулат кожного культурно-наукового мислення; єдино можливі заперечення супроти свободної мотивації — це те, що ці мотиви ймовірно виступлять, що ми можемо формулювати й висловити в „законах“ господарської діяльності.

Останні питання, що їх висвітлює В. Зомбарт у своїй студії — це питання, як слід диференціювати національну економію та в чому суть її, як наукової дисципліни.

З погляду настановлення проблем, національну економію можна розчленити на *емпірію* й *теорію*. Емпірія це систематичне розуміння дійсності. Інакше кажучи, емпірична-національна економія — це історія господарства, бо кожна господарська дійсність це історичний процес; знати дійсність це завдання кожної культурної науки, і протоптати стежки, щоб здійснити це завдання — ось в чому мета *теорії*. В. Зомбарт вважає за хибну тривало панівну думку, що в національній економії, як і на полі природознавства, фактичні матеріали ніби використано на те, щоб з них теоретично висновляти; а насправжні, суть теорії лише в тому, щоби полегшити збагнути дійсність. З цього становища, теорія національної економії має собі висвітлити ось які завдання: 1) вона повинна утворити якомога вивершену *систему*, бо лише з цією умовиною національна економія стає за науку. (Вперше отак висвітлив це питання Льюренц Штайн); 2) вона повинна збудувати відповідну наукову систему й плідну *систему* висновляти, не забуваючи, до того, за своєрідність культурно-наукового процесу витворювати поняття, і 3) вона повинна утворити науку які саме закономірності господарського життя. Здійснити це вона може лише: а) наукою про *можливості*, б) наукою про *конечність* і в) наукою про *тенденції*, або *ймовірність*.

З становища досліджуваної цілокупності понять національну економію ділимо на загальну й спеціальну. Загальна економія має на меті дослідити *загально-економічні категорії*, питомі господарству як такому (як казав Gottl „Вічне господарство“), незалежно від одмінних історичних в ньому форм; вона трактує, в чому суть таких понять, як потреба, продукція, продуктивність, витрати, зиск, прибуток, тощо. Та *спеціальна національна економія*, навпаки, досліджує *господарські системи, історично-економічні категорії*, питомі певним господарським системам; приміром: коли мова мовиться за капіталістичну систему господарства, спеціальна національна економія трактує за підприємство, капітал, відсоток на капітал, земельну ренту, заробітну плату, тощо. (Вперше поділив національну економію на загальну й спеціальну Ротбертус, згодом, по ньому, почав прикладати у своїх дослідях А. Вагнер).

Нарешті, з погляду робітних ідей, національну економію залежно від того, яке робимо настановлення, чи на в горі згадане: Volksgemeinschaft чи Marktgemeinschaft, можна поділити на науку про народне господарство і спеціальну економіку; ця й та наука цілком законні й можуть бути однаковісінько корисні.

Щодо *суті* економічної науки, то тут, каже Зомбарт, вона протилежна природознавству. Природознавство (бодай точне) дає лише практичне пристосовування знання, і з цього погляду, його вага надмірно велика, бо на ньому ґрунтуються усі дивовижні досягнення виробничої й транспортної техніки. Тут взаємини між наукою й технікою (мистецтвом — Kunstlehre) полягає в тому, що перша вишукує „закони“, а друга їх прикладає. Та в галузі національної економії, як культурної науки, нема отакого щільного зв'язку між наукою й технікою, хоч би через

те, що матеріал, з якого користується національна економія, науково його опрацювавши, не є вже такий, який є в природі, і він неминуче перетворюється. Тут техніка може взяти від науки вірне настановлення, проблематику, її систематику; та такої відповіді, що її дає природознавство, від неї годі ждати. Національна економія, зазначає автор, мала однаковісінько велике значіння до практичного господарського життя, саме власне тоді, коли вона виголосила ліберальний принцип *laissez faire et passer*; і тодішній її успіх ґрунтувався саме на тому, що вона відмовилася давати будь які вказівки (*Richtlinien*) до практичного керівництва.

Утилітарна вага національної економії, висновляє наостанці В. Зомбарт, ніколи не буде так велика, щоб цим можна було виправити витрачувану на ню дослідницьку роботу; але вона, як *культурна наука*, має свою власну внутрішню цінність, і ця цінність то вище, що вона не створює жодних „корисних“ цінностей (*Nutzwerte*), бо „високі цінності починаються там, де спинаються корисні цінності“.

На прийдешнє, зазначає автор, національна економія як *неутилітарна культурна наука* (*unnütze Kulturwissenschaft*) матиме ще більш утруднень через те тяжіння до прагматизму, що так характеризує наш час. Національна економія має „ворогів“ на 2-х фронтах; з одного боку на насамжну до неї царину дослідження наступає філософія господарства (метафізична течія національної економії), з другого боку, наука про техніку господарювання (натуралістична течія), що схильна вважати себе за науку, яка ґрунтовно задовольнить потреби господарської практики мати собі „вчену консультацію“ (*gelehrte Beratung*).

Оце й є головний зміст Зомбартової праці. У цій праці маємо чи мало думок, що їм не йме віри марксист, бо він ґрунтує свій світогляд на матеріалістичному розумінні історії. А втім, вона має чималий інтерес, бо є собою логічно вивершена аналіза поняття „національна економія“.

II.

Проф. Р. Вільбрандт в наведеній вгорі праці висвітлює питання: чи можливо утворити практичну науку національної економії, що її автор визначає терміном „*beratende Wirtschaftswissenschaft*“, *порадна наука в господарстві*. На початку авторової статті висвітлено основні твердження, які автор викликав у своїй іншій методологічній праці (*Der Volkswirth als Berater der Volkswirtschaft. Stuttgart 1928*), які тепер він і продовжує.

В яких межах, ставить питання автор, можлива така *порадна, орієнтовна наука про господарство*? Така наука, каже Р. Вільбрандт, має мати виразні береги; скеровуючи свої досліди на господарство, вона не може давати поради раз назавжди, але лише *час до часу* відповідно до конкретної ситуації; та такі поради може давати не наука, а практичний діяч. Не маючи змоги реєструвати усі гадані ситуації і їх радити, наука може лише давати загальні вказівки практичному діячеві; якими саме треба орудувати вказівками в тому чи іншому випадкові; але вона залишає йому самому особисто прикласти ці вказівки до конкретної ситуації; при цьому ці вказівки мають стосуватися не окремого діяча (як це приміром можна пристосувати до лікарів, хоч юриста), а й до усіх практичних діячів, які працюють в аналогічних господарських обставинах. Потреба в такій „масовій пораді, консультації“, зазначає автор, завжди відчувалась, і ця потреба правила за джерело практичної національної економії. Складні господарські зв'язки та взаємозалеж-

ності (приміром питання унутрішньої й зовнішньої валюти, питання унутрішньої й зовнішньої торгівлі, торговельної політики, тощо) витворили фактів, які могли б давати вказівки одночасно багатьом. Межі таких загальних вказівок, зазначає далі автор, надто обширі але не безмежні. Завдання практичної національної економії — це виховати свідомих своєї відповідальності „радників“ великого масштабу, та вона не може визначити світову історію прийдешнього, „як це слідувало б з матеріалістичного розуміння історії“ бо багатогранний „дух“ людини (*der menschliche Geist*) так по різному реагує і в даних, разом з ним утвореннях, історичних обставинах, спричиняє вельми одмінну конкретизацію господарських вказівок, що кінець кінцем успіх цих загальних вказівок, їхній розмах залежить од „сорту людей“, які на це реагують.

Та, чи можливо раз назавжди уґрунтувати господарські вказівки, коли духовне життя людей, їхні прагнення й бажання так безмежні і ніколи не вдовільні? Досі, зазначає автор, це *неможливо* було черезте, що не вірно підходили до справи. Не слід робити так, як це робив Адам Сміт, коли уґрунтовував свою науку конкретними засадами. *Що презумптивно* він робив собі настановлення в добуванні матеріальних дібр, то не зважав на те, чи є для людини нецінніші інші добра (відпочинок, здоров'я, задовільна робота, тощо); саме так підійшовши, на авторову думку, приставники економічної думки утворили кризу в економічній науці. Тимто, треба виходити з інших засад, а саме: ми *не знаємо*, чого прагнуть ті, кого ми хотіли б порадити, що саме беруть вони за основу у своїй господарській діяльності; кінець-кінцем існує не одне, а багато й різноманітних господарських завдань як узагальнені, як і особні конкретні завдання. Тимто, даючи вказівки *багатьом* (а в масштабі народнього господарства — навіть прийдешнім поколінням), треба абстрагуватися від тих, нам не відомих, завдань (якщо тільки ту чи іншу не дано конкретно) і обмежитися лише цілокупністю передумовин можливості одержати взагалі успіх.

Неминууча і друга помилка, якщо при цьому виходять з етичних міркувань. Маючи на увазі етичні критерії, ми хоч kostenіємо в етичних догмах, і цим губимо під собою науковий ґрунт, хоч визнаємо відносність усього етичного (в сенсі етичного еволюціонізму), і можемо, отож, апелювати до тимчасових поточного характеру ідеалів. Тут поради перетворюються в *категоричні імперативи*, що стосуються не науки, а особистого переконання, хоч віри.

Автор бачить порятунок в тому, що, на його думку, треба утворити „аналітичний ідеал“, який є собою аналіза поставленої цілі, що має в собі також і засоби її досягти; тимто, не залежно від характеру тих цілей (чи є вони еґотичні, чи альтруїстичні особисті, хоч сімейні, чи навіть національні), важливо, головне, зберегти господарника від нестачі засобів (*Mangelverhütung*), які успроможнили б здійснити поставлену ціль. Це є та формальна, абстрактна ціль, яку, за Максом Вебером, слід поставити, щоб емпіричне знання могло давати науково уґрунтовані поради. Усі перешкоди можемо розв'язати лише вкупі з цим „аналітичним ідеалом“. Вказівки можна давати одмінні, залежно від фактичної ситуації; вони можуть мати на оці загальні або особисті інтереси, можуть вибирати між одним й іншим особистим інтересом. Вони можуть дати не тверді норми, а лише відносні, відповідно до даного випадку, як це, приміром, робить лікар, коли індивідуалізує свої поради окремим пацієнтам відповідно до його здоров'я.

Щоб розв'язати згадану проблему, каже згодом Р. Вільбрандт, нам бракує трьох одмінних дисциплін. По-перше, ми ще не маємо науки про

ефективне, успішне господарство, схожій приміром на *фізіологію* — науку про здорове життя. Матеріали, щоб міркувати, як саме за тої чи іншої важкої ситуації треба запобігти збиткам чи нестачам, дає лише дійсність, і тільки гаразд вивчивши пережиті факти, можна виявити приховані закони, природні закони господарського успіху. Далі, методи успішного господарського ефекту повинні дослідити незалежно, чи можна їх прикласти до тої чи іншої суспільної форми (це задача соціології). Досліджувати систематично мислені соціологічні оформлення господарства — це задача другої, іде не утвореної науки, яка від апіорно (an sich) даних можливостей успішно запобігти нестаткам допомагала зрозуміти повну суперечностей дійсність, що трудно підпорядковується пораді. Нарешті, 3-я найтрудніша нам потрібна дисципліна, постульована саме цими суперечностями, — це *економічна політика* в сенсі народньо-господарської політики з її проблемами, як примирення колективних інтересів з індивідуальними, як одні лише індивідуальні з іншими. Усе вище наведене, каже Р. Вільбрандт, потребує, щоб дати нові шляхи й методи пізнання; при цьому тут (як підкреслює Шумпетер) повинно додержувати принципи щонайбільшої „економії думки“, принцип „раціональності“, і до того не „формальної“, що відзеркалюється в грошовій формі, а „матеріальної“, що виявила б справжні умовини раціонального й ефективного господарства. Потрібно також точніше визначити поняття нестаток (Mangel) і не давати індивідуального тлумачення; до цього можна дійти спостереженням, інтуїцією, і теперішньою теорією господарства, використовуючи це новий, несполучений з економічною наукою, матеріал.

Перейшовши від вгорі викладених попередніх зауважень на основний зміст теми, Р. Вільбрандт зазначає, що досі не встановлено, в чому саме точна суть поняття „господарства“, не було точно окреслених контур його змісту; а тимчасом, коли мова мовиться за консультацію господарства (Wirtschaftsberatung), передусім треба збагнути собі й виділити ту ділянку, на яку повинні поширюватись дані поради. Звичайно під „господарство“ тямлять: а) постачання матеріальних дібр (Sachgüterversorgung), потрібних до існування, і б) задовольнити цілий ряд інших матеріальних потреб та цілей.

Це, звичайно, слушно, говорить автор; і що мова мовиться, як запобігти собі нестаткам, то передусім треба постачати матеріальні добра, а не так звані „унутрішні добра“ (саме: нормальна вітха, естетичне задоволення, любов та дружба, приємна праця і відпочинок, спорт тощо). Та при цьому, не слід спускати з ока, по-перше, що оці „унутрішні добра“ і стимулюють якраз постачання матеріальних дібр; подруге, випробувані на матеріальних добрах методи як зарадити нестаткам, можна прикласти і фактично прикладають також до „унутрішніх дібр“; по-третє, що найважливіше, ми не повинні, навіть коли б це була робітна гіпотеза, виходити з того, що однісінькі матеріальні добра є „бажани“.

Схваливши це твердження можливі були хибні висновки. Тимто, висновлює автор, ми в кращому разі можемо спинитися і визначити: господарство це система, в якій господарська діяльність має на меті лише в берегах персональних прагнень постачати матеріальні добра.

Але й таке визначення, продовжує В. Вільбрандт, ще не усе з'ясує, воно бо не цілком виразне; його можна взяти лише за вихідний пункт краще і точніше його визначити. Тут авторові допомагає нове критичне угрунтування поняття „господарство“ в літературі, починаючи від Andreas Voigt'a — сполучене з історичним розвитком мови. Слово „господарство“ — слово вивідне від слова „господар“, а бути за господаря це значить бути за власника речей, розпоряджатися, наказувати

тощо; отже слід вважати за слушне, коли Фойгт, визначаючи поняття „господарство“, висунув моменти посідання, керування, наказування. На підставі Фойгтового визначення і включивши до нього поняття Mangelverhütung, як комплекс заходів, розпоряджень та міркувань, потрібних на те щоб зарадити в нестатках, Р. Вільбрандт резюмує так: *господарство—як комплекс усього, що в ньому відбивається—це прояв наказової влади з становища запобіжних нестаткам заходів* (Ausübung von Verfügungsgewalt unter dem Gesichtspunkt der Mangelverhütung).

Перейшовши згодом до основного питання свого досліду, Р. Вільбрандт насамперед висвітлює *техніку* як зарадити собі в нестатках. Техніку цю повинно дослідити само по собі; на ній ґрунтується господарська порада, яку повинен дати економіст (Nationalökonom). Але через те, що ця порада має стосуватися *багатьох*, чії господарські цілі нам не відомі, то вона повинна мати в собі вказівки не на те, як слід поводитися окремій особі, а на те, які саме умовини треба виконати, *щоби* за даної ситуації усі могли якнайбільше зменшити на ґрунті цієї техніки нестатки в засобах здійснювати свої цілі.

А втім, в чому ж суть „цєї техніки“ та які її методи й засоби? На це відповідає нам спостереження тих обставин, коли ми змушені думати, як зарадити собі в нестатках. Коли мова мовиться, приміром, про грошові кошти, ми повинні відрахувати нашу готівку і передбачені надходження і порівняти їх з усім тим, що ми повинні заготовити; обі ці суми порівнявши, треба скласти баланс хоч кошторис; при цьому обі сторони кошторису, активну й пасивну, треба підрахувати якнайточніше. (Інший приклад—коли підраховуємо час до відбуття поїзда та порівнюємо його з часом потрібним спавнутися, зробити прощальні візити, тощо). Якщо не виявлено точного співвідношення між потребою і покриттям, то буде чирез те або непотрібна відмова, цебто не спричинина ситуацією відмова, або марнотратство, що згодом обумовить нестатки. До таких відрахунків служить у хатньому господарстві—прибутково-витратна книжка, в комунальному й державному господарстві—докладно опрацьований господарський план, в народньому господарстві—статистика, яка дає нам відомості (в натуральному вирахуванні) за звичайні потреби і належне покриття.

Що усі такі підрахунки стосуються прийдешнього (так зване „тереспешне“, суттю своєю, лише близьке прийдешнє) тобто *невідомого*, то кожне господарство є завжди *спекулятивне*, і кошториси, що ґрунтуються на попередньому досвіді, лише пом'ягшують цю „спекулятивність“, та її не усувають. Наслідки можуть бути такі інак сприятливі і несприятливі. Насправжки частіш вони бувають несприятливі—тут саме постають труднощі, які треба розв'язати, пристосувавши запобіжну нестаткам техніку. Тут саме виступає „*господарне*“ у власному розумінні слова, те саме, що питома для „господарства“, що сприяє його цілі (Mangelverhütung). „Господарному“, з одного боку, пристойить „*позагосподарне*“, тобто усе те, що не увиходить до царини господарства, як запобіжної нестаткам техніки (культура, політика, тощо), а з другого, *негосподарне*, тобто усе те, що протидіє дійти до господарської цілі в розумінні запобігати нестаткам (а саме: марнотратство, витрати зайвої праці, тощо).

Аналізуючи далі поняття „господарність“, Р. Вільбрандт ставить питання, як саме „господарність“, як комплекс міркувань і заходів, можна вважати за постулат, за домгу. Тут автор знову підкреслює згідно зі своїм „аналітичним ідеалом“, що критерієм „господарного“ має бути та *ціль*, яку собі кожний ставить; залежно від стану й бажань того, кого радиться (des zu Beratenden), і зміст того, чого вимагає „господар-

ність", буде одмінний. Тимто, засоби дійти до цілі (тобто Mangelverhütung) не повинні стати за самоціль (останню цілі) і не повинні витіснити за свідомости питомі бажані цілі. Оцей „абсолютний релятивізм“ (залежність того, що по господарчому можна рекомендувати, від даної ситуації), зазначає автор, може правити за вихідний пункт до загального формування поняття „господарність“. Адже, коли ми оцінюємо той чи інший захід, треба рахуватися не тільки з тим, як саме він допомагає дійти до остаточної цілі, а й з тим, що коштуватиме цей захід та чи не будуть потрібні зусилля й жертви (не лише грішми, але у витратах часу, сил, тощо) більші за те, чого він досягне в сенсі Mangelverhütung.

Ближче кажучи, *господарне*, в сенсі *сприяння господарству*, є лише те, що більше запобігає нестаткам ніж його спричиняє, тобто за позитивного сабда між збереженими даними заходами, коштами і витраченими на них коштами (грошовими й іншими); коли ж ці величини рівні — захід не має сенсу, коли ж друга більше за першу — він шкідливий. Та при цьому треба пам'ятати, підкреслює знову В. Вільбрандт, що здобуті результати треба оцінити, беручи на увагу фактичну ситуацію (в сенсі „аналітичного ідеалу“) — не лише з погляду об'єктивних моментів (кількості обслуговуваних, тощо), а й з погляду індивідуальних бажань, з становища культурного рівня й прагнень, бо від тих „культурних оцінок“ (Kulturwertungen) залежить, чи сприйматимуться ці „витрати“, на захід як збиток чи ні; цей критерій, обумовленої фактичним змістом, господарности — треба збагнути гаразд.

Як кожна інша техніка також і запобіжна нестаткам техніка повинна керуватися принципом доцільности. Якщо б хто небудь прагнув і ставив собі певну ціль, „техніка“ могла б дати усі засоби як найбільше запобігти нестаткам, досягнути щонайкращого господарського ефекту. Навсправжки господарство стоїть перед геть складнішим завданням, бо прагнення й цілі надто різноманітні і поради треба спрямовувати на те, щоб ці усі цілі можна було здійснити. Чи дивно, що „господарність“ — умовина й гарантія доброго господарського розвитку (des „wirtschaftlichen Fortschritts“) повинна не спускати з ока цілковиту абстрактність поняття „господарність“ і ставити собі (в сенсі „аналітичного ідеалу“) загальну остаточну ціль: *якнайменше нестатків, щоб здійснити бажані цілі* (möglichst wenig Mangel an Mitteln für gewollte Zwecke). Взявши поняття господарського розвитку в абстрактній формі (не вказавши конкретно його змісту), треба його взяти за масштаб кожної запобіжної нестаткам техніки. Ідеал вивершеної господарности — запобігаючи нестаткам одержати якнайбільші позитивні результати — може бути лише *оптимумом*: *оптимумом рівноваги* між подужуваними нестатками і збільшуваними нестатками в процесі господарювання.

Поняття успішного господарства, висловлює автор, з одного боку, містить у собі вказівки на той стан, що править за вихідний пункт господарству, а з другого — містить вказівки на особистий момент в тому, що кожне індивідуальне господарство ставить собі певні цілі. Ці два моменти можуть бути між себе в колізії. „Господарство“ повинно бути одмінне залежно від того, що за прагнення лежать в його ґрунті, а також залежно від обставин, в яких приходить здійснювати поставлену ціль; воно *одмінне й тоді*, якщо одні й тіж цілі по різному можуть бути зніснені (прим. в Китаї і в Німеччині); тимто цілком природно, що „господарський розвиток“ (господарський успіх) може виглядати цілком по різному. На підставі цього, можна лише висновити те, говорять далі Р. Вільбрандт, „що свобода господарювати“ — умовина індивідуальної зверхної господарности та ідеального господарського успіху

в тому, що дійсно буде здійснено бажані цілі. Та це ще не все. Свобода це не те, що „технічно“ вірна, справжня запобіжність нестаткам; господарський успіх спричиняють два моменти: по-перше момент особистого прагнення (*persönliches Wollen*) і по-друге запобіжна нестаткам техніка (*Mangelverhütungstechnik*), що полекшує дійти до поставленої цілі. Саме заради тієї зверхньої, вирішальної інстанції (тобто особистого прагнення) „господарський розвиток“ може вимагати, щоб виконано „передумовини“ до того, ніж почати безпосередньо здійснювати особисту ціль.

Оце загалом і є собі зміст Вільбрандтового досліді, що хіба дещо цінує на чи маленьку схолястичну туманність. Будучи увесь час на висотах абстракції, автор власне таки ажніяк не з'ясовує: в чому ж суть техніки запобіжного господарювання, або висловлюючи ці думки в наших радянських термінах: в чому суть техніки, яка допомогла б пляново господарювати в індивідуальній і в комунальній царині, в державному і в народньому господарстві. Правильні взаємини між витрачуваними коштами і досягнутими наслідками, або за авторовою термінологією, між „*Mangelverhütung*“ та „*Mangelerzeugung*“, звичайнісіньке собі елементарне твердження, загальна собі формула, незаповнена конкретним змістом. Отож, хоч що, годі углядіти в авторових міркуваннях хоч будь-яку „фізіологію“ господарства. Проте, авторовий виклад, хоч і туманний, цінує на логічну витриманість, в ньому є чимало інтересних думок, які дещо винагороджують за нелегку працю прочитати його студію.

III.

Перейдімо й спинімося на останній з зазначених в „Архіві“ студій — на статті проф. Дональдсона — „*Fundamentals of the Foreign Economic Processes and Policies of the United States*“. Спершу, ніж характеризувати зовнішні економічні зносини та зовнішторговельну політику Сполучених Штатів, автор дає декілька загальних зауважень, що їх докладно опрацював в іншому своїй творі (*International Economic Relations*, New York, 1928). Зовнішторговельну діяльність країни, як і внутрішню, найбільше узаєзнеює уся економічна структура країни, її „національна економіка“, яка, будучи складним, цілим, є продукт еволюції; отже, на зовнішторговельну політику не тільки впливає економіка, але й ця економіка неминуче перебуває під постійним впливом зовнішторговельної політики. На тип національної економіки впливають різні чинники; між них головні чинники це географічні (в тому числі клімат, ресурси, тощо) і соціальні (раса, подання праці, рівень життя, тощо). На цій базі формується структура промисловості, яка є основною „детермінантою“ (the determinant) народного господарства, що залежно від співвідношень різних видів промисловості має той чи інший характер. Автор класифікує промисловість за оськими ознаками: А) за характером продуктованих матеріальних дібр промисловість буває: первинна (хліборобство, гірна промисловість, лісова, тощо), другорядова (обробна — мануфактурна, тощо); далі йде третинна промисловість, що також утворює „корисності“ (utilities), хоч вона і не точно матеріального характеру (торгівля, транспорт, фінанси). Б) Інший поділ — це поділ на господарство інтенсивне й екстенсивне: в сільському господарстві — залежно від відношення земельної площі і витраченої в неї праці, капіталу та активності підприємця, від відношення різних культур; промисловість, суттю своєю, інтенсивна. Нарешті, В) третій від класифікації економіки — це поділ на моносистемну (*one-product system*), коли переважне значення має невеличке число індустрій, і полісистемну (*diversified system*); перше твердження може стосуватися окремих районів

країни (приміром, смуга бавовни й пшениці Сполуч. Штат.) і цілої країни (прим. роля цукру на острові Кубі чи кави в Аргентині); друге, тобто, полісистемність питомо промисловим країнам.

На підставі згаданих категорій, народне господарство можна класифікувати: 1) просте, 2) складне і 3) перехідне (від простого до складного). В простім господарстві переважають первинні продукції (ремісничі, лісове й гірне господарство); з другорядових продукцій поволи розвивається цукрова промисловість, гірна й шкіряна; третинні індустрії (транспорт, фінанси) розвинуті надто кволо і здебільша їх обслуговують чужоземні підприємці; продукція переважно екстенсивна; переважна тенденція до однопродуктної системи. У складному господарстві переважають другорядові продукції, особливо складні; третинні продукції гаразд розвинуті і обслуговують часто-густо інші країни; переважає інтенсивна система в промисловості, і почасти в сільському господарстві; цьому типові питомо різноманітність індустрії; прим.: промислові країни Зах. Європи.

Оці зазначені одміни, зазначає автор, визначають структуру національних господарств і їхню економічну політику, а також відношення між національними господарствами, що утворюють так зване світове господарство. Ці національно господарські структури, і від них світово-господарську структуру, треба вважати не за механізми, а мершій за організми, що їх характеризують динамічні й життєві процеси. Щодо перехідного типу народнього господарства, то котрі країни з становища географічного, не зважаючи на згадувану у деякого тенденцію до „індустріальної дифузії“ (поширення промисловости по усіх усядах світу), мають замало шансів перейти до складного типу господарства; котрі ж, навпаки, мають достатню кількість передумовин перейти до такого типу розвитку. Щодо зосібна Сполучених Штатів, то вони пройшли цей шлях на 50% протягом десятиріччя 1910 — 1920 р.р.; і це, підкреслює автор, годі розглядати за наслідок світової війни (що, з деякого погляду, прискорила розвиток, з іншого забарила його), а як давно виявлену тенденцію.

Змальовуючи зовнішні економічні відносини й економполітику, Дональдсон зазначає, що звичайно під такими відносинами розуміють лише зовнішню торгівлю, роботу комерційної флоти (shipping), фінансову, як різні фази тої ж діянки роботи. і замало підкреслюють міжнародні промислові відносини, що, однак, мають тепер не абияку вагу. Щоправда, одну з фаз промислових відносин ґрунтовно узагальнює зовнішня торгівля країни — ринки збуту та імпорт сировини; та є й безпосередня промислова діяльність підприємств поза межами своєї країни — будівництво гірнотаводське, транспортне т. інш. в чужих країнах, утворення філій (affiliation) своїх підприємств, міжнародне картелювання та інші форми зовнішніх комбінацій. В усіх цих операціях Сполуч. Шт. виявляють дедалі інтенсивнішу діяльність; спричиняє це, звичайно, еволюція народнього господарства країни. Що так Сполуч. Шт. заінтересовані, то це з'ясовує їхню активність, коли вони захищають свої зовнішні економічні інтереси („контролюють“ за зовнішніх ринках сировини, тощо через цілий ряд офіційних і неофіційних заходів, прим. офіційні протести й відмови позичити гроші чужоземнім синдикатам, які контролюють, закони супроти трестів, сприяльні імпортерам заходи, а також допомога тим підприємствам, які не увіходять до трестів, не однакове ставлення до видавання патентів своїм і чужоземнім винахідникам, обмежувальна політика щодо надання чужоземцям концесій і прав власности тощо). Хоч якої уваги потребувала зовнішня торгівля, фінансова експансія та комерційне мореплавання, говорить далі автор, не треба таки

послабляти увагу до зовнішніх промислових відносин, що дедалі ведуть перед і мають тепер надто велику силу.

Відповідно до промислової структури народного господарства, країни „складного“ типу господарства повинні звертати головну увагу в імпорتنій торгівлі на сировину і на готові вироби в експорті (вийняток: Англія з її поважним експортом вугілля). Чи відзеркалює, з цього погляду, структура зовнішньої торгівлі Сполучених Штатів еволюцію і тип народного господарства країни? На це питання автор відповідає позитивно і посилює своє твердження деякими даними за останній період. Безперечно, що такий специфічний для американського експорту товар, як бавовна, зберігає своє головне значіння, що велике ще експортне значіння мають товари не фабрично-заводського характеру: пшениця, м'ясо, тютюн; та безперечно і те, що останніми десятиріччями змінилася структура зовнішньої торгівлі, і країна у котрих видах харчової сировини перейшла від нетто-експорту до нетто-імпорту; з другого боку, в її експорті збільшилась питома вага напівфабрикатів і фабрикатів, а саме: рафіновані нафтові продукти, сталеві й залізні вироби, бавовняні, автомобілі та різноманітні машини; нарешті котрі сировинні матеріали вбились в силу в статтях імпорту, надто: шовк, гума, кава. Щоб краще це змалювати, наводимо тут цікаву таблицю, яка ілюструє згаданий процес протягом 1876—кінце 1927 рік (в процентах до загальної вартості імпорту й експорту).

	Пересічна за рік							
	1876-80 р.		1915-20 р.		1921-25 р.		1927 р.	
	Експорт	Імпорт	Експорт	Імпорт	Експорт	Імпорт	Експорт	Імпорт
1. Сировинні матер.	32,3	18,5	18,2	40,1	27,5	37,4	25,1	38,3
2. „ харч. прод.	23,9	18,6	9,2	12,2	9,7	11,1	8,8	12,1
Разом сировини (1+2) . . .	56,1	37,1	27,4	52,3	37,2	48,5	33,9	50,4
3. Перер. харч. продукт. . . .	24,4	21,5	17,7	16,2	13,9	13,0	9,7	10,8
4. Напівфабрикати	4,5	12,4	15,4	17,1	12,5	17,7	14,7	17,9
5. Фабрикати	14,9	29,4	39,6	14,4	36,3	20,9	41,6	21,0
Разом не сировини (3+4+5)	43,8	63,3	72,7	47,7	62,7	51,6	66,0	49,7

Отож бачимо, що в експорті зменшився імпорт сировини ба навіть нижче за 50% усього експорту, і вбивання в силу експорту промислових товарів понад 50% усього їхнього експорту. В імпорті зміни дещо м'якші, хоч вони ще вельми поважні.

Зрозуміло, що зміни в структурі зовнішньо-торговельного обороту Сполучених Штатів повинні були відзеркалитися і в зміні товарових струй у країнах американського експорту й імпорту; зміни ці дещо менші в країнах схожій до Спол. Штатів економічної структури (тобто країн промислових, переважно Західно-Європейських), і дещо більші в країнах неоднакового з ними типу (тобто в країнах, що постачають американській промисловості сировину та є ринками збуту американським промисловим товарам). Не подаючи авторових докладних даних, відзначимо лише, що торговельні обороти з Європою чимало зменшилися, і на європейські країни припадає щойно половина чи дещо менше за половину усього експорту Сполучених Штатів, і значно менше за

половину їхнього імпорту. (Тут зазначимо, що ці зміни, крім основного чинника—еволюції американської економіки—поважно спричинила і світова війна, хочби тим, що змінилася динаміка людності Європи, зменшилась її купівельна спроможність). Близьче кажучи, Сполучені Штати через величезні зміни до складного господарства мають і відповідну зовнішню торгівлю з виразними тенденціями, що їх формулювати, в порції до цілого, можна так: 1) поширився експорт промислових та зменшився експорт непромислових товарів; 2) поширився імпорт сировинних матеріалів та зменшився імпорт промислових виробів і тимто 3) зменшилася товаровиміна з іншими головними країнами „складного“ народного господарства та поширилась товаровиміна з країнами „простого“ народного господарства.

Звичайно, що наведені зміни в структурі й тенденціях зовнішньої торгівлі повинні відзеркалитися і на торговельній політиці країни, та передусім на торговельних договорах і тарифній системі, а тому й на імпорті й експорті. Тут треба підкреслити, що Сполучені Штати перейшли від конвенційного типу договорів до договорів на засадах найбільшого сприяння (*most favored nation clause*). На цій новій підставі складено чимало договорів, переважно з дрібними країнами, і з приводу цього нещодавно перегорювано з котрими великими країнами.

А втім, на заваді таким переговорам було те, що котрі країни не передбачали поважних для себе вигід, беручи на увагу високі митні ставки Сполучених Штатів.

Тепер є лише одна країна, з якою Сполучені Штати склали осібного торговельного договору,—це Куба.

Цю торговельну політику Сполучених Штатів, що вперше чітко виявилась за повнею доби в договорі з Німеччиною (який на думку деякого правит'я за модель до майбутніх торговельних договорів), можна тлумачити з різного погляду. Саме її можна розглядати як погодження (*harmonizing*) торговельно-договорної політики з загальноамериканським гаслом „однакові права усім та нікому жодних переваг“ (*equal rights for all, special favor for none*); а проте мерщій вона доводить негативне ставлення й небажання надавати спеціальні торговельні пільги іншим країнам на взаємних засадах. Така тенденція в політиці торговельних договорів Сполучених Штатів відбилася і на їхній тарифній системі. Теперішнє бо положення, саме тарифний закон 1922 р. (*Tariff Act of 1922*), ажніяк не збігається з попередніми системами, і містить у собі осьякі постанови: 1) деякі параграфи, приміром, параграф 369 про автомобілі, залишаючи нинішні тарифні ставки, передбачають так звані „контингентні мита“ (*contingent duties*); суть контингентного мита приміром є те, коли котра країна обмитую імпортні американські автомобілі більше за американське мито на чужоземні автомобілі, то Сполучені Штати можуть щодо цієї країни також підвищити мито на згаданий предмет, але мито не повинно перевищувати 50% *ad valorem*. 2) Далі є ще стаття (*Section 303*) про так звані „компенсаційні мита“ тощо.

Загалом американські мита, говорить автор, давно вже були охоронні, та останнім часом виявилась тенденція і надалі підвищувати їх рівень, що докінчилось законом 1922 року; до того вважають, що опрацьовувані тепер (працю написано квітня 1922 р. Д.К.) тарифи ще більш підвищено. Охоронні тарифи спершу мали охороняти розгортувану промисловість, що було цілком природно, коли достаток був в основних продуктах сільського господарства й чужоземня конкуренція на внутрішньому ринкові Сполучених Штатів небула небезпечна. Та що змінилась ситуація, і Америка бодай у деяких видах сільсько-господарської сировини почала сходити з висот сучасного „чистого“ експорту на позицію „само-

задоволення" (self-sufficiency) ба навіть чистого імпорту, то порушено питання захищати ці галузі митом, а щодо деяких товарів (приміром вовни й цукру) постала навіть ситуація хатньої борні між інтересами продуцентів цієї сировини й промисловістю, що цю сировину ввозить. Серед необмитеної промислової й харчової сировини мають тепер найбільшу питому вагу в імпорті товари: гума, сировинний шовк, кава, нафта, мідь, оливо, бавовна, какао-біб, содові нітрати, чай, вовна на килими, копра, пальмова олія, джут, тощо. Хоч як Сполучені Штати, зазначає автор, прагнуть перейти на самопостачання країни цих товарів, не слід таки їх обмитувати, виключаючи хіба окремі випадки, коли починає виявлятися безпосередня конкуренція між імпортовим товаром і до нього схожим товаром, виробленим у середині країни. А загалом, висновує Дональдсон, через те, що розгортувана промисловість Сполучених Штатів дедалі інтенсивніше працює на експорт, губить свою пекучість питання за чужоземню з нею конкуренцію на внутрішньому ринкові, і з другого боку, сільське господарство країни дедалі розвивається напрямком до імпоротної бази, — через отаку еволюцію економіки країни, торговельна політика повинна змінитися так, щоб зменшити охорону сільсько-господарських товарів.

За браком місця, ми не маємо змоги висвітлити подальші розділи інтересної праці проф. Дональдсона (хочби за зовнішню фінансову діяльність, фінансову політику, політику зовнішньої плавби, баланс міжнародних платіжів Сполучених Штатів, тощо). Тимто, ми обмежимо свій виклад та подамо лише основні авторові міркування про зовнішні фінансові зносини. Автор, насамперед, підкреслює загальновідомий факт, що перед війною Сполучені Штати (як довжник Західно-Європейським країнам, платили їм не абиякі проценти за інвестиції в американських залізницях та інших підприємствах) від активного сальдо свого торговельного балансу, та підчас війни посіли місце дуже великого кредитора, і в зв'язку з тим поширили свої міжнародні банкові операції. Та, зазначає автор, помилково з'ясувати це лише через війну. Щоправда, кредити американського уряду країнам, що воювали з Німеччиною, дійшли на листопад 1928 року (вкупі з процентами) до величезної суми в 11 мільярдів і 462,2 міл. доларів, а водночас приватні інвестиції американського капіталу закордоном досягли наприкінці 1927 р. — 13,5 мільярдів доларів. Дональдсон вважає за хибну ту думку, що інвестиційна експансія Сполучених Штатів також наслідок війни й викликаних від неї пертурбацій у світовому господарстві. На його думку, вже можливість посісти Сполученим Штатам таку позицію, говорить за величезне нагородження капіталу Сполучених Штатів останнім десятиріччям, що спричинили величезні природні багатства країни; а згадану експансію світова війна лише прискорила.

Щодо фінансової політики, автор підкреслює, що дослідити цю ділянку трудніше ніж в промисловості хоч в торгівлі; це, либонь, тому, що міжнародні фінансові операції особливо поширилися лише нещодавно. Загалом, банківське законодавство Сполучених Штатів виявляє тенденцію сприяти міжнароднім операціям американських банків та полекшити американським підприємцям вкладати капітал у інші країни. Що відомство торгівлі поділено на Департамент Внутрішньої Торгівлі й Зовнішньої, то це говорить за те, що на закордонні інвенстиції американських підприємців (в облігації публічно-правного характеру чи в комерційні підприємства) американський уряд звертає належну увагу; та не слід це, каже автор, розглядати ніби уряд безпосередньо охороняє інтереси американських громадян. Правда, Міністерство Чужоземних Справ (Державний Департамент), не маючи законодавчого мандату, проте повідомило

американських банкірів, що його слід консультувати, коли мова мовити-мється за чужоземні позики; однак, ця консультація не має примусового характеру і захід цей прагне посилити фінансові інтереси банкірів — схваливши департамент, коли б згодом потрібна була підтримка уряду підчас реалізації їхніх вимог; і тимто, захід цей не слід розглядати, як політику керівництва експортного капіталу.

На цьому ми й закінчуємо наш дещо обширний виклад. Згадані угорі студії, звичайно, не вичерпують багатого змісту книжки. Підкреслимо інші статті в книжці, саме: проф. Р. Давідсона „За світову торгівлю Фльоренції у середновіччя“, і статтю проф. В. Раппарда „До міжнародної згоди в господарській статистиці“.

У другому розділі (Chronik und Archivalien) підкреслимо статті: В. Леонтьєва (Асистента Кільського Інституту) „Спроба статистичної аналізи подання й попиту“, Конрада Цвайга „Структурні зміни та кон'юнктурні коливання в довоєнній зовнішній торгівлі Англії“, Я. Лешинського „Переселення й розшарування єврейського народу протягом останнього сторіччя“, Г. Штайнарта „Розвиток світового по війні судобудівництва“. Маємо також чимало цінних рецензій та бібліографічних анотацій у розділі Literatur.

Д. Каплан

Е. О. Шатан. „Проблема безработицы на Украине“. Материали к построению пятилетнего и генерального плана. Труды Госплана УССР изд. Укр. Госплана. Харьков, 1929 г. стр. 143.

Проблема безработицы має, безперечно, величезне значення. Та поставлено цю проблему якнайширше, коли почато опрацювати 5-тирічний план розвитку народного господарства Союзу. Спеціально досліджують баляне праці за 5-тиріччя. Щоб забезпечити реалізацію відповідного темпу ідустриалізації країни певними робітничими кадрами, треба саме вивчати ринок безработиці з погляду окремих його кваліфікацій. Накреслювані у 5-тиріччі соціально-економічні заходи в сільському господарстві мають на меті змінити теперішній стан сільського ринку праці; та визначає це певне досягнення у боротьбі з аграрним перенаселенням. 5-тирічний план, як знісно, накреслює поважно зменшити теперішню безработицу; оптимальний варіант цього плану по Союзу передбачає зняти проти 1927-28 р. безработицу на 65%; а війний замінок безработиці передбачено установити наприкінці 5-тиріччя на рівні суспільно-потрібного резерву. „Ми не в состоянии“ — пише тов. А. Черних (див. журнал „Плановое Хозяйство“ № 3 за 1929 р.) — „полностью разрешить в этом 5-тирелетии проблему безработицы. Скрытые резервы аграрного перенаселения, скрытые резервы домашнего хозяйства, продолжают даже в оптимальном плане оказывать давление на рынок труда“. Проблема безработиці, суттю своєю, належить до тих проблем, що їх годі сповна розв'язати в берегах 5-тиріччя. А втім, щоб розв'язати цю проблему в берегах 5-тирічного плану, що й казати, потрібно на це звернути максимальну увагу протягом усього 5-тиріччя. Від цього й виходить, що треба ґрунтовно вивчати усі елементи цієї проб-

леми. Тимто, зрозуміємо вагу тих, численних іше дослідів, що опрацюють цю проблему. Цілоком ясно, що треба всебічно вітати ініціативу Укрдержплану, коли він досліджує проблему безработиці. Праця тов. Е. О. Шатана, вислід цієї ініціативи має поважний інтерес, цінує, як перша глибока на зміст праця, що трактує проблему безработиці на Україні.

Шатанова праця містить у собі 6 глав: I — визначає поняття безработиці та процеси, що його спричиняють; II — трактує явне й приховане безработиці на Україні; 3 — аналізує районні переміщення попиту й подання праці; 4 — висвітлює чинники динаміки і коефіцієнти безработиці в окремих галузях праці; 5 — говорить про сезонне безработиці; 6 — студіює сиаад безработиці. Текстовий виклад ілюструє низка таблиць. Додаток містить 26 таблиць, що ілюструють зміст книжки.

Автор слушно зазначає, що сучасному дослідникові радянського безработиці, приходячи вивчати процеси образования безработицы, в социально-экономической обстановке, не имеющей себе равной в истории хозяйственных форм, крайне мало изученной, при том за период, совершенно исключительный по многим его основным признакам. Это, прежде всего период коренного революционного преобразования социальных и профессиональных устоев населения. Формирование новой системы общественного распределения труда протекало и протекает под активным влиянием и новой социальной практики во всем ее сложном многообразии, в особенности политики зарплат, также политики размещения накоплений и проч. прочее. В то же время хозяйство почти во всех его сферах, особенно промышленности, совершало путь восстановления, вместе с тем концентрировалось, во многих частях изменяло свою техническую конструкцию, усваивала новые формы организации, подвергалась территориальным переме-

женням. По новому комбінувалися все інші фактори, що визначають соціальну і професійно-національну диференціацію населення, в тому числі і процеси обробки в робочих резервах. Усі ці чинники, що в умовах капіталістичного ладу спричиняють безробіття, в радянських умовах. (Речь идет не о советских системах, а вообще о настоящих ее стадиях, когда рядом со сравнительно высоко производительными и обобщественными отраслями индустриальной сферы существует еще, с достаточно высоким удельным весом, относительно мало производительное и слабо обобщественное хозяйство сельское). Ці чинники ґрунтовно міняються, бо принципний зміст радянської економічної системи, що узагальнює ринок праці, діаметрально протилежний змістові капіталістичної економічної системи. Е. Шатан висунув ось які чинники, що спричиняють за капіталізму безробіття: концентрацію продукції, вбивання в силу продуктивної сили праці та її інтенсивності, поступове просування капіталу в інші галузі господарства, централізацію капіталу та кризи. Чи можуть ці чинники *орієнтовно* применшити до радянського безробіття? Звичайно, ні! Їхній вплив може відбитися лише відносно й тимчасово, лише 1 роками існування, коли ще діють в країні залишки капіталізму. Автор слушно підкреслює: „Советская система исключает всякое представление о необходимости резервной армии в капиталистическом смысле этого понятия: в принципе заработная плата и другие условия труда свободны у нас от влияния специфического рыночного характера и устанавливаются в порядке общегосударственного распределения создаваемых ценностей и регулирования производства. Советская экономическая политика, во всех многообразных ее проявлениях, может быть поэтому направлена к тому, чтобы неизбежную диспропорцию между спросом и предложением труда довести до объективно возможного минимума“. Вгорі ми бачили, як саме оптимальний варіант 5-тирічного плану кількісно опрацьовує цей мінімум. Тепер, в зв'язку з запровадженням безперервної виробничої практики, вживатимуться заходи щонайбільше зменшити мінімум безробіття за перспективним планом. Кожен рік діяння радянської системи в добу реконструкції неминуче зменшуватиме диспропорцію між попитом і поданням праці.

В цьому саме—величезні переваги радянської економічної системи, переваги планового господарства. Автор книжки, щоправда, дещо тисне виявляти ці твердження. Причому, автор говорить, що „политика рабочего времени является составным элементом более общего принципа, согласно которого рост физического объема индустриального производства должен во чтобы то ни стало превышать темп роста производительности труда. Реализуется этот принцип, конечно, не искусственным сжатием роста производительности силы труда, а таким распределением капитала по производствам различной трудоемкости, которое, в результате, должно да-

вать неизменное повышение трудоемкости всей индустриальной сферы в целом. Тем самым решительно исключается такая перспектива, какая в некоторых капиталистических странах начинает конкретизироваться в виде сокращения абсолютной численности занятой рабочей силы“. Згодом автор підкреслює, що „советская экономическая политика развивается с устремлением к ослаблению указанных (мова мовиться за „углубленной раздробленности крестьянских хозяйств“, тенденції до розвитку оренди підприємств тощо) отрицательных следствий аграрной революции“, що радянська влада заважає розвиток соціальної диференціації села, що „непосредственно политикой промышленной, транспортной, кредитной в значительной степени и торговой“, затримує селянство на землі і спричиняється до оздоровлення ринку праці. На жаль, автор не підкреслює, що вплив цих чинників *тепер* став дедалі відносно ефективніший, ніж минулими роками, і що зосібна, політика прискореної колективізації села й індустріалізації сільського господарства потужно обмежуватиме пролетаризацію трудового села. Крім цього, автор не зазначає, що процес розвитку оренди землі та наймання праці, які характеризували добу *відбудови* сільського господарства, не характеризують вже так добу соціальної й технічної реконструкції сільського господарства. Отже, ці чинники, що спричинялися до абиякого подання (в місті) сільської робітниці, *тепер* починають мати геть меншу вагу в організації ринку безробіття. Еквіваленти цін на промислові й сільсько-господарські товари, що досі були несприятливі для сільського господарства, тепер і в перспективі 5-тирічки куди краще задовольняють сільського промисловця.

Автор, аналізуючи явне й приховане безробіття на Україні висновок, що „в Степи, особливо горнозаводської її частині, частині і на Лівобережжя, коффіденти і маса скритих в сільському хозяйстве запасов рабочей силы значительно ниже, чем в западных районах Украины“. Проте, „в силу того, что в восточных районах процессы расчленения деревни и пролетаризации мало-мощных групп сельского населения развивается более интенсивно, также в силу значительно более широкого по абсолютным размерам и более высоким темпом возрастающего спроса на наемный труд со стороны вне сельско-хозяйственной сферы,—в силу этих 2 основных факторов скрывается сельская безработица не остается в неподвижном состоянии; отодвигаемая изнутри и привлекаемая извне, она постепенно и немалым темпом отрывается от сельского хозяйства и давит на внесельско-хозяйственный рынок труда“. Всупереч цьому, на Правобережжі й Поліссі (західні райони України) приховане сільське безробіття більше за райони „аграрное население“ цих районів „сохраняет относительную неподвижность и слабо давит на городские рынки труда“. Від цього й одмінні заходи економічного порядку, що їх треба вжити у східних і західних районах та по-

слабити приховане сільське безробіття. Автор формулює ці заходи ось як: «В восточних районах центральна задача заключається, повидимому, в ослаблении процессов дифференциации села и пролетаризации малоимущих групп сельского хозяйства, в повышении их хозяйственной обороноспособности против давлений вышних групп села в западных районах задача, повидимому, иная. Здесь необходимо, прежде всего, развить подвижность и хозяйственную активность застаивающихся масс населения, которые обременяют собою сельское хозяйство, понижая производительность и доходность сельскохозяйственного труда. Здесь внимание должно быть направлено в сторону развития разных видов сельско-хозяйственной промышленности всевозможных кустарных промыслов и т. п., — т. е. таких задач, которые в восточных районах или вовсе не стоят или имеют там второстепенное значение. Як бачимо, автор тут зовсім не згадує, що потрібно покінчити процес колективізації села, не згадує, що всебічно треба розгорнути соціально-технічну реконструкцію в сільському господарстві. Чи слід це розуміти в тому сенсі, що автор не надає цим процесам першорядної ваги подумати сільське безробіття? Гадаємо, що ні. Шлях колективізації села — це шлях послабити соціальну диференціацію села. Під «позвищенням хозяйственной обороноспособности» супроти куркуля треба, нам здається, розуміти за автором не тільки посилення обороноздатності індивідуального господарства, але й вбивання в силу на ґрунті розвитку соціалістичного сектора сільського господарства. В західних районах колективізації — це найкращий шлях до збільшення «подвижности и хозяйственной активности застаивающихся масс». Сприячи індустріалізації сільського господарства в західних районах, цим сприятимемо розгортанню певних видів сільсько-господарської сировини, що живлять цю індустріалізацію. Ми звичайно воілин б за краще, щоб автор чіткіше формулював свої ставлення до партійного курсу сільсько-господарської політики.

В главі «о районах перемещениях спроса и предложения труда» автор надто цікаво аналізує ці переміщення в зв'язку з територіальними через річку змінами і «преобразованием социальной основы нашей хозяйственной системы». Зосібна, висвітлює наслідки відлучення Польщі від Росії і ненадогодженості торговельних зносин між Польщею та СРСР, як чинники, що викликали «для данного отрезка времени» «неблагоприятные последствия для Правобережья и Полесья» *). В промаш живших на базі торговельних зв'язків з Польщею, «Здесь довольно в широком районе в округ быв. Киево-Ковельской жел. дор. оказалась солидная доля торговой прибыли от

русско-польской торговли, расширялся спрос на промышленные и сельскохозяйственные товары, что в совокупности олодотворяло собой развитие и кустарных промыслов, мелкой и средней промышленности, также культурный рост края». В зв'язку з розвитком торгівлі тут також розгорталися галузі промисловості, що постоуно не мали перезагних підстав розвиватися в Західній Україні проти можливостей в інших районах України (мова мовиться за велике борошномелля та цукрову промисловість). Що розвивалася торгівля по лінії торговельних зносин з Польщею, то відлучення Польщі й ненадогодженість торговельних зносин не могли не спричинитися до ліквідації цієї торговельної бази й усіх сполучених з нею економічних явищ.

Через те й маємо в цьому районі України позажні резерви роботи (Що інша картина в південно-західному ліботорговельному Степу («в районах, экономически тяготеющих к Одессе»)).

Ліквідація поміщицьких господарств в західних районах спричинила зникнення великого борошномелля. Що тут зникла дешева робітла, то й посаблене розгортається цукрова промисловість.

Як саме, на авторову думку, треба економічно піднести ці райони України й тим самим тут зникати сільське й міське (містечкове) безробіття? Тут, звичайно, годі казати про будь-яку реставрацію старих форм торгівлі. Форми бо радянської торгівлі як уунтрішньої, як і зовнішньої принципово одмінні за форми капіталістичної торгівлі й увесь той людський загал, що живився з торговельного накупини тепер, мусить вдатися до продукційної праці (в сільському господарстві й промисловості). Сфера прикладання продукційної праці може поширитися через інтенсифікацію сільського господарства та індустріалізацію району. Автор вважав, що, решаюче значення мають все же процеси індустріалізації хозяйства, от характера и успеха развития которых зависит, в конечном счете, и судьбы аграрной сферы. Особенно на Правобережье и Полесье, где уплотненность населения, измалеченность хозяйства и органиченность годной для обработки земли ставят развитие сельского хозяйства в прямую зависимость от спроса на продукты животноводства, интенсивные технические культуры». Автор вважав, що раз занепадають з об'єктивних причин тутешні галузі промисловості, то істотні повинні прийти інші галузі промисловості — трудомісткі галузі (що обробляють різні види сільсько-господарської сировини й продукти скотарства, також гальтереру, дрібний текстиль тощо) і ряд кустарних промислів. Ми пристаємо на оце авторове формулювання; та одночасно хочемо підкреслити, що це формулювання не досить конкретне. Значайно, бакано довідатися, які саме види сільсько-господарської сировини автор вважав за можливе тут розвинути? Чи вважав він за причину того, що цукрова промисловість занепадає і переходить в інший район, її недостатній організаційно-технічний рівень, та чи не бачав він можливостей таки

*) Щодо збитків Польщі, автор зазначає: «Есть много оснований полагать, что от измненый на польской границе и отсутствия торгового договора в наибольшей мере пострадали и продолжают страдать именно польская экономика»...

розвинути тут базу буряко-цукрової промисловості. Чи гадає автор, що тут можливо (в містах і містечках) поважно розвинути лише кустарні промисли, та чи нема перспектив розвинути тут допоміжні ремесла до великої індустрії (приміром, виготовлення окремих частин виробів тощо)? Відповісти на усі ці практичні питання кінче треба. Годи ж бо задовольнитися з такого формулювання: „западные районы должны повидмому принимать активное участие, превращаясь постепенно в полуаграрные полундустриальные секторы новой системы они должны стать центрами производства сырья; должны овладеться в индустриальную сферу и их рабочие массы“. Це формулювання слід уточнити; його задовольно можна уточнити тоді, коли економіку Західньої України справді ґрунтовно дослідять як наші науково-дослідчі органи, як і плянано-регулятивні. Як звісно Укдержплан і починяє вивчати саме цю проблему протягом близьких років. В книжці Укдержплану ми читаємо про, 5-тиричку осьщо: (див. „Шляхи й темпи розвитку народного господарства в СРСР“, стор. 41): „В усіх разі, уже найбільшим часом (це цілком не відкладне), треба поставити в генеральному плані принаймні такі основні проблеми народно-господарського; розвитку України:

- 1) проблему Донбасу
- 2) проблему Дніпрелястану;
- 3) проблему Степу;
- 4) проблему Правобережжя і взагалі західної частини України в розумінні відшукання шляхів її індустріялізації та народно-господарського розвитку“. Цю працю тов. Е. Шатана хвибує на недостатню конкретність — то є тому, що бракувало аналітичного матеріалу з економіки Правобережжя.

Розміри рецензії не дають змоги спинитися на інших частинах вельми цікавої праці тов. Е. Шатана. Редкомісія Укдержплану, редагувавши її дану книжку, цілком слушно в передньому слові говорить: „тема настоящей работы принадлежит к категориям тех проблем, которые создают особый угол зрения на многие основные вопросы экономической политики, прямо и косвенно с нею связанные“. Справді, автор у рецензованій праці порушив чимало актуальних проблем: приміром, районування промисловості України, політику зарплати, проблему жіночої праці тощо. А втім, багато питань автор накреслив лише схематично. Тимто завдання подальших досліджень щодо цього — заповнити схеми та раад опрацьованим матеріалом.

Я. Тун

Збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України.

Видання ЦСУ УСРР. Харків, 1929 року. Стр. XXXIV + 334; ціна 3 крб; приміри. 900.

У передмові до збірника читаємо: „Видаючи цей збірник статистично-економічних відомостей про сільське господарство України, Центральна статистична управа України мала на увазі зібрати в одному виданні все найцінніше й найважливіше, що назбиралось за

останні 6 років в галузі с.-г. статистики України і цим полегшити широким колам партійних і наукових робітників можливість вивчення найактуальніших проблем сільського господарства“.

У виданні такого збірника потреба вже відчувалася давно, і ЦСУ робила спроби так чи інакше задовольнити її, але не задовольняло. Виданий же 1925 р. статистичний справочник „Україна“, та статистичні щорічники за 1926 та 1928 роки і почасти й інші видання обмежувалися майже виключно даними ЦСУ-вської статистики і при тому без будь-яких поправок, навіть в тих частинах, де безперечно невірні дані ЦСУ можна було б виправити на підставі даних інших установ. „Збірник“ вигідно відрізняється від всіх попередніх видань ЦСУ цього типу. Перш за все, „Збірник“ охоплює всі форми сільсько-господарського виробництва України а не тільки індивідуальні господарства, як це здебільшого було досі. Для „збірника“, окрім матеріалів статистичних органів, використано й матеріали НКЗС, НКФ, кооперації, Держстраху, професійних організацій, різні друковані видання, окремі статті та ін. Використання у „Збірнику“ всіх цих матеріалів цілком виправдало його назву „Збірника статистично-економічних відомостей“. До цього ж часу ми мали лише суто-статистичні відомості.

Зміст книжки такий:

- 1) На початку подано: 1) „Загальні показники сільського господарства України“ з поділом їх на: А. Показники по районах (4-х природних) і Б. Динамічні показники по Україні;
- 2) порівняння основних показників сільського господарства по УСРР та СРСР. В цих показниках вміщено дані про найголовніші елементи сільського господарства — територію населення, засівну площу, врожайність, кількість худоби, овочну продукцію та ін.

Основну частину „Збірнику“ поділено на двох: 1) підсумки по Україні та по районах, 2) підсумки по округах.

В першій частині дані сільського господарства України: Полісся, Правобережжя, Лівобережжя та Степ, здебільшого з поділом Степу на 3 підрайони: Степ хліборобський, Дніпрянський промисловий та Гірничий промисловий.

Головні розділи цієї частини такі: 1. Населення. Тут подано відомості й про територію, природний рух населення, про дробління селянської сім'ї, національний поділ, письменність та ін. 2. Землекористування. Про наслідки аграрної революції, склад земельних відді, переселення, відомості про землевпорядження, землекористування, сівозміни, розселення, оренда землі та ін. 3. Праця в сільському господарстві. Забезпеченість госп-ва робочою силою, наймання робітників білянь людського часу та ін. 4. Сільське господарське виробництво. Відомості про кількість господарств, площу засіву, кількість худоби, вартість засобів виробництва, яловий склад селянства, утрювання господарства за забезпеченістю робочою худобою та засівною площею, та ін. Тут же подано баланси сільсько-

госп. виробництва. 5. *Окремі галузі рільничого господарства*: А. Зернове господарство (площа, врожайність та огульний збір хлібів, норми висіву, хлібофуражний баланс) і Б. Спеціальні галузі (площі, врожай і баланси для олійних і прядивних культур, цукрового буряка, тютюну, картоплі, баштанів, городів, садів та виноградарств). 6. *Основні виробничі фонди (засоби виробництва)*. 7. *Ринок сіль-госп. продуктів*. Грошовий обіг в селянських господарствах, ринковий обіг, баланс платіжно-мінових зв'язків України, заготівля сіль-госп. продуктів, ціни та індекси. 8. *Арикултурні заходи*. Фінансування с.-г. реалізація с.-г. та транспортного реманенту, завіз тракторів, контрактиція, меліорація, постачання мінерального угноєння і інш. 9. *Сільсько-господарська кооперація*. Мережа сіль-госп. кооперації, капітали, майно, результати діяльності і товаробіг; маш.-тракторні товари; кредитова робота сільсько-госп. кредитових товариств; контрактиція засівів та інш. 10. *Сільсько-господарський кредит*. Соціальний напрямок с.-г. кредиту та грошовий кредит в селянському господарстві. 11. *Єдиний с.-г. податок, районний бюджет та самоподаткування*. 12. *Страхова справа*. 13. *Шляхова справа*. Шляхи й привіз та вивіз с.-г. вантажів. 14. *Промислове виробництво*. 15. *Лісове господарство*.

У другій частині — підсумки по округах — подано такі самі відомості як і у першій, але не по всіх розділах і з значними скороченнями. Всі відомості даються здебільшого за декілька років, найчастіш за 1925, 1926, 1927 та 1928, а в окремих випадках є і порівняння з довоєнними роками.

Вже з цього короткого змісту видно оскільки цінний матеріал містить в собі „Збірник“.

Що до окремих розділів, то тут слід зрозуміти такі зауваження.

В розділі II „Землекористування“ (стор. 11) подано таблицю — „Склад земельних відділів“. Таблиця має в собі дуже корисні дані, але її у значній мірі знецінює так звана „нерозподілена“ придатна земля 2.751 тис. дес. та земля „нерозподілена“ на придатну й непридатну 259 тис. дес. Себто біля 3-х мільйонів десятин або 7,6% всієї площі залишається не виваженою. Така площа нерозподіленої землі робить сумнівини й дані про інші відділи, тим більше, що ця „нерозподілена“ площа більша ніж площа садів, сіножатей, інш. придатної і майже дорівнює площі лісів та чагарників. У читача може виникнути сумнів, що сіножаті, наприклад, не 1,7 мільйонів десятин, як то показано в таблиці, а скажімо 2,3 мільйонів десятин (тим більше, що у деяких виданнях того ж таки ЦСУ була цифра близька до останньої) та тільки 800 тис. десятин сіножаті заховалося у „нерозподілений“. Треба на чому б не стало розподілити оцю нерозподілену площу хоч би й не точним способом.

В розділі „Сільсько-Господарське виробництво“ не можна не відзначити як позитивну рису вміщення докладних відомостей про радгоспи та колгоспи. В опублікованих досі матеріалах ЦСУ ми мали переважно дані про селянські індивідуальні господарства,

щодо радгоспів та колгоспів, то повних і придатних до порівняння відомостей до останнього часу не було. Обсяг відомостей про радгоспи і колгоспи, вміщених в „Збірнику“, наближається до обсягу даних про селянські господарства і дає можливість з одного боку порівнювати елементи сіль-госп. виробництва в селянських і не селянських господарствах, а з другого підсумовувати їх.

Дуже до речі ЦСУ вмістило у „Збірнику“ й баланс с.-г. виробництва (продукція, витрати, товарність та ін.). Це дасть величезну економію часу, енергії, грошей і паперу, що їх витрачають майже всі установи й окремі особи на подібні підрахунки, до того ж це здебільшого й неврівноважені.

Є корисні дані про норми висіву головніших культур, про врожайність за останні 4 роки, та пересічну врожайність за 10-річчя з 1905 до 1914 рр. На жаль пересічної багаторічної для останніх років не подано.

Вміщуючи „хлібофуражний баланс в продуктах споживання“ слід би було дати й норми споживання населення та кормові норми для худоби. В цьому відношенні на місцях велика потреба, а в ЦСУ такі дані є.

Окремо слід зупинитися на підрозділі „Спеціальні галузі“. Тут вміщено дані про площу, врожайність та огульний збір соняшника, льону, конопель, цукрового буряку, тютюну, махорки, картоплі, городних та баштанних рослин, садівництва та виноградарства. Таких даних як в „Збірнику“ про ці галузі ми ще не мали. Вважалося, наприклад, що даних про врожайність більшість з вказаних культур зовсім немає і в практичній роботі здебільшого користувалися експертними даними, при чому за експерта в цій справі частенько правили й стея. Досить прогнати численні перспективні плани, щоб переконатися, що питання про врожайність незернових культур в них або обходиться мовчанням, або говориться, що врожайність їх запроєктовано експертним порядком. Навіть плани з спеціальним розділом „Проблема підвищення врожайності“ (див. шляхи й темпи розвитку народного господарства УСРР, вид. Укредержплану 1929 р.) у висвітленні питання про врожайність далі зернових хлібів не пішов, і не пішов через те, що ні від чого було йти: сучасну врожайність та й то доводилося встановлювати експертним порядком або ж на окремих випадкових матеріалах. От чому публікацію цих даних слід вважати вітати.

Так само була досі надзвичайна паутинна і у визначенні розмірів товарної частини продукції незернових культур, особливо олійних та прядивних. Подавши у „Збірнику“ баланс незернових культур, ЦСУ значно допомагає і в цій справі. Дуже до речі наведено й таблицю про довоєнну площу та збір технічних культур льону, конопель, соняшника, цукрового буряка та тютюну.

В розділі „Основні виробничі фонди“ слід би було дати таблицю про забезпеченість господарства України тягловим силою. В цій таблиці треба б було врахувати всі види тяглової сили (кони, воли, корови й трактори) та забезпеченість ними в різних групах

селянських господарств, колгоспах і радгоспах. Всі ті таблички, які наводяться всюди у виданнях ЦСУ, а тому числі й у „Збірнику“, не дають ясного уявлення про стан тяглогового питання на Україні взагалі і неприпустимо перекручують дійсну картину в окремих округах і районах. За даними ЦСУ, наприклад, виходить, що в Медведівському та Городищенському районах Шевченківської округи справа з тягловим силою стоїть прямо катастрофічно — безтяглові господарства складають більше 75% всіх господарств. Насправді ж воно не так то вже й страшно, бо тут за основну тяглову силу правлять корови, не зважаючи на те що ЦСУ їх за тяглову силу не визнає. Мало говорять також дані про безтягловість для тих господарств, що їх земля обробляється тракторами і т. д.

В розділі „агрикультурні заходи“ вміщено невеликий але цінний матеріал, що мав би бути у відділку земорганів. Оскільки таких відділів майже не публікується, то вміщені тут відомості набувають особливого значіння. Як на хибу цього розділу слід вказати на відсутність даних про агрономію кооперативну, колективну та радгоспівську. Оскільки в „Збірнику“ є відомості лише про агрономію земорганів, у читача може утворитися невірне враження про кількість агрономічного персоналу на Україні. Треба б було дати відомості про всю агрономічну мережу.

В другій частині книжки „Підсумки по округах“ як вже говорилося, подано частину того самого матеріалу, що в першій частині книги і тому відповідні зауваження, зроблені при розгляді першої частини, стосуються й другої. Треба думати, що лише через недослід в підсумках по округах немає даних про кількість селянських господарств. Розгляд даних про вгяди по округах рішуче підкреслює потребу позбавитися графі „нерозподіленої“ землі, бо вона по деяких округах складає від 20 до 27% (Конотопська, Дніпропетрівська, Запорізька, Криворізька та Луганська) від всієї площі придатної землі. І тим самим зовсім знецінює дані про вгяди.

Взагалі ж зміст „підсумків по округах“ дає значно менше матеріалів, ніж підсумки по природних районах, і немає в цих підсумках як раз тих цінних відомостей, що їх важко було знайти. Більшу частину вміщеного тут матеріалу взято просто з всім відомим і приступних „Підсумків весняних обслідувань сільського господарства України“. При чому так тут, як і в першій частині матеріали весняних обслідувань подаються у надто деталізованому вигляді: особливо це стосується до „угруповань“ господарств за найрізноманітнішими ознаками з поділом на дуже багато дрібних груп. Таблиці такого типу можна було б без всякої шкоди для діла скоротити, а натомість їх вмістити і в „підсумках по округах“ по змозі всі ті дані, що їх вміщено у підсумках по природних районах. Дані по природних районах України по суті правлять за матеріал лише центральних робітників, робітників округового й районного масштабу мало що можуть від їх взяти

для своєї практичної роботи, а тому для задоволення потреб останніх слід би було поширити програм відомостей по округах і дати хоч головніші показники по адміністративних районах.

Дуже корисно було б у „Збірнику“ окрім цифрового матеріалу подати ценизку картограм, наприклад: про розповсюдження на Україні окремих культур, про щільність окремих видів худоби, про розташування на Україні підприємств для переробки с-г. продукції (цукроварень, гуралень, олійниць, маслоробних заводів, беконних фабрик та ін.). У складанні таких картограм треба якнайширше використати метод крапок дуже поширений в подібних до „Збірника“ виданнях Американського Департаменту Хліборобства.

Слід ще зробити деякі зауваження технічного порядку.

1. Пора вже рішуче переходити на вимірювання площі гектарами, а врожаю — центнерами. Для зручності користування звичайно можна, а інколи й слід, подати й десятичини й пуди, але основними мірами все таки хай би були метричні.

2. ЦСУ вже стало на шлях поправок до своїх даних на підставі інших надійніших матеріалів, але не здійснює цього до кінця. Приклад:

В „Збірнику“ двічі вміщено дані про засівну площу цукрового буряку та тютюну (з махоркою) у розділі IV та V. Ось ці дані: Селянська площа цукрового буряку в тис. десятин на Україні

1925 р. 1926 р. 1927 р. 1928 р.

Дані з стор. 78-ї . 219.1 212.9 304.5 379.8
Дані з стор. 143-ї . 354.4 295.8 368.3 444.4

Селянська площа тютюну (з махоркою) на Україні:

1925 р. 1926 р. 1927 р. 1928 р.

Дані з стор. 78-ї . 6.6 6.9 5.5 5.8
" " 144-ї . 26.7 31.8 26.8 28.1

Досить тільки поглянути на ці числа, щоб побачити яка страшна різниця між даними про те ж саме, але вміщених на різних сторінках.

Сказати, що це звичайна помилка тут не можна. Справа очевидно полягає в тому, що на сторінці 78-й ЦСУ публікує свої дані з весняного перепису на правах статистичного органу. Що, мовляв, нам дав весняний перепис, то й ми даємо, користуйтеся як знаєте. Але коли самому ЦСУ пришлося користуватися даними про засівну площу цих культур для практичної роботи (для вирахування огульної продукції), то воно зразу переійшло на користування надійнішими даними інших установ, себто тими даними, що їх вміщено на сторінках 143 та 144-й.

Оскільки „Збірник“ призначено для практичного користування, то треба, щоб всі вміщені у йому дані були придатні для цього. Споживачам статистичного матеріалу „Збірника“ не дуже то важко, звідки взяло ЦСУ дані для „Збірника“, а важно, щоб вони були близькі до дійсності; і з цього погляду

зовсім зайве було вміщати в „Збірнику” не-виравлені дані з весняного перепису — для цих культур. Крім того наявність у „Збірнику” двох різних цифр про те саме може призвести до непорозуміння, бо довірливий читач напевно задоволяється тією (може як раз невірною) цифрою, яку поперед знайде у „Збірнику”, а недовірливий знайде може й обидві, та напевно чи буде з того задоволення, бо йому буде незрозуміло нащо дається про те саме різні дані.

В цілому книжка дуже корисна й цікава; потреба на неї величезна і доводиться висло-вити жал, що тираж її (900 прим.) дуже малий.

Попит на „Збірник” безперечно примусить ЦСУ перевидати його і, сподіваємося, що у новому виданні буде виправлено вказані вище недоліки.

На нашу думку, контингент користувачів у „Збірника” буде дуже великий, особливо коли зі збільшенням тиражем буде зменшено ціну.

Перш за все „Збірник” правитиме за підручну книгу для всіх робітників у сільському господарстві (і споріднених з ним галузей) центрального й округового масштабу, а також і для районних агрономів. Особливо при-дається „Збірник” для тих робітників, що так чи інакше зв'язані з плановою роботою. Велика потреба на „Збірник” буде й з боку вищих сільсько-господарських і загально-еко-номічних шкіл.

Так само й ті, кому доводиться лише ви-падково звертатися до даних с.-г. статистики, у „Збірнику” знайдуть потрібні їм головніші дані не перевантажуючи цілих гір матеріалів.

Закінчуючи, побажемо, щоб видання „Збір-ника” увійшло в систему, щоб такий „Збір-ник” дедалі вдосконалювався щодо змісту та поповнювався даними за нові роки.

Д. Зузук.

„Основные капиталы ценовой промышленности” (По материалам го-дичного обследования за 1925-26 г.) Москва, 1929, стор. 51 — 90.

Дана книга являє собою п'ятий випуск 3 серії „Фабрично-заводская промышленность СССР”. Цінність книги в тому, що це є перша спроба в російській і навіть в за-кордонній статистиці, щодо обрахування основ-них капіталів промисловості. Не доводиться й говорити, оскільки така робота корисна для планування у промисловості. До цього бо спричиняються всі завдання п'ятирічного плану реконструкції й перебудови проми-словості. В цій роботі ми починаємо з пе-ребудови наявних фондів; а для цього необ-хідно науково з'ясувати сучасний стан цих фондів — таке завдання і було покладено в основу даної роботи.

Достатньо відомо, оскільки всі найважливіші питання промисловості зв'язані з питанням основного капіталу. Це є проблема всіх проблем промисловості, без її вирішення не можливе розв'язання ніякого іншого пи-тання. Такі проблеми як підняття продук-

ційності праці, зниження собівартості про-дукції, економічна ефективність капіта-ловкладень й наслідки раціоналізації — всі ці проблеми можна успішно виконувати лише за умов точного знання основного капіталу наших підприємств. Книга ціна не тільки своїм цифровим матеріалом, але також і ме-тодологічними поясненнями. З'ясується, як було обчислено і як збірали цей багатий матеріал.

Поперше, важливо відмітити неповну точність даних, що стосуються обсягу основ-ного капіталу. Не всі промислові заводи встигли виконати своєчасну переоцінку, і ба-гато підприємств показували вартість капі-талів в довоєнських рублях. Крім того в ма-теріалах підприємств не завжди вказується остаточні дані, а часто лише попередні. А це все впливає на точність даних. Різні річні обслідування основних капіталів виконано по більш поширеній програмі і вони мають більш правдиві дані. Однак, хоч робота має всі ці недомітки, проте її слід вважати за дуже цінне дослідження. Бо ми маємо тепер більш повне й точне пізнання основних ка-піталів ценової промисловості в цілому. Але слід мати на увазі й недоліки цього обстеження.

Основний дефект бухгалтерського й статисти-чного врахування основного капіталу по-лягає в тому, що тут фактичну вартість основного капіталу показано не точно, а при-близно. Перший показник — „повна відбу-довна вартість на початок року” не показує дійсної відбудовної вартості на даний рік а лише на той рік, коли провадилося пере-інвентаризація майна підприємства на 1 жовтня 1925 р. І звичайно, що в даний час збудов-вання такого основного капіталу багато ра-сходилося би з тим, скільки він коштував би чотири роки тому. Крім того обчислення „повної відбудовної вартості на початок року” в жовтні 1925 року не могло бути досить точним, бо в нас ще не було тоді до-статнього досвіду в будівництві нових під-приємств. Тому таке обчислення відбу-довної вартості основного капіталу провади-лось шляхом експертних оцінок, без точного врахування витрат на будівництво і тому було приблизним.

Другий показник — „вартість з відучетним зношенням”, теж не „досить реальний”. Тут бралися цифри — показник „повної відбу-довної вартості” основного капіталу й від-раховувалась його зношеність. Звичайно, що якби точним був перший показник, то можна було б реально визначити й другий. Але ми вже бачили, що „повну відбудовну вартість” вираховано приблизно. Крім того обчислення цього другого показника з ви-лученням зношеності провадилося в жовтні 1925 року і тоді воно мало найбільшу точ-ність. Але після того нового перерахування не було а річна зношеність не *стаєтся*, тому що чим більш проходить часу, тим біль-ше приблизним являється цей показник. Ос-такий органічний дефект бухгалтерського й статистичного обліку можна було б уникнути

повторною, торічною переінвентаризацією. Оскільки цього немає, то цей дефект доводиться переносити шляхом різних обчислень. А вони мають в собі теж елементи умовності. В основному тут доводиться віднімати зношеність, що сталася після інвентаризації 1925 року. А такі арифметики в житті робитись не з достатньою точністю.

Ось чому це перше розроблення матеріалів статистичного обслідування за бланком „Б“ відбиває в собі всі ці зазначені дефекти. Це позбавляє значної точності стану основного капіталу.

Дуже цікавий також матеріал про зношеність основного капіталу. Це питання є центральним для всієї проблеми про основний капітал. Але на жаль визначення зношеності теж не точне. Це пояснюється тим, що її визначення при переінвентаризації провадилося не скрізь однаково компетентними спеціалістами. Книга правильно визначає, що по багатьох трестах, наприклад, в Донбасі і після переінвентаризації протягом слідуючих років провадилося безкоштовне уточнення стану основного капіталу. Наведені в книзі таблиці свідчать, що на 1 жовтня 1925 і 1926 року зношеність по всій промисловості становила 34,4%. А якщо взяти окремі виробництва, то доведеться найбільшу зниженість констатувати у ліварному виробництві і обробці металів—43,6%, і особливо значна зношеність в металургії чорних металів. А із видів основного капіталу найбільш зношеними виявляються засоби внутрізаводського транспорту—40,9, потім енергетичні установки—38,9% і виробничі машини та устаткування. По окремих виробництвах пересічний відсоток зношеності енергетичних установок становив 50%. Висновок, що звідси виникає—активна частина основного капіталу вимагає форсованого поповнення. Вона перебуває в тяжкому стані. Таких невеликих норм зношеності промисловості сучасних капіталістичних країн не знає.

Але слід зауважити, що за останні три роки в промисловість йшли дуже великі нові капітали, провадились реконструктивні роботи й поновлювалось обладнання—а це все спричинилося до зменшення загального рівня зношеності.

Дуже актуальним для промисловості являється питання про норми амортизації. Достатньо з'ясування цього питання дає б можливість визначити вплив амортизації на соціалізаційний промисловості норма амортизації 1926 році для основного майна становила 1%, то дим саме пояснювалась велика зношеність у цій галузі промисловості. Але в жаль в книзі більш-менш вичерпуючих даних в цього питання немає і в цьому її велика хиба. Всяка теоретична й практична робота тут залягає цьому не може бути повною. Суперечки про норми амортизації, що були між Наркомфіном та ВРНГ СРСР, не могли бути об'єктивно вирішені через відсутності точного дослідження цієї проблеми. У нас теоретично вважається за

приняте, що амортизаційні суми мусять забезпечити повну відбудову основного капіталу. Всі відрахування понад амортизаційних сум забезпечують зростання основного капіталу. Але в якій мірі це теоретичне положення збігається з дійсністю в нашій радянській промисловості—це залежить від того, в якій мірі чинні норми амортизаційних відрахувань: якщо ці норми завищені, то вони частково забезпечують і поширення основного капіталу і, навпаки, дуже низькі норми не забезпечують і простої відбудови основного капіталу.

Завдяки відсутності дослідження цієї проблеми в дискусії між Наркомфіном та ВРНГ СРСР умовно було прийнято, що суми амортизаційних відрахувань відповідають простій відбудові основного капіталу. Статистичне дослідження цієї проблеми щодо державної промисловості свідчить, що норми амортизації тут життєві. Але в 1925 році амортизаційні відрахування у всій промисловості дорівнювали 351 міл. крб., а сума вартості вилученого зношеного основного капіталу й капітального ремонту дорівнювала 513 міл. крб., себто в 1925 році наша промисловість ще пройшла свій основний капітал—амортизація була недостатньою на 162 міл. крб., амортизаційні відрахування були менш ніж це треба було. Але в слідуючому році ми мали амортизаційні відрахування, що вже перевищували річну зношеність основного капіталу.

Слід відмітити іще деякі хиби книги, це поперше значне записання опублікування книги. Вона дає матеріал про стан промислового майна за 1925-26 рік. Звичайно, що до цього спричинилися особливості статистичної праці. Але з цього слід зробити висновок, щоб вона ястигала за вимогами життя—інакше не можна буде використати її для планової роботи.

Крім того використання книги для планової роботи утрудняється ще й тим, що вона охоплює не все те майно, що всі ті капітальні роботи, що урахувались й плануються ВРНГ СРСР. Тут є значне розходження між ЦСУ та ВРНГ СРСР. Капітальні витрати за 1925-26 рік по даним ЦСУ дорівнюють 680 міл. крб., а по даним ВРНГ—811 міл. крб.

Важливо було б, щоб таке цінне статистичне дослідження супроводилось його науковою аналізою. Бо сам редактор це визнає, що вся суть поглиблених досліджень полягає не в тому, аби дати рядки цифр, а й в тому, аби дати їх наукову аналіз. А ось дана робота, якраз на це і хибне. Вона більш корисна своїм цифровим матеріалом ніж аналізою. Бо аналіз, що її дав в своїй статті А. Д. Дмитрієв, не можна визнати за цінну. Бо окрім деяких зауважень методологічного характеру увесь текст його статті присвячено поясненням до змісту таблиць. В основному капіталі промисловості відбулися важливі й інтересні економічні процеси. Важко проаналізувати також зношеність по окремих виробництвах. Цікаво також на підставі такого багатого статистичного матеріалу а яку-

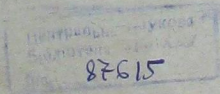
ри, при пересічній всеукраїнській забезпеченості житлоплощею на всі соціальні пі по округових містах в 6,2 кв. метри і мешканця. Відповідно цим даним на кімнату припадає мешканців: робітників—2,8, службовців—2,1 та осіб вільної професії—1,8. Ці дані свідчать, що у нас не все лад з розподілом житлового фонду поміж різними соціальними групами населення.

Дані, щодо впорядкування міст, наведені за стану на 1-X 1924 року. Напевно ці дані в деякій мірі відбивають сучасний стан міст в розумінні їх зовнішнього впорядкування. Між іншим по охороні здоров'я (с. 37) нема даних по м. Харкову за 1925 рік. А між тим, для одержання цих матеріалів, нам здається, треба було лише дзвонити телефоном.

Всі зроблені зауваження ні в якій мірі не зменшують цінності цього збірника. Але було б дуже бажано, щоб у наступних виданнях цього збірника було враховано всі ці зауваження. Для нас в безперечним потрібність регулярного, систематичного видання такого збірника, але з більш широким програмом.

Закінчуючи, зазначимо, що в додатках наведені відомості про земельний фонд, зовнішнє впорядкування, пожежну охорону, установи народньої освіти та охорони здоров'я по всіх містах України за 1910 рік. Там же перелік закордонних міст з чисельністю понад 100 тис. жителів за відомостями 1925-26 року. Видана книжка добре, коли не рахувати друкарських помилок. Ціна надмірно велика.

Г. Сосновий.



вати р
ного к
не зна.

Міські
економічні
ЦСУ УСР
Вихід
на наш
дані в
часу.

ПРОДОВЖУЄТЬСЯ ПРИЙОМ ПЕРЕДПЛАТ
НА НАЙБІЛЬШУ УКРАЇНСЬКУ ЩОДЕННУ ГАЗЕТУ

„ВІСТІ ВУЦВК“

Тижневий літературно-художній багатолістрований журнал

= „ВСЕСВІТ“ =

ПЕРЕДПЛАТА ПРИЙМАЄТЬСЯ З 1 ЧИСЛА КОЖНОГО МІСЯЦЯ

в головній конторі, в окружних філіях видавництва газети „ВІСТІ“ по всіх поштових філіях, кіосках контрагентства друку. Головна контора видавництва газети „ВІСТІ“ міститься в м. Харкові, вул. К. Лібкнехта, № 11.

УМОВИ ПЕРЕДПЛАТИ

	1 м.	3 м.	6 м.
На газету „ВІСТІ ВУЦВК“			
Для офіційальних передплатників	1 крб. 50	4 крб. 50	9 крб.
Для індивідуальних передплатників	1 крб.	3 крб.	6 крб.
Журнал „ВСЕСВІТ“	60 коп.	1 крб. 80	3 крб. 60
На газету „ВІСТІ“ разом із журналом „ВСЕСВІТ“			
Для офіційальних передплатників	крб. 10	6 крб. 30	12 крб. 60
Для індивідуальних передплатників	1 крб. 50	4 крб. 50	9 крб.

Газета „ВІСТІ“ дає своїм передплатникам безплатно щотижневий літературно-науковий додаток

„КУЛЬТУРА І ПОВУТ“

Газета „ВІСТІ“, крім статтів політичного та економічного характеру, містить широкий матеріал про життя СРСР, зокрема УСРР, та життя за кордоном.

Газета „ВІСТІ“ що-дня дає сторінку

„КООПЕРАТИВНОГО ЖИТТЯ“

СВОЇМ ПЕРЕДПЛАТНИКАМ ГАЗЕТА „ВІСТІ“ ДАЄ БЕЗПЛАТНО РІЗНОГО РОДУ ПОРАДИ

